

KÜRESEL ENERJİ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE

Nejdet Pamir
Enerji Uzmanı

Giriş

Enerji, bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin, en temel ve sürükleyici gereksinimlerinden biridir. Enerji politikaları, ülkelerin doğal kaynak ve yetişmiş insan gücü potansiyelini temel alarak; tüketimin bilimsel olarak tahminini, üretimin buna göre planlanmasını, enerji üretiminin kesintisiz, güvenli, ucuz, temiz, kaliteli ve sürdürülebilir biçimde sağlanmasını ve kaynakların çeşitlendirilmesini hedefleyen planlı bir süreçle belirlenmelidir. Enerji güvenliği, ekonomik güvenliğin ve ulusal güvenliğin yaşamsal unsurlarındandır. Enerji güvenliği kavramı; enerji üretim, iletim ve dağıtım sistemlerinin alt yapısına yönelik olası terörist saldırılardan, yatırım eksikliklerinin doğuracağı kesintilere, kasırgaların doğuracağı engellerden ambargolara, grevlerden lokavtlara, iç savaştan işgale kadar birçok olasılığı birlikte değerlendirmemizi gerekli kılan geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu nedenle de, enerji politikaları ve arz güvenliği gibi konularda yapılacak değerlendirmelerde, enerji kaynaklarının coğrafi dağılımından maliyetlerine, taşıma yollarından talep artış eğilimlerine, büyük tüketicilerin ithalat bağımlılıklarından bu kaynakları temin edebilmek için geliştirdikleri askeri doktrinlere kadar birçok konunun birlikte ele alınabilmesi gerekmektedir.

Enerji, stratejik bir sektördür. Dünyadaki paylaşım savaşları ve işgallerin en temel nedenlerinin başında, doğal kaynakların ve bunların taşıma yollarının ele geçirilmesi, ticaretinin kontrolü savaşımı yatmaktadır. Başta, dünyada tüketilen birincil enerji kaynaklarının ve ham petrolün % 25'ini bir başına tüketen ABD olmak üzere büyük tüketiciler, sınırlı doğal kaynakların ve taşıma yollarının kontrolü için, her şeyi göze aldıkları bir savaşımı yıllardır sürdürmektedirler.

Biraz Tarih

Tarih, eğer yaşananlardan ders alınmazsa “tekerrür eder”. Osmanlı'nın son döneminden bugüne bir çizgi çizdiğimizde, enerji kaynaklarına ilişkin dersimizi yeterince çalışmadığımızı kabul etmemiz gerekmektedir. Bu özelleştire yapılmadığı takdirde, bugünü anlamamız ve geleceğe güvenle bakabilecek önlemleri almamız da olanaksız olacaktır. Sayın Hikmet Uluğbay'ın “İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik” adlı kitabında, zengin petrol kaynaklarımızın nasıl bir süreçte elimizden çıktığı, belgeler ışığında aktarılmaktadır. Aşağıdaki yansılarda (Yansılar: 1-8) yer alan bazı belgelerin içeriğine bakmak bile, bize yeterince fikir vermektedir:

Arthur J. BALFOUR,
İngiltere Dışişleri Bakanı
13 Ağustos 1918

" ... ne Başkan Wilson ne de bir başkası,
Dicle ve Fırat'ın çevresindeki geniş toprakları
Osmanlılar'ın denetimine bırakmak isteyecektir.
Bu durumda sormak isterim:

Mezopotamya'daki Küçük Zap Suyu'na kadar veya
yeterli derecede zengin su kaynaklarını denetim
altına alacak şekilde, ordularımızla ilerlememizin
büyük yararı yok mudur?
Bunu başardığımızda,
petrol yataklarının büyük çoğunluğu da elimize
geçmiş olacaktır."

İngiltere'nin Türkiye Büyükelçilik Müsteşarı Hohler'in
Londra'ya 21 Temmuz 1919 tarihli mesajından:

- "... Şimdi Mezopotamya bizim olduğuna göre,
ona (Binbaşı Noel) bir Kürt devleti kurdurup,
kuzey dağlarını öylece koruyabiliriz. Binbaşı
Noel bir Kürt Lawrence'dır....
- .. Majesteleri'nin Hükümeti'nin amacı Türkleri
elden geldiğince zayıflatmak olduğuna göre,
Kürtleri bu şekilde harekete geçirmek fena
bir plan değildir.
- .. Kürt sorununa verdiğimiz önem,
Mezopotamya ile ilgilidir. Kürtlerin ve
Ermenilerin durumları, beni hiç ilgilendirmez.

(Kaynak: "Kürt-İslam Ayaklanması 1919-1925",
Uğur Mumcu, Tekin Yayınevi, 1991, sayfa: 15, 24)

Amiral BRİSTOL,
20 Şubat 1920

" Şimdi 'Kürdistan'ın ünlü petrol
yatakları nedeniyle yabancı entrikaları
başladığı için, kuşkusuz ciddi sorunlar
çıkabilir.

İngilizler her halde Kürdistan'ı denetim
altına alabilmek için,
Kürtleri Türkler'e karşı kullanmak
isteyeceklerdir.."

İngiliz Kabine Toplantısı Zaptı,
5 Ekim 1922

" Türklerle sorun başladığında,
Araplar'la dost olacaksınız..."

İsmet Paşa-Curzon-Child üçlü görüşmesini
Londra'ya rapor eden Lord Curzon'un mesajı
15 Ocak 1923

" Kapitülasyonlar üzerinde, İsmet ve Child ile, bir buçuk
saat süren görüşmeden yeni döndüm..

.. Hatta İsmet'e izleyebilecekleri olası yaklaşımlar
konusunda önerilerde bulundum.

Aksi halde, anlaşmaya kendi istediğimiz hükümleri
koyup, onlara sarılmak ve kabul edilip edilmediğini
beklemekten başka seçeneğimiz kalmayacağını
söyledim.

Ancak böyle bir durumda Child ile birlikte,
Türkiye'nin ekonomik onarımı için,
ne bir dolar, ne de bir şilin gelebileceğini hatırlattım

"Türklerin iyi niyetine ve samimiyetine
güvenmemiz yolunda İsmet'in tekrarladığı
ricalarından sonra kendisini, ne kadarını
yutabileceklerini, arkadaşları ile birlikte
kararlaştırmak üzere, hazmı zor ilacımızla baş
başa bırakarak ayrıldık.

Az gelişmiş bir çocuğun zekası ile bir katırın
katı inatçılığını birleştirmiş görünen bu
anlaşılması imkansız insanlardan, giderek tek
şansımız olarak görünen, onların son dakikada
bir karar verebilmeleri olasılığı dışında fazlaca
bir beklentim yok."

Sir Edward Grey, İngiltere Dışişleri Bakanı
27 Mart 1911

" Temel hedefimizi daima hatırdta
tutmamızın önemli olduğuna
inanıyorum;
bu da, Basra Körfezi'ndeki
ve onu tamamlar nitelikteki
Mezopotamya'daki İngiliz çıkarlarını
korumaktır."

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa,
11 Mart 1913

" Kuveyt ve Katar gibi
çöden ibaret iki kaza yüzünden
İngiltere ile ihtilaf çıkaramayız.

Bu ehemmiyetsiz topraklardan ne gibi
faydamız olabilir?

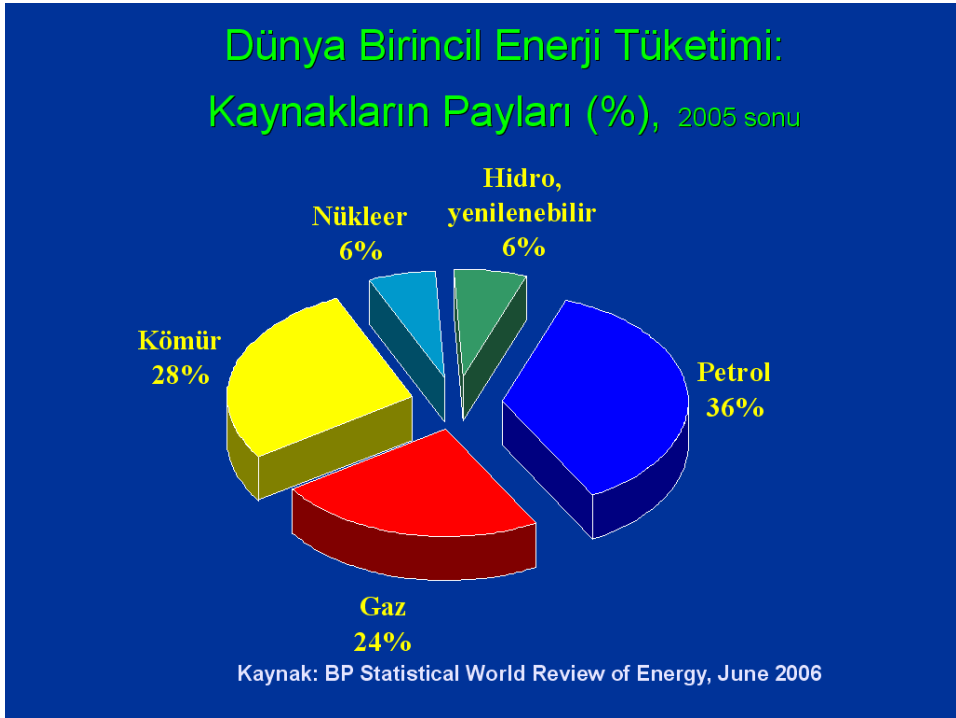
Kuveyt ve Katar'ı İngiltere'ye bırakmaya
ve zengin Irak vilayetimizle uğraşmaya
karar verdim."

Enerji üzerine oynanan oyunları, sadece birkaç yansıdaki tarihi belgelerle değerlendirmenin yetersiz kalacağı açıktır. Ancak gene de, Osmanlı'nın çöküş sürecinde ve Ulusal Kurtuluş Savaşımızın ateşleri arasında, emperyalist güçlerin tezgahladığı oyunların ayrıntılarını bilmeksizin, bugünü anlamamız da, yarını tasarlayabilmemiz de olanaksızdır. Enerji kaynaklarını, taşıma yollarını ve ticaretini kontrol etmeye yönelik savaşım, bugün dünden çok daha keskin, kanlı ve şiddetli bir süreçte yürütülmektedir.

Enerji Kaynakları ve Dünya

Bugün dünyada tüketilen birincil enerjinin yaklaşık % 90'ı, üç fosil kaynak (petrol, doğal gaz ve kömür) ile karşılanmaktadır.

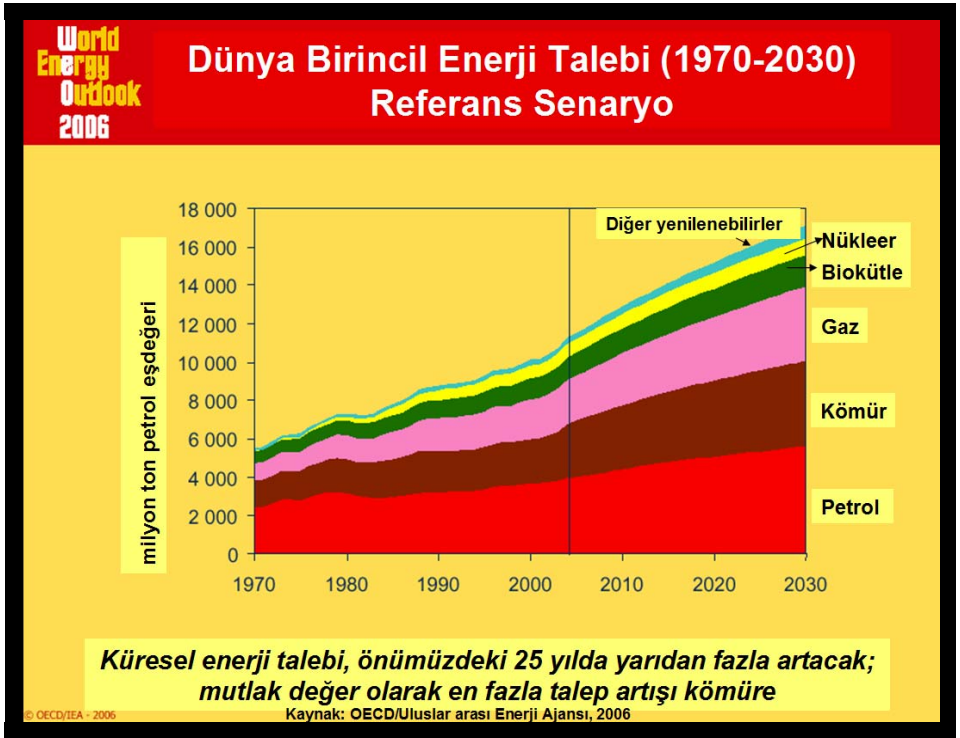
Grafik-1: Dünya Kaynaklar Bazında Birincil Enerji Tüketimi

OECD'nin bir kuruluşu olan Uluslar arası Enerji Ajansı'nın yaptığı değerlendirmelere göre, küresel enerji talebi 2030 yılına kadar, bugüne oranla % 50 kadar artacaktır. Söz konusu çalışmanın referans senaryosuna göre, petrol, kömür ve doğal gazın toplam birincil enerji kaynakları içindeki paylarında bir azalma söz konusu olmayacaktır. Üç fosil yakıtın toplam

içindeki paylarının, gene % 90 civarında olması beklenmektedir. Yenilenebilir kaynaklarla nükleerin, küresel ölçekte bir ağırlığı olacak oranlarda teşvik edilmemeleri halinde, referans senaryo, gerçekleşme olasılığı en yüksek senaryo olduğundan; petrol, doğal gaz ve kömürün mevcut egemenliklerinin sürmesi de en azından önümüzdeki on yıllarda kaçınılmaz görünmektedir. Dolayısı ile, söz konusu yakıtların öncelikle (varsa) yerli kaynaklardan, bunun yetersiz kaldığı durumlarda ise, mümkün ve en uygun kaynaklardan (ülkelerden) temini ve kaynakların dengeli bir biçimde çeşitlendirilmesi hususları, ithalata bağımlı ülkelerin enerji politikalarının en önemli belirleyici unsurlarıdır.

Grafik-2: Dünya Birincil Enerji Talebi (Referans Senaryo; 1970-2020)

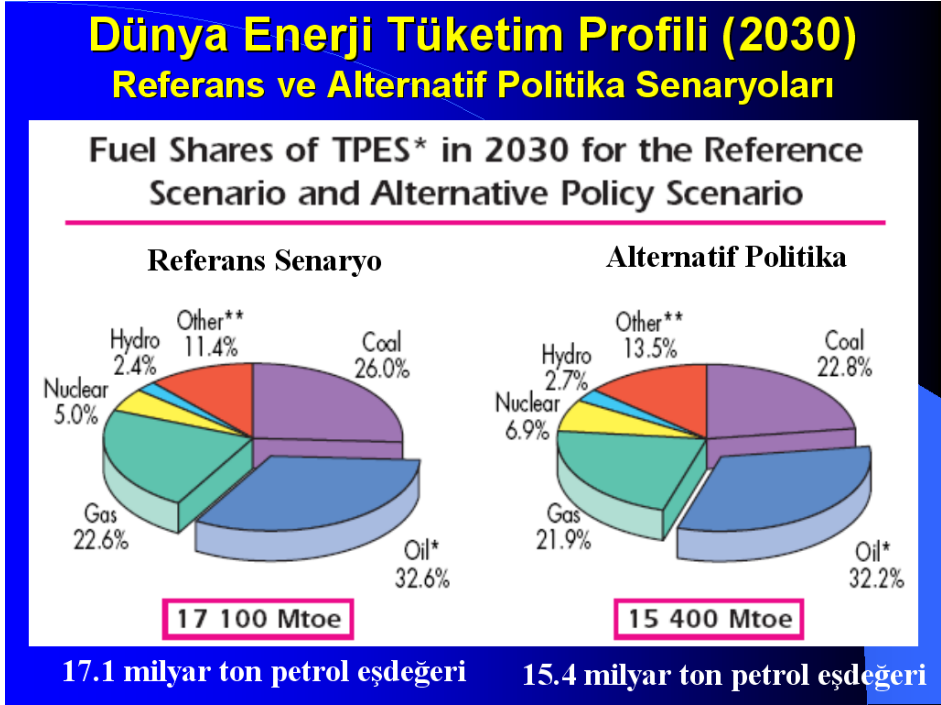

Ancak, alternatif politikaların uygulanması halinde, 2030'daki enerji tüketim profilinin, önemli oranda yenilenebilir kaynakların (hidroelektrik dahil) ve nükleerin paylarının artması, toplam enerji tüketiminin ise azalması yönünde değişebileceği de öngörülmektedir¹. Bu hususa, sadece değinmekle

¹ Key World Energy Statistics, 2007; International Energy Agency/OECD

yetineceğiz. Söz konusu alternatif politikaların küresel ölçekte etki yaratabilecek yaygınlıkta kabulü ve uygulanmaları, sadece politik değil, o politikaları belirleyen en önemli unsurlar arasında yer alan ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı da, olanaksız değilse de, zor görünmektedir.

Grafik-3: Dünya Birincil Enerji Tüketim Profilleri (2030)
Referans ve Alternatif Politikaların Kıyaslanması

Büyük Güçlerin Enerji Bağımlılıkları ve Politikalarının Temel İlkeleri

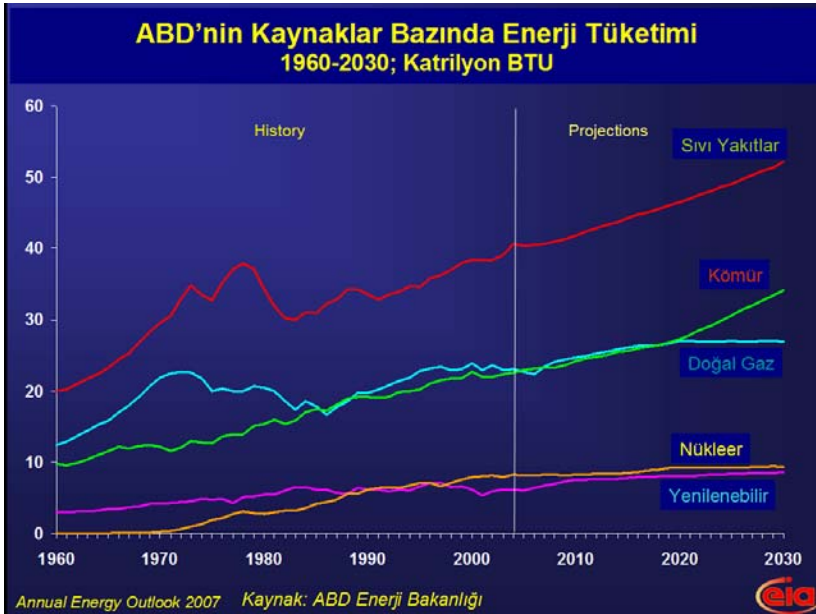
En genel hatları ile bakıldığında, başta ABD olmak üzere, OECD üyesi ülkelerin tamamına yakını, enerji kaynakları ithalatına önemli oranlarda bağımlı ülkelerdir. Ülkemiz de, enerji gereksiminin % 70'ini ithalatla karşılayan bir ülke konumundadır. İthalata bağımlılık, yalnız ekonomik bağımlılığa değil, aynı zamanda dış politika uygulamalarınızda da “yapabilirlik” gücünüzü kısıtlayabilen bir gerçeklik olduğundan, enerji alanında bağımlılığı mümkün olan en az seviyeye indirmek kadar, ithal kaynaklarımızın çeşitlendirilmesi de yaşamsal önem taşımaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri, halen dünyada tüketilen birincil enerjinin ve ham petrolün % 25'ini, benzinin % 45'ini bir başına tüketen bir ülkedir. Ham petrol tüketiminin % 60'ını ithalatla karşılamaktadır. Enerji tüketiminin % 40.5'ini petrol, % 24.6'sını kömür, % 24.4'ünü gaz, % 7.9'unu nükleer ve %2.6'sını hidroelektrik ile karşılamaktadır.²

Hızla artan petrol ve gaz fiyatları ve ABD'de çok zengin kömür rezervleri olması gibi nedenlerle, 2007 yılında yapılan projeksiyonlarda, ABD enerji tüketim profilinde kömürün önceki tahminlere kıyaslandığında daha yüksek oranda yer alacağı öngörülmektedir (Grafik-4). ABD'nin Kyoto Protokolü'nü bugüne dek imzalamamasının ardındaki somut veriler bunlardır. Nükleer de, daha önceki yılların tahminlerine kıyasla, 2007 tahminlerinde daha mütevazı oranda olsa da, payını artırması beklenen bir diğer kaynaktır. Tüm bu saptamalara karşın, ABD'nin enerji tüketim profilinde petrolün ve gazın büyük ağırlığının en azından 2030'lara kadar konumlarını koruyacağı ve bu nedenle de, ABD'nin söz konusu kaynakları ele geçirmeye yönelik ihtiraslı tasarımlardan vazgeçmeyeceği de açıktır.

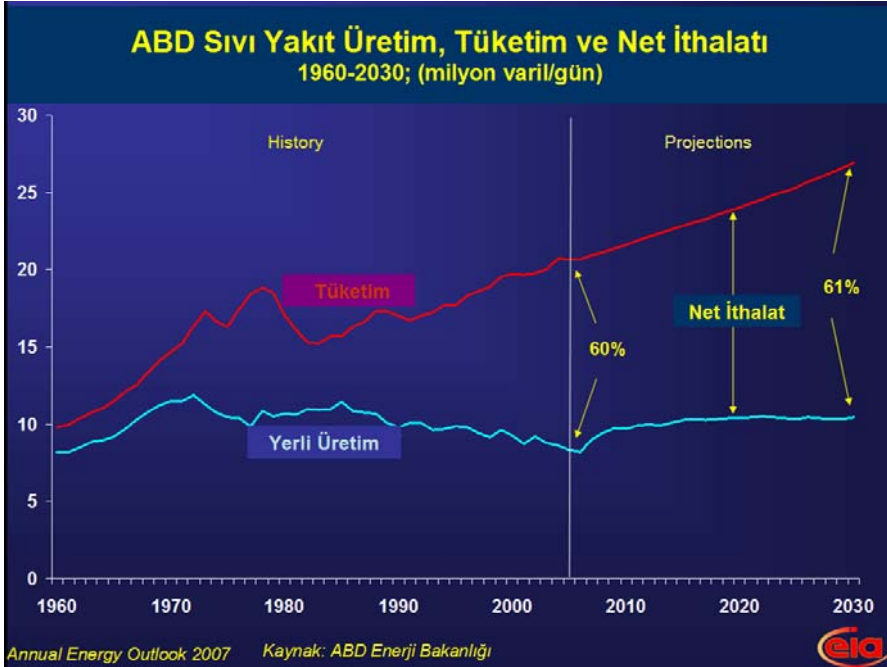
Grafik-4: ABD Kaynaklar Bazında Enerji Tüketimi (1960-2030)

² BP Statistical Review of World Energy, June 2006

ABD Enerji Bakanlığı'nın geleceğe yönelik tahminlerine göre, ABD'nin ithalat bağımlılığı 2030'a doğru, gerek mutlak değer ve gerekse oran olarak artacaktır. ABD'nin halen % 60 oranındaki ham petrol ithalat bağımlılığının, 2030'lu yıllarda da aynen sürmesi ve mutlak değer olarak hızla artması beklenmektedir (Grafik-5). Doğal gazda, ithalata petrole oranla daha az bağımlı olan ABD (Grafik-6), etrafı denizlerle kaplı bir kıta devleti olması nedeniyle, gaz ithalat gereksinimini giderek daha fazla oranda sıvılaştırılmış gaz (LNG: Liquified Natural Gas) ile karşılamak zorunda kalacaktır. Bu nedenle de ABD enerji politikasında, sıvılaştırılmış gaz teknolojisine geliştirilmesi ve teşvikine yönelik yeni açılımlar yapılmaktadır. Bu gereklilik, petrol ithalatı ile birlikte düşünüldüğünde, tankerlerle yapılacak ithalatın oranının artmasına neden olduğundan, su yollarının kontrolüne ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik askeri konseptler de, giderek daha fazla ağırlık kazanmaktadır.

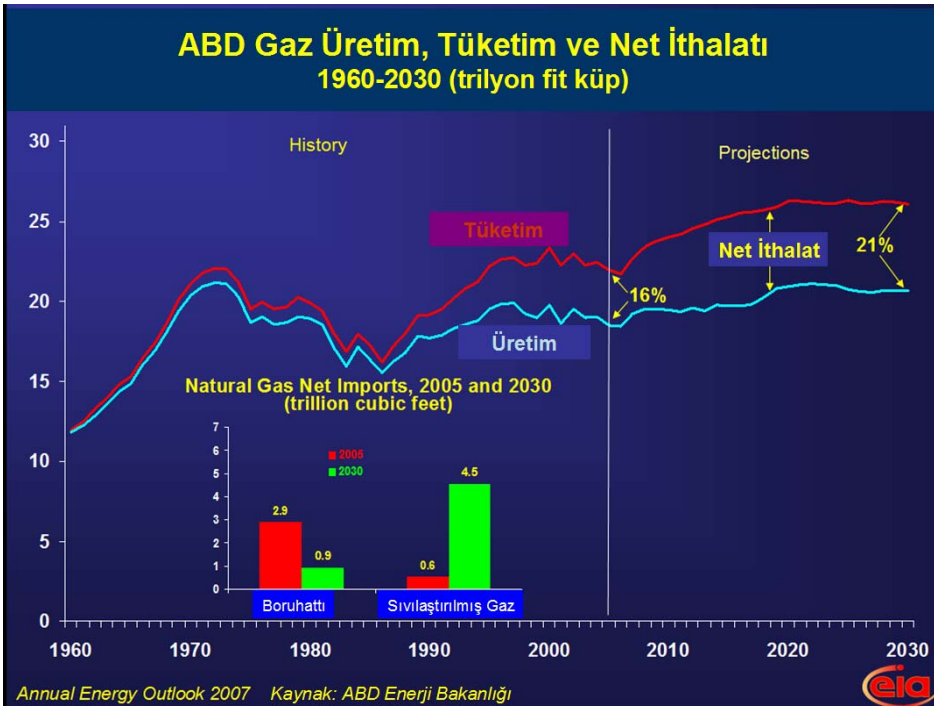
Grafik-5: ABD Sıvı Yakıt Üretim, Tüketim ve İthalatı (1960-2030)

Richard Nixon ve Gerald Ford döneminin Savunma Bakanı James Schlesinger, 2005 yılında yazdığı kitabında³, şu görüşleri dile getirmektedir:

“Önümüzdeki on yıllarda, zengin kömür ve gaz kaynakları, kaynak çeşitliliği açısından önemli rol oynayacaklardır; ancak petrol, başlıca enerji kaynağı olma konumunu, yakın gelecekte de sürdürecektir. Gerçekçi olmalı ve görmeliyiz ki, rüzgar, güneş ve nükleer, sınırlı alternatifler olarak kalacaklar; hidrojene dayalı bir ekonomi ise, en iyimser tahminle on yıllar ötesindedir..”

Grafik-6: ABD Doğal Gaz Üretim, Tüketim ve İthalatı (1960-2030)

Gerek petrolde ve gerekse gazda, çok yüksek miktarlarda ithalata gereksinim duyan ABD, özellikle 1973 petrol krizinin ardından, bu kaynakları ne pahasına olursa olsun ele geçirmek, taşıma yollarını ve mümkün olduğunca ticaretini

³ “Energy and Security: Toward a New Foreign Policy Strategy”, 2005

kontrol altında tutabilmek hedeflerine yönelik dış politika ve askeri strateji konseptleri geliştirmektedir.

1973 Petrol Krizi'nin ardından ortaya konulan Carter Doktrini ile, bu stratejinin temel adımları atılmıştır. Carter Doktrini "Bir dış gücün Körfez'i kontrole kalkışması, ABD'nin yaşamsal çıkarlarına saldırıdır ve askeri güç dahil, her yolla engellenecektir." derken, adı geçen "Körfez", Meksika Körfezi değil, halen dünya petrol ticaretinin yaklaşık yarısının (% 43) yapıldığı Basra Körfezi'dir! Devletler, herhangi bir konuyu, "yaşamsal çıkar olarak tanımladıklarında, bunun tamamlayıcı adımı "askeri güç dahil, söz konusu çıkarı korumak" olarak ortaya çıkmaktadır. Bu adımı, Reagan döneminde ABD'de yeni ve merkezi bir komutanlığın kurulması ve bu komutanlığın Basra Körfezi'nden Doğu Afrika'ya, oradan da Afganistan'a kadar sorumlu tutulması adımı izlemiştir. Bu dönemde ABD, anti-Sovyet bir ittifak oluşturma çabasına girmiş ve bu ittifakın en önemli ayaklarını Türkiye, İsrail ve Suudi Arabistan oluşturmuştur. Aynı yıllarda ABD Yönetimi, Suudilere ve Körfez ülkelerine milyarlarca dolarlık silah satışı gerçekleştirmiştir. Sonraki yıllarda silah alımlarında ABD dışı kaynaklara da yönelen S. Arabistan'ın bu "çeşitlendirme" hamlesi, Birinci Körfez Savaşı ile son bulmuştur. Saddam'ı iş başından uzaklaştırmayı, o dönemde "nedense" gerekli görmeyen ABD, savaşı izleyen 10 yılda S. Arabistan'a 43, Körfez ülkelerine ise 16 milyar dolar tutarında silah satışı gerçekleştirmiştir. 11 Eylül saldırılarının ardından Afganistan'a yapılan müdahale sonrasında ise, ABD Savunma Bütçesi 400 milyar dolara yükselirken, bunun 60 milyar doları "Körfez" bölgesine yönelik olarak ayrıldı. Yenilenen askeri stratejiler kapsamında kurulan yeni üsler; Körfez'den Hint Okyanusu'nda Diego Garcia'ya, Afrika'da Cibuti'ye, oradan da Özbekistan ve Kırgızistan'a kadar yayılmıştır. Önceki Başkanlar döneminde yeterince etkin olamayan yeni muhafazakarların, Başkan (2.) Bush döneminde kontrolü ele geçirmeleriyle, petrol kaynaklarını ve taşıma yollarını kontrol altına alma savaşımının kapsama alanı ve şiddeti görülmemiş ölçüde artmıştır.

Daha önce 1990'lı yıllarda dillendirilmeye çalışılan "Büyük Orta Doğu İnisiyatifi" (BOP), Bush döneminde hamasi söylemler ve benimsetilmesi kolay kavramlarla süslenerek, uluslar arası kamuoyuna empoze edilmiştir. Başta Arap ülkeleri olmak üzere, "BOP"un kapsama alanındaki ülkelerde, bu kavramları ve ABD politikalarını hararetle savunan entelektüeller bulundu ve desteklenmiştir. BOP'un ABD'li kuramcılarının öne sürdükleri tezler göre, Büyük Orta Doğu bölgesi, sosyo-ekonomik ve siyasi bir kriz yaşıyordu ve bölgedeki rejimler, modernizasyonun ve küreselleşmenin gerekliliklerine ayak uyduramıyor, bunları karşılayamıyorlardı. Söz konusu siyasi ve sosyo-ekonomik kriz, bölgede radikalleşmenin ve Amerikan karşıtlığının artmasına,

kökleşmesine yol açıyordu. Bu sorunla baş edebilmek için ABD, bölgede sosyal ve ekonomik reformların yapılması suretiyle, demokrasinin yerleşmesini sağlayacak yeni bir strateji geliştirmişti. Ve, bilindiği gibi bu strateji, Irak'tan başlayarak uygulama alanına konuldu. Bu "strateji" bugüne kadar Irak'ta yüz binlerce sivilin katledilmesine neden olurken, bölgeyi büyük bir kaostan ve geleceği belirsiz, son derece tehlikeli bir ortamın içine sürükledi, sürüklüyor. Türkiye, bu gelişmelerden en fazla zarar gören ülkelerin başında geliyor.

ABD'li "kuramcılar" BOP'un gerekçelerini sıralarken, kapsama alanındaki 22 Arap ülkesinin Gayri Safi Hasılatları toplamının, İspanya'ninkinden az olduğunu, yetişkin Arapların yaklaşık % 40'ının (65 milyon) okur-yazar olmadığını ve bunların da üçte ikisinin kadınlar olduğunu (haklı olarak) öne sürüyorlardı. Gene aynı kuramcılara göre, 2010 yılında 50 milyon genç, iş piyasasına girmek durumundaydı ve bu sayı 2020'de 100 milyona ulaşacaktı. Bu yeni katılımlara çözüm bulabilmek için, her yıl en az 6 milyon yeni iş açılması gerekmektedir. Parlamentolarda kadınların oranı % 3.5'ti ve bu oran alt-Afrika ülkelerinde bile % 8.4'tü. Erişkin Arapların % 51'i başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, diğer ülkelere göç etmek istiyorlardı ve tüm bu veriler nedeniyle de durum, bölgenin istikrarına ve G-8 ülkelerinin ortak çıkarlarına doğrudan tehdit oluşturmaktaydı. BOP'un "insani ve ulvi gerekçelerini" böylece özetleyen ABD'li kuramcılar ve onların Arap ülkelerindeki yandaşları, nedense diğer bazı verilerden hiç bahsetmiyorlardı. Dünya ispatlanmış (ve üretilebilir) petrol rezervlerinin % 62'si, doğal gaz rezervlerinin ise % 41'i Orta Doğu bölgesindedir. Üstelik bu rezervlerin arama ve üretim maliyetleri, dünyanın diğer bölgelerindeki maliyetlere oranla son derece düşüktür. Sonradan Afrika da, BOP kapsamını genişletecek biçimde tanımlamanın içine alınmıştır. "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi" tanımı, Bush yönetiminin Afrika'nın yoksul ve aç nüfusunun derdine çare bulmak için geliştirilmiş olmasa gerektir. Afrika da, bilinen petrol rezervlerinin % 10'unu, gaz rezervlerinin ise % 8'ini barındırmaktadır. Dolayısı ile her iki bölge bir arada, ispatlanmış üretilebilir petrol rezervlerinin % 72'sini, gaz rezervlerinin % 49'unu ifade etmektedir. Dolayısıyla, ABD kuramcılarının ve yöneticilerinin sıklıkla öne sürdükleri "ulvi" gerekçelerden daha güçlü bir başka gerekçe de vardır ve bu coğrafyadaki gelişmeler nesnel olarak değerlendirildiği takdirde, bunlar ABD'nin bölgeye yönelik motivasyonu açısından, daha inandırıcı gerekçeler olarak ortaya çıkmaktadır.

ABD'nin dünya petrol ve gaz rezervlerinin çok ağırlıklı miktarını barındıran Orta Doğu'ya ve Afrika'ya yönelik tasarımlarının, İran'ı hedefleyen sınırlı ya da kapsamlı bir hareketle devamı da gündemde olacağından, bölgemizin çok sıcak gelişmelerin odağında olmayı sürdürmesi de büyük olasılıktır. Bu

nedenle, ülkemizden geçen ve geçmesi planlanan boru hatları ile, petrol taşıma yolları olarak kritik öneme sahip Karadeniz, Türk Boğazları, Ege ve Akdeniz de giderek daha fazla ısınması olası alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, enerji politikalarımızın sadece “enerji üretim ve tüketimi” ekseninde değil, dış politika alanı ve askeri konular da dahil olmak üzere, çok daha kapsamlı bir güvenlik politikası anlayışı ile sürdürülmesi zorunlu görünmektedir.

Avrupa Birliği

Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schumann’ın, “Dünya barışı, onu tehdit eden tehlikelere koştur ve yaratıcı çabalar ortaya konulmaksızın korunamaz” cümlesi ile başlayan 9 Mayıs 1950 tarihli deklarasyonu, bugün Avrupa Birliği adını alan siyasi ve ekonomik yapılanmanın ilk adımı sayılan “Avrupa Kömür ve Çelik Birliği”nin kurulması ve bir “Yüksek Otorite” tarafından yönetilmesi için tarihî bir çağrı niteliği taşıyordu⁴. Dünya barışını sağlamak için Fransa tarafından yapılan ve ilk adım olarak, yıllarca savaşılan “Almanya ile, kömür ve çelik üretimlerinin ortak bir havuzda toplanmasını, ortak bir pazar yaratılmasını ve daha sonra da, bu birliğe katılmak isteyen yeni üyelere de eşit koşullarda kullanım hakkını ve rekabet yerine dayanışmayı” öneren bu çağrının odağında, kömür ve çeliğin yer alması rastlantı değildi. Genel anlamı ile sanayinin olduğu kadar, savaş sanayisinin de temel gereksinimi olan bu iki yaşamsal ürünün ortaklaşa kullanımı ile, savaşlardan kaçınılabileceği, önce bu iki ülke arasında, daha sonra da üye olmayı arzulayacağı varsayılan diğer üye ülkeler arasında ekonomik birliğin gelişeceği, yaşam standartlarının yükseleceği düşüncesi, yankı bulmakta gecikmedi. Deklarasyonun yayınlanmasından yaklaşık bir yıl sonra, 18 Nisan 1951 tarihinde Paris’te; Fransa ve Almanya’nın yanı sıra Belçika, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda, 50 yıl süreli olmasını kararlaştırdıkları Avrupa Kömür ve Çelik Birliği Anlaşması’nı imzaladılar.

Enerji alanındaki gereksinimlerle temeli atıldığını söyleyebileceğimiz AB’nin, kuruluşundan 57 yıl sonra, ortak bir enerji politikası olduğu söylenirse, bunun pek de doğru olmayacağını kabul etmek zorundayız. Bugün gelinen noktada, Avrupa Birliği adına hazırlanan “Yeşil Kitap” (Green Paper)’ta dile getirilen birçok sağlıklı saptamalara ve birleştirici önerilere karşın, birlikte bir politika uygulaması sağlanamadığı görülmektedir.

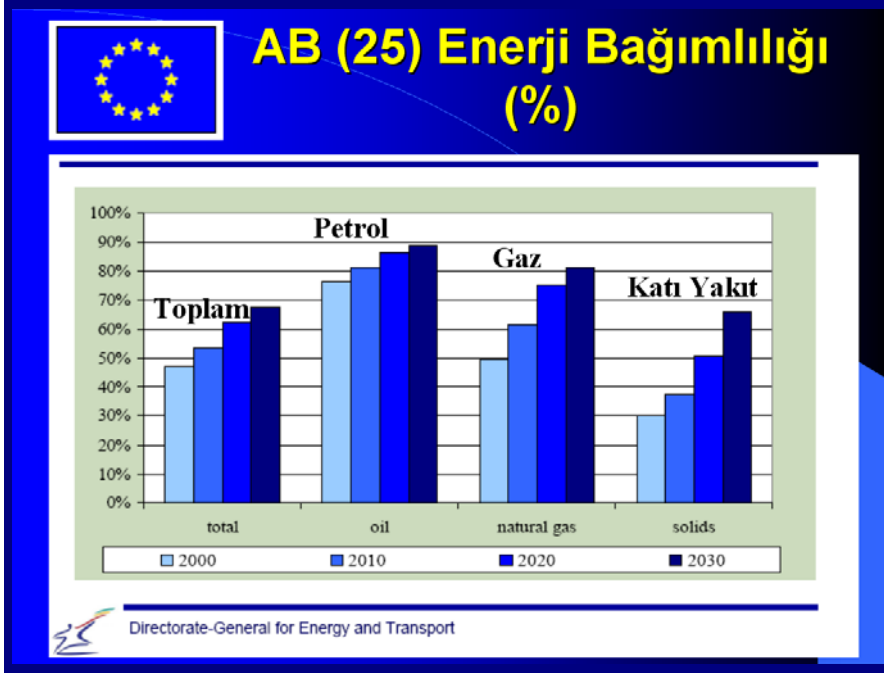
⁴ Avrupa Birliği’nin Enerji Sorunsalı Ve Türkiye, Necdet Pamir, Kasım 2005, Stratejik Analiz

AB (25 üye ülke) 2004 yılı itibarı ile, yaklaşık 1.75 milyar ton petrol eşdeğeri (mtpe) enerji tüketmiştir⁵. AB'nin dünya enerji tüketimi içindeki payı yaklaşık % 16'dır ve Uluslar arası Enerji Ajansı tahminlerine göre bu pay, 2030 yılında % 12 olarak gerçekleşecektir. AB'nin tükettiği enerjinin % 37'si petrol, % 24'ü gaz, % 18'i kömür (katı yakıtlar), % 15'i nükleer, % 6'sı yenilenebilir (hidroelektrik dahil) kaynaklardan sağlanmaktadır. Petrol tüketiminde % 56'lık payla ulaştırma sektörü sürükleyici sektör konumundadır. Doğal gaz kullanımında ise en büyük pay elektrik üretimine (% 29) aittir. Bu sektörü, gene aynı payla evsel tüketim ve % 25 ile sanayi tüketimi izlemektedir. Kömür daha çok elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Üretim maliyetlerinin görece yüksekliği ve Kyoto Protokolü'ne uyum gibi nedenlerle, toplam enerji tüketimi içindeki payı önceki yıllarda azalan kömürün, petrol ve gaz fiyatlarındaki aşırı yükselmeye paralel olarak artması beklenmektedir. Nükleerin payında son yıllarda az da olsa azalma olmuştur. Özellikle yeni üye ülkelerdeki santrallerin güvenliğine yönelik kaygılar nedeniyle bazı santrallerin kapatılması, toplam birincil enerji tüketiminde nükleerin payını azaltmıştır. Buna karşın, son yıllarda petrol ve gaz fiyatlarındaki aşırı ve öngörülenin çok üzerindeki artış, nükleer ve kömürün AB enerji tüketim içindeki paylarının artacağına yönelik revize tahminlere neden olmaktadır.

AB, kendi doğal kaynakları son derece sınırlı olduğundan, gelişmiş ekonomisinin ve fazla tüketime alışmış nüfusunun talebinden kaynaklanan artan enerji gereksinimini, giderek daha fazla ithalat ile karşılamak zorunda kalmaktadır. Avrupa Komisyonu Enerji ve Ulaştırma Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı "Green Paper" adlı belgenin (ilk olarak 2000 yılında hazırlanan belge, 2006 yılında revize edildi) eklerinde yer alan aşağıdaki grafik, 2030 yılında AB'nin birincil enerjide % 68, petrolde % 89, gazda % 82 ve katı yakıtlarda % 66 oranında ithalata bağımlı olacağını tahmin edildiğini göstermektedir (Grafik-7).

⁵ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Annex to the Green Paper-A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy What is at stake - Background document, 2006

Grafik-7: AB (25 Ülke) Enerji Bağımlılığı

AB, gerek enerji talebini ve gerekse bağımlılığını azaltmak için bir dizi politikayı içeren bir ana strateji geliştirmektedir. AB'nin henüz iç piyasada tam bir rekabetçi düzen kuramadığı saptamasına bağlı olarak, üzerinde çalışılması gereken 6 temel alan belirlenmiştir. Bu alanları şöyle sıralayabiliriz:

1. Rekabet ve enerji iç pazarının oluşturulması
2. Enerji karışımının çeşitlendirilmesi
3. Olası arz krizinde dayanışma (Topluluk düzeyinde)
4. Yatırım ve teknoloji
5. Sürdürülebilir kalkınma (İklim değişikliği ile rekabet ve arz güvenliği nasıl dengelenebilir?)
6. Dış politika (Örneğin; ortak bir Rusya politikası olmalı mı? Enerji politikası geliştirmek, zaman, net ve esnek çerçeve gerektirir. Bu doğrultuda Komisyon, sürekli yenilenecek bir "Stratejik AB Enerji Değerlendirme Raporu" hazırlanması öneriyor.)

Ayrıca, bu alanların belirlenmesine paralel olarak, 3 ana hedef saptandı. Bu hedefler; sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve arz güvenliğinin sağlanması olarak açıklandı. Bu hedeflerin alt başlıkları da aşağıda yer almaktadır.

□

1.Sürdürülebilirlik:

- 1.Rekabet edebilir yenilenebilir kaynakların, diğer düşük CO2 yayan kaynakların ve taşıyıcıların geliştirilmesi (özellikle ulaşımda),
- 2.Talep kısıtlaması
- 3.Küresel ısınmanın önlenmesinde öncülük: Avrupa'da temiz hava sağlanması

2.Rekabet edebilirlik:

- 1.Pazar'ın açılması, her tüketiciye yarar sağlanmasının temini, temiz enerji üretimini ve verimliliği teşvik
- 2.Yüksek enerji fiyatlarının AB ekonomisi üzerindeki yüklerini azaltmak
- 3.AB'yi enerji teknolojilerinde ileri düzeyde tutmak

3.Arz güvenliğinin sağlanması

- 1.Bütüncül yaklaşım. Talebi azaltmak, enerji karışımında çeşitlendirme, yerli ve yenilenebilir kaynakların daha fazla kullanımı, ithal edilen kaynakları ve yollarını çeşitlendirmek
- 2.Yatırımları teşvik etmek
- 3.AB'yi acil durumlarda daha iyi tepki verecek biçimde hazırlamak
- 4.AB şirketlerinin küresel kaynaklara erişim yollarının kolaylaştırılması
- 5.Tüm yurttaşların ve iş çevrelerinin enerjiye erişiminin sağlanması

Çeşitli belgelerde, bu gibi alan ve hedeflerin saptanması ile öneriler/projeler sunulması, son derece önemli adımlar olmakla birlikte, bunların gerçekleşmesine yönelik politikaların uygulanabilmesi ve başarıya ulaşması hususları, oldukça farklı konulardır. Hedeflere ulaşmanın önündeki çeşitli engeller arasında, belki de en önemlisi, her ülkenin kendi çıkarı doğrultusunda politika uygulamayı, ortak topluluk politikasına tercih etmesi gelmektedir. Başta Fransa ve Almanya olmak üzere hemen her ülke, enerji konusunda kendi gerçeklerinden hareketle, kendi çıkarları doğrultusunda politikalar uygulamayı tercih etmektedirler. Tek bir AB Enerji Politikası'nın olmadığını söyledikten sonra, sonuçta, ülkemizle ilgili yapacağımız değerlendirmeye temel oluşturması bakımından, AB'nin giderek artan enerji ithalat bağımlılığı, bu noktada geliştirmeye çalıştıkları ve Türkiye'yi de ilgilendiren projeler ve bazı temel veriler kapsamında bir özet yapmakta yarar vardır.

Son olarak, Avrupa Komisyonu tarafından Ocak 2007'de, "An Energy Policy for Europe" başlıklı memorandum yayınlanmıştır. "Enerjimizi nereden

sağlıyoruz?”, “Enerji çevreyi tahrip mi ediyor?”, “Petrol ve gaz kaynakları tükeniyor mu?”, “Dünyanın her yerinde AB kadar enerji kullanılırsa ne olur?”, “Biz bir fark yaratabilir miyiz?”, “Avrupa katkı koyabilir mi?” gibi sorulara yanıt arayan bu belge, 10 maddelik bir eylem planı önermektedir:

1. Yeni iç piyasayı daha etkin kullanın
2. Bir enerji krizinde, üye ülkelerin birbirlerine yardımını kolaylaştırın
3. AB içinde, emisyon ticareti uygulama yöntemlerini geliştirerek, CO2 miktarını azaltacak ve yenilenebilir enerji yatırımlarını teşvik edecek katalizör olmasını sağlayın
4. Her bireyin enerji verimliliğine katkısı olabileceği düşüncesini yerleştirin
5. Yenilenebilir enerji kaynaklarının toplamdaki payını artırın (halen % 7'nin altında, 2020 hedefi: % 20)
6. Teknoloji kullanımının maliyetini azaltacak yollar geliştirerek, daha temiz ve etkin enerji kullanımını sağlayın
7. Fosil yakıtlar için düşük karbon emisyonu teknolojileri geliştirin
8. Nükleer teknoloji kullanımında en üst derecede güvenliği sağlayın
9. Ortak hedefleri olan, tüm üye ülkelerin uygulayacağı ve ortak ses vereceği ortak bir uluslar arası enerji politikası belirleyin
10. AB’de enerji arz ve talebi konusundaki gelişme eğilimlerini daha iyi izleyip anlatabilecek uygulama olmasını sağlayın

Avrupa Komisyonu’nun 2006 yılında hazırladığı ve “Green Paper”ın eki olarak sunulan “Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisi” adlı belgenin⁶ son bölümünde, “Çoklu Kaynaklar, Çoklu Boru hatları” başlıklı bir alt bölüm yer almaktadır. Bu bölümde, AB’nin Rusya, İran, Norveç, Libya, Nijerya, Cezayir, Hazar, Orta Doğu ve Orta Asya gibi dünyanın en önemli gaz kaynakları ile çevrili olduğu ve bu kaynaklar açısından da AB’nin kurulu piyasasının çok önemli bir Pazar oluşturduğuna dikkat çekilmektedir⁷. Kaynakların çeşitlendirilmesinin altı çizildikten sonra, bir yandan mevcut gaz ağının bakımı ve etkin kullanımı ile, önümüzdeki 5-10 yıl içinde, arz kaynaklarının güvenliğine ve çeşitlendirilmesine katkı sağlaması beklenen yeni hatların inşasının gerekliliğine de vurgu yapılmaktadır. Söz konusu hatlar, şöyle sıralanmaktadır:

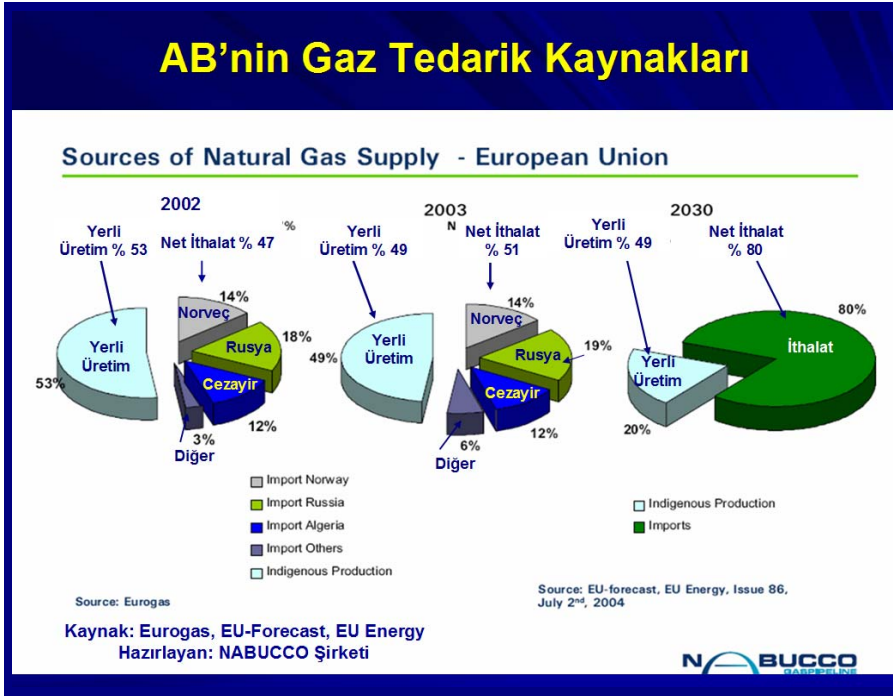
⁶ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Annex to the Green Paper-A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy What is at stake - Background document, 2006

⁷ Her ne kadar, bu bölgelerin çoğu doğrudan AB’nin komşusu değilse de, dökümanda “çevrelenmektedir” kelimesi (surrounded) kullanılmaktadır. Aslında bu kaynakların çoğu, ülkemizi çevrelemektedir ve bu da Türkiye’nin AB nezdinde stratejik önemini arttırmaktadır.

Doğal Gaz Bağlantıları (Grafik-8):

- Norveç-İngiltere hattı (Yılda 20 milyar metreküp kapasiteli; 2007'de devreye girmesi beklenmektedir)
- Rusya (Yamal-II)'dan başlayıp, Beyaz Rusya'dan veya Baltık ülkelerinden geçecek hat
- Baltık Boruhattı (27.5 milyar metreküp kapasiteli; 2010'da devreye girmesi beklenmektedir)
- Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan'dan geçerek Avusturya'da sonlanacak NABUCCO hattı (2020'de 31 milyar metreküp kapasiteye ulaşacak; 2011'de devreye girmesi bekleniyor). Gazın kaynağı olarak Hazar, İran ve diğer Orta Doğu ülkeleri sayılmaktadır.
- Orta Asya gazını (gelecekte) Hazar'ı geçerek (Güney Kafkasya veya İran güzergahından), Türkiye'de üzerinden Batı Balkanları, AB'yi ve AB "Komşuluk Politikası" kapsamındaki ortak ülkeleri besleyecek hat (Bu hat için, 'siyasi koşullar uygun olursa' notu düşülmüştür)
- Cezayir gazını, denizin altından geçerek, doğrudan İspanya'ya (MEDGAZ) ve İtalya'ya (GALSI) bağlayacak hatlar
- Güney Kafkasya'daki mevcut hat transit kapasitesinin artırılması suretiyle daha fazla Hazar gazını taşıyacak sistem
- Mısır, Suriye, Irak gazını Türkiye üzerinden NABUCCO'ya bağlayarak AB'ye ulaştıracak hat sistemi (Trans-Maşrık)
- Türkiye-Yunanistan gaz hattının İtalya'ya uzatılması suretiyle Balkanların ve Avrupa'nın beslenmesi
- Kuzey Afrika ve Orta Doğu gaz ağının alt-Sahra'ya (örneğin Nijerya) ve Körfez üreticilerine (Örneğin Katar) bağlantılarının yapılması
- Bunların yanı sıra, doğal gaz arz güvenliğine önemli katkısı olacağı düşünülen LNG terminallerinin inşası da önem arz etmektedir. Bu kapsamda; İtalya, İspanya, İngiltere ve diğer üye ülkelere yapılacak terminallerle, 2010 yılına kadar toplam kapasitenin 140 milyar metre küpe çıkarılması

Grafik-8: AB'nin Gaz Tedarik Kaynakları

Petrolde:

- Hazar ve Orta Asya petrolünün Avrupa'ya ulaştırılması için
 - o Odesa-Brody boruhattının Polonya'ya ve buradan da Litvanya, Almanya, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti'ne uzatılması
 - o Bratislava-Schewechat hattı
 - o Burgaz-dedeagaç hattı
 - o Köstence-Trieste hattı
 - o Adria (Orta Avrupa) ve Drujba-Dostluk (Doğu Avrupa) boru hattı sistemlerinin entegrasyonu
 - o Güney Kafkasya hattının transit kapasitesinin artırılması
 - o (Siyasi koşullar elverirse) Trans-Hazar hattının yapımı

Görüldüğü gibi, AB belgelerinde sıralanan projeler arasında birçoğunun geçiş güzergahları Türkiye'dir. Ülkemizin coğrafi konumu, gelişmişlik düzeyi, büyük çaplı projeleri gerçekleştirmeye yönelik sınanmış (örneğin Kerkük-Yumurtalık, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hatları) başarı düzeyi, "geçiş ülkesi" konumumuzu güçlendiren etkenler olarak öne çıkmaktadır. Siyasetimizin sık sık "Türkiye bir enerji terminalidir", "Türkiye bir enerji köprüsüdür" ve son

dönemde de “Türkiye bir ‘hub’⁸” diye özetlenebilecek beyanları bu verilere dayanmaktadır. Her ne kadar ülkemizin coğrafi konumu ve diğer olumlu özellikleri ilkel olarak bu beklentiyi haklı kılıyorsa da, daha sonraki ilgili bölümde (Türkiye) ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz gibi, yıllardır uygulanan yanlış politikalar, bu avantajlı konumuzun potansiyelini daraltmaktadır.

Sonuç olarak, AB’nin belge düzeyinde ortaya konulmuş bir ortak politika beyanı varsa da, uygulama anlamında böylesi bir politika yoktur ve kanımca da uzun yıllar boyunca (belki de hiçbir zaman) olmayacaktır. AB, bu politikaların yaşama geçirilmesinde, uluslar arası ölçekte ve yaptırımı olan önemli bir aktör olarak ortaya çıkamamaktadır. AB’nin hızla artan enerji ithalat gereksinimi, onu bir yandan başta Rusya olmak üzere kaynak ülkelere bağımlı hale getirirken, diğer yandan potansiyel geçiş güzergahı olan Türkiye gibi ülkelere karşı da politikalarını ister istemez etkilemektedir. Türkiye, kartlarını etkili oynayamasa da, AB’nin Türkiye’ye yönelik politikalarında, söylem tarzı başta olmak üzere geçmişe göre farklılıkların oluşması (ülkemiz lehine) beklenebilir. AB üyesi ülkelerin de, kendi ülkelerinden geçmesi beklenen hatların gerçekleşebilmesi yönünde, ülkemizle daha yakın bir ilişkiye girmeleri, Türkiye’nin AB’ye girmesini sağlama noktasında olmasa da, AB’nin ülkemize yönelik tavrı konusunda yardımcı olabilecek bir diğer yan unsur olarak değerlendirilebilir.

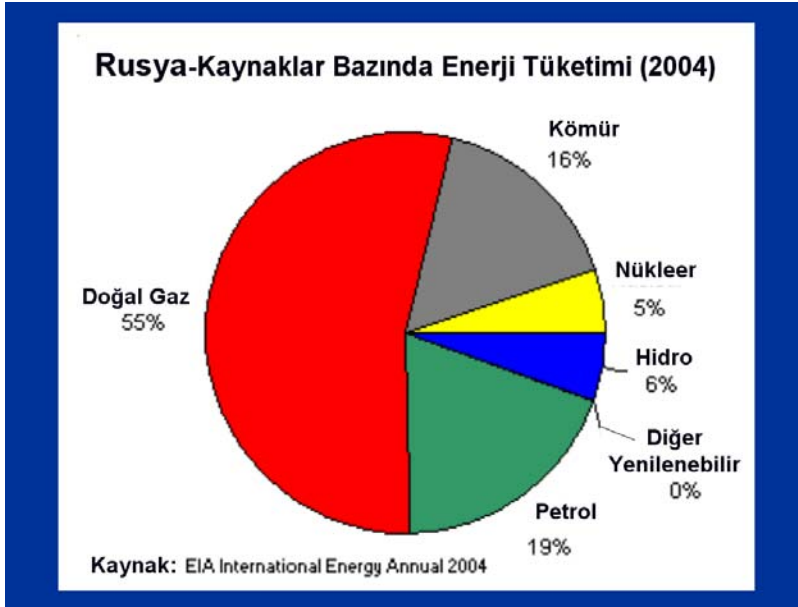
Rusya Federasyonu (RF)

Enerji alanında ister küresel ölçekte, isterse ülke bazında bir politik değerlendirme yapıldığında, en az ABD’nin ve AB’ninki kadar, Rusya Federasyonu’nun enerji kaynakları potansiyelini, enerji alanındaki stratejilerini ve bunun dış politika ile ekonomi alanlarına yansımalarını da mutlaka dikkate almamız gerekmektedir. RF, 60 milyar varil üretilebilir petrol ve 48 trilyon metre küp doğal gaz rezerviyle (dünya toplam rezervlerinin % 27’si), küresel enerji piyasasının en önemli aktörlerinden biridir. 2006 yılındaki (yıllık) % 6.7’lik büyüme hızının ardındaki en önemli neden, bu zengin kaynakların ihracı ve yükselen petrol ve gaz fiyatlarıdır⁹. Enerji tüketiminin % 55’ini doğal gazla karşılayan ülkede, petrol ve gaz ihracatı, ülke ekonomisinin sürükleyici gücü halindedir (Grafik-9, 10, 11).

⁸ Hub: Bu İngilizce sözcük, son dönemde siyasiler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Çevresinde ticaretin, taşımacılığın döndüğü merkez anlamına kullanılan bir sözcüktür.

⁹ Russia Country Analysis Report, Energy Information Administration, Department of Energy, USA; Nisan 2007.

Grafik-9: Rusya-Kaynaklar Bazında Enerji Tüketimi (2004)

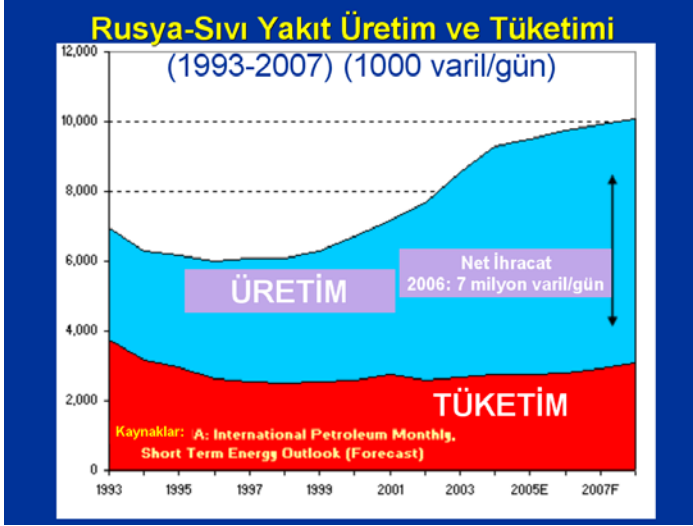
IMF'ye göre, Urals karışımı petrol fiyatlarında oluşacak 1 dolarlık (ve bir yıl süreli) bir artış, RF bütçe gelirlerini, ülke Gayri Safi Hasılası'nın yüzde 0.35'i (binde 35) oranında (veya 3.4 milyar dolar civarında) arttırmaktadır. RF'nun bütçe gelirlerinin üçte ikisini; petrol, doğal gaz ve metaller ihracatı kalemleri sağlamaktadır. Petrol gelirlerinin yönetimi amacı ile hükümet, 2004 yılında İstikrar Fonu oluşturmuştur. 2006 sonunda Fon'un değeri 80 milyar dolara ulaşmıştır (RF GSH'sının % 7'si). İstatistikler konusunda farklılıklar olsa da, IMF ve Dünya Bankası verilerine göre, 2005 yılı itibarı ile petrol ve gaz sektörleri, ülke GSH'sının % 20'sini oluşturmaktaydı. 2007 yılı itibarı ile de, petrol ve gaz gelirleri, tüm ihracat gelirlerinin % 64'ünü sağlamıştır.

Sovyetlerin dağılmasından önce yaşanan çöküş, özellikle Putin döneminde, yükselen petrol ve gaz fiyatlarının da yardımıyla kısa sürede toparlanmaya dönüşmüş, RF son 8 yılda istikrarlı bir büyüme göstermiştir. Bugün IMF'ye olan borçlarını ödemiş, Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmanın eşiğinde bir RF söz konusudur¹⁰. BUGÜN ENERJİ, Rusya'nın dış politikasının olduğu kadar, iç politikasının da sürükleyici ögesi durumundadır. Başkan Yardımcısı Vladislav Surkov'un sözleriyle ifade etmek gerekirse, "Eğer uzun bacaklarınız

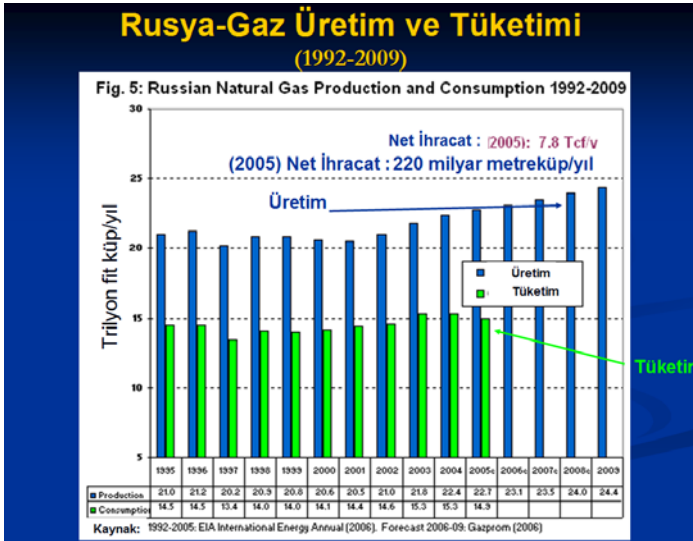
¹⁰ Russia's Strategic Choices, Dmitri Trenin, Carnegie Endowment for International Peace, May 2007, Policy Brief.

varsa, satranç oynamak yerine, uzun atlamada başarılı olmaya çalışmanız daha akıllıca olacaktır¹¹”.

Grafik-10: Rusya-Sıvı Yakıt Üretim ve Tüketimi (1993-2007)

Grafik-11: Rusya-Gaz Üretim ve Tüketimi (1992-2009)

¹¹ “How Sustainable is Russia’s Future as an Energy Superpower?”, Vladimir Milov, Andrew Kuchins, March 16, 2006; Carnegie Endowment for International Peace’de yaptıkları konuşma metni

İktidara geldiğinde, petrol ve kömür sektörlerinde liberalleşme ve özelleştirme politikalarına yönelik bir çizgi izleyen Putin, daha sonraki yıllarda adım adım bu yaklaşımını terk etmiş ve özellikle “Yukos Olayı”nın ardından, petrol sektöründe de hızla devlet ağırlıklı politikalara dönüş gözlemlenmeye başladı. BP’nin TNK ile olan ortaklığı başta olmak üzere, özellikle Sakhalin’de faaliyet gösteren Shell ve Exxon gibi şirketlere yönelik “çevreye zarar tazminatı talepleri” ya da “geçmişe yönelik vergi borçları” gibi konularda çıkarılan sorunlar, hep bu politika değişikliğinin göstergeleridir. Gaz, elektrik ve taşıma sektörlerinde ise, baştan beri devlet ağırlıklı uygulamalar gözlenmiş ve sırasıyla Gazprom, RAO UES ve Transneft gibi dev devlet şirketleri, ilgili sektörleri olduğu kadar, eski Sovyet coğrafyası içinde yer alan birçok ülkede de kontrolü elinde tutmayı sürdürmüşlerdir. Putin çeşitli konuşmalarında; ulusal ekonominin stratejik alanları arasında tanımladığı enerji sektöründe, yabancı yatırımların kısıtlanacağını açıkça dile getirmekten kaçınmadı. Gazprom’un piyasa koşullarında yapılandırılmasına yönelik öneri ve yaklaşımlar, bizzat Putin tarafından önlendi. İlgili devlet şirketlerinin üst yönetimine, özellikle Saint Petersburg’daki yöneticilik döneminden beri birlikte olduğu, kendine yakın ve bağlı isimleri (Örneğin; Miller) getirmiştir. Yabancı şirketlerin RF topraklarında yapacakları ortak yatırımlara ilişkin anlaşmalara, “anlaşmazlık halinde” Rus mahkemelerinin yetkili olduğu hükmü, bir genel uygulama haline getirilmiştir.

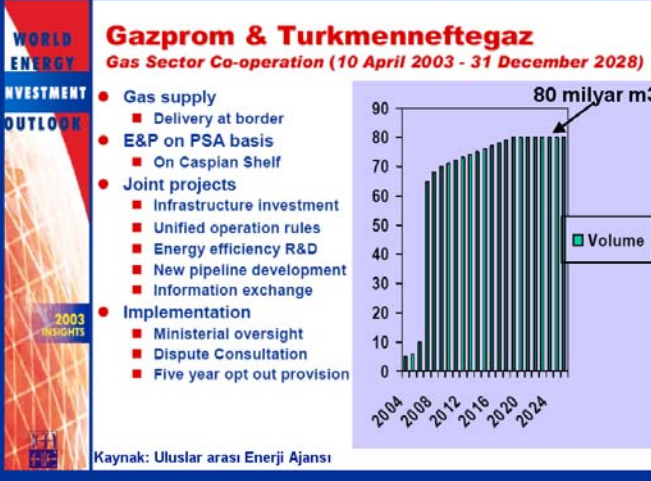
RF, petrol ve doğal gaz kaynaklarını, gerek ekonomik ve gerekse dış politikasının etkin bir parametresi olarak, kendi açısından başarı ile uygulamaktadır. İhraç ettiği doğal gazın fiyatı ve anlaşmaların diğer koşulları konusunda, alıcı ülke ile pazarlık yaparken, fiyat indirimi ve anlaşma maddelerinde bazı kolaylıklar karşılığında, söz konusu ülkenin gaz ve/veya elektrik dağıtım şirketlerinde kontrol hisselerini talep etmektedir. Özellikle Rus gazına büyük oranda bağımlı olan eski Sovyet ülkelerinde, bu politikalar etkili olmakta ve bu ülkelerin enerji alt yapı sistemleri, önemli oranda Rus şirketlerinin (devlet şirketleri olduğundan da, RF politikasının) kontrolüne geçmiş olmaktadır. Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Macaristan, Beyaz Rusya, Ukrayna, Bulgaristan gibi ülkeler, söz konusu Rus politikalarından çeşitli ve önemli oranlarda etkilenmiş durumdadırlar. Doğal gaz ithalatında % 64 oranında RF’na bağımlı hale gelen Türkiye de, diğer ülkeler kadar olmasa da, bu ülkenin enerji politikalarından olumsuz etkilenmektedir. Öğretici bir örnek oluşturması bakımından, RF’nun Ermenistan’ın enerji sektöründeki ağırlığına dikkat çekilebilir. Ermenistan’ın doğal gaz kuruluşu ARMROSGAZ’da, Rus GAZPROM’un hissesi, son yıllarda % 45’ten % 58’e yükselmiştir. Elektrik şirketinde (INTERUES), Rus UES’nin payı % 80’dir. Telecom’un tamamı Rusya’ya aittir. İran’dan Ermenistan’a gelen gaz hattı,

gene Gazprom'un kontrolündedir ve kapasite artırımı (İran'ın ihraç yollarını çeşitlendirme çabasını da kontrolde tutmak adına) RF tarafından engellenmektedir. Metsamor nükleer santrali de tamamen RF kontrolündedir.

RF, gerek zengin petrol ve gaz potansiyelini ve gerekse fiyat politikasını son derece etkili kullanarak, ihracat yaptığı ülkelerdeki etkinliğini sürekli artırmakta, kendisine alternatif olabilecek kaynakların önünü kesmekte ve alternatif projeleri, çeşitli yollarla etkisiz kılmaktadır. Örneğin; doğal gazda, miktar olarak olmasa da, kaynak çeşitlendirme noktasında Rusya'ya alternatif kaynaklar olarak sıralayabileceğimiz Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi ülkelerin gaz üretimleri, önemli miktarlarda ve uzun erimli anlaşmalarla, Rusya Federasyonu'na, oldukça da düşük fiyatlar ve uygun koşullarla bağlanmış durumdadır. Nisan 2003'te Gazprom ile Türkmenistan'ın TürkmenNefteGas şirketi arasında imzalanan 25 yıllık anlaşma ile, kademeli olarak yılda 80 milyar metreküpe ulaşacak Türkmen gazı, (bugün için) yaklaşık 100 dolar/1000 metreküp düzeyindeki bir bedelle ve yarısı mal takası şeklinde olmak üzere, Rusya'ya verilmektedir (Grafik-12). Yaklaşık 2 trilyon metreküp gaz rezervi olan Özbekistan'ın gazı için de, 2002 Aralığı'nda, 10 milyar metreküplük anlaşma imzalanmıştır(Grafik-13). Rusya'ya verilecek miktarın yılda 90 milyar metreküpe çıkartılması için de ön mutabakat sağlanmıştır. Kazakistan ile (KazRosgaz) de gene 2002 yılında, yılda 4 milyar metreküplük alım anlaşması imzalanmış, daha sonra bu miktar yılda 8 milyar metreküpe çıkarılmıştır.

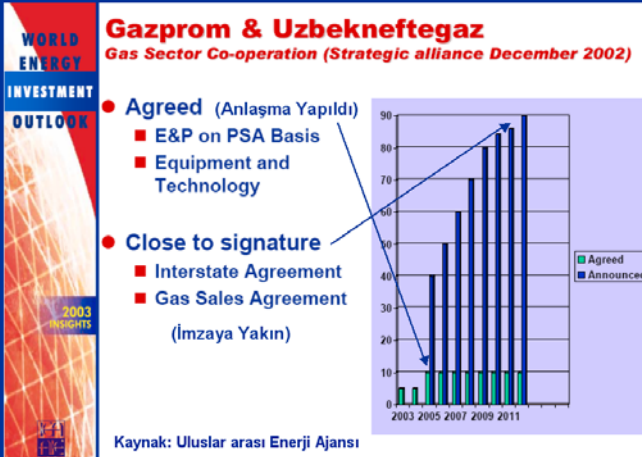
Grafik-12: Rusya-Türkmenistan Gaz Anlaşması (2003-2028)

Rus-Türkmen Gaz Anlaşması (2003)

Grafik-13: Rusya-Özbekistan Gaz Anlaşması (2002)

Rus-Özbek Gaz Sektörü Anlaşması (2002 Aralık)

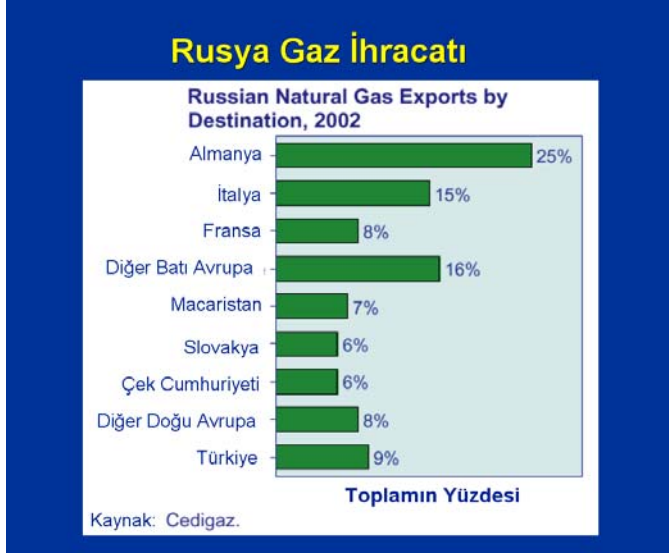
Rusya bu ülkelerle, enerji sektörünün hemen her alt sektörünü (arama, üretim, taşıma, vb..) kapsayacak anlaşmalarla, bir yandan etki alanını ve bir anlamda rezervlerini (yüksek miktarda yatırımla kendi rezervlerini arayıp, tüketiceğine) genişletmekte, diğer yandan da, tüketici/ithalatçı ülkelerin

alternatif arayışlarına da bir anlamda sekte vurarak, kendine mahkum etmeye çalışmaktadır.

Bunun somut örneklerinden biri, AB'nin Rusya'ya bağımlılığını azaltma yönündeki çabaları çerçevesinde ortaya konulan ve güzergah ülkesi olarak ülkemize de önemli katkılar sağlaması beklenen NABUCCO hattıdır. Yılda 31 milyar metreküp (Rusya dışı kaynaklardan) gazın, Türkiye üzerinden Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya taşınarak tüketilmesini hedefleyen bu önemli proje, diğer nedenlerin yanı sıra, Rusya'nın uluslar arası gaz piyasalarındaki bu etkin konumu ve uyguladığı politikalar nedeniyle de, beklendiği gibi ilerlememektedir. Projede eşit paylarla (% 20) yer alan ülkelerin doğal gazda Rusya'ya bağımlılıklarını veren aşağıdaki tablo (Tablo-1), Rusya'nın kendine alternatif oluşturacak uygulamalara karşı çıktığı zaman, elinde ne gibi kozlar olduğunun basit göstergelerinden biri olarak dikkatlere sunulmaktadır. Doğal olarak, "karşılıklı bağımlılık" kavramını öne sürerek, "Rusya da, para kazanmak için bu ülkelere bağımlı" tezi ortaya konulabilir. Ancak örneğin, Rusya'nın gaz ihracatında ülkemizin payının % 9, buna karşın bizim gaz ithalatımızda Rusya'nın payının % 64.4 olduğu; ayrıca da, Rusya'nın bize gazını (bugün için) 300 dolar/1000 metreküp fiyatla satarken, kendi iç piyasasına yaklaşık 30 dolarlık bedelle satabilecek bir maliyetinin olduğu dikkate alınırsa, "karşılıklı bağımlılık"tan ziyade, ülkemiz açısından "aşırı bağımlılık"tan (over-dependency) söz etmek daha yerinde olacaktır (Grafik-14).

Tablo-1: NABUCCO Ortağı Ülkelerin Gaz İthalatındaki RF Bağımlılıkları

Gaz İthalatında Rusya'ya Bağımlılık (NABUCCO Projesi Ortakları)			
	Toplam İthalat (milyar metreküp)	Rusya'dan İthalat (milyar metreküp)	Rusya'nın Payı (%)
Avusturya	8.73	6.85	78.5
Macaristan	10.95	8.32	75.9
Romanya	6.25	3.95	63.2
Bulgaristan	2.85	2.85	100
Türkiye	30.50	19.65	64.4

Grafik 14: Rusya'nın Gaz İhraç Ettiği Ülkelerin BU İhracattaki Payları

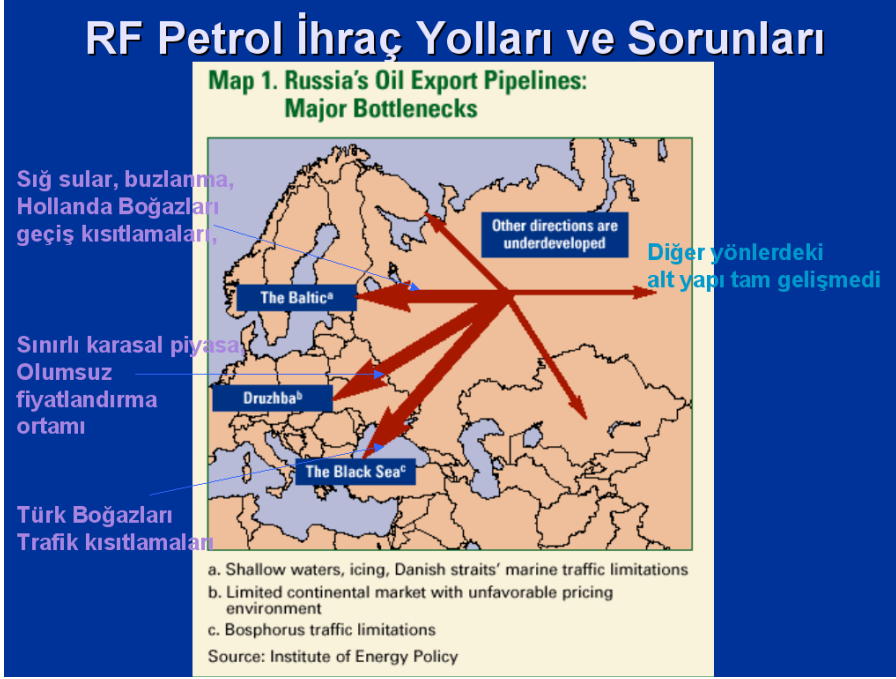
Rusya'nın enerji alanındaki tüm avantajlarına karşın, sektörün önünde ciddi sorunlar da vardır (Harita-1). Kaynakların zenginliğine karşın, nüfus oldukça fazladır ve bu nedenle de kaynaklardan fert başına elde edilebilecek gelir oldukça sınırlıdır. Bir araştırmaya göre, RF devleti tüm petrol gelirlerini vatandaşlarına dağıtmaya kalksa, ayda kişi başına ancak 80 dolar düşecektir¹². Dahası, Rus ekonomisi çok yüksek oranda enerji-yoğundur ve kaynakların üretildiği bölgelerden tüketim noktasına ulaşana kadar çok uzun mesafelerin kat edilmesi gereği, taşıma masrafları da çok yüksektir. Bu olumsuz koşullar, ihracatı da zorlaştırmaktadır. Dolayısı ile, kimi uzmanlar, Rusya'nın enerji kaynaklarına bu kadar dayalı bir ekonomik ve toplumsal gelişim modeli uygulamasının yanlışlığına işaret ederlerken, bunun başarılı olamayacağını da öne sürmektedirler. Aynı kaynaklar, devlet şirketlerinin, özel şirketlere oranla çok daha verimsiz olduğunu öne sürerlerken, Rosneft ve Gazprom gibi dev kamu şirketlerinin şeffaf olmayan anlaşmalar imzaladıklarını ve büyük miktarda borca girdiklerini de iddia etmektedirler. Gazprom'un başta Yamal olmak üzere, geliştirme haklarını elde tuttuğu potansiyel alanlarda uzun süredir ciddi bir yatırım yapmadığını ve bu sahaların üretime katkı koymasını engellediğini savlamaktadırlar. Bu uzmanların Rusya'daki "liberal" kanattan olmaları nedeniyle, enerjide kamu ağırlığını eleştiren görüşlerine temkinli yaklaşmakta yarar vardır. Ancak bu şirketlerin şeffaf olmayan anlaşmalar imzaladıkları konusunda, ülkemizle

¹² "How Sustainable is Russia's Future as an Energy Superpower?", Vladimir Milov, Andrew Kuchins, March 16, 2006; Carnegie Endowment for International Peace'de yaptıkları konuşma metni

daha önceki yıllarda imzaladıkları anlaşmalarda da benzer hususların olduğu anımsanırsa, eleştirilerin en azından bu kısmına dikkat etmekte yarar vardır.

Mevcut sahalarda düşmekte olan petrol ve gaz üretiminin yerini ikame edebilecek yeni sahaların tamamına yakını, tüketim ve ihraç noktalarına oldukça uzak bölgelerde olduğu gibi, gerek hava koşullarının çok daha sert, üretim faaliyetlerinin daha çetin ve yüksek maliyetli olduğu sahalardır. Bu nedenle de, Rusya'nın gerek petrol ve gerekse gaz üretimini, mevcut politikalarını aynı rahatlıkla uygulayabileceği düzeyde sürdürmesinin giderek zorlaşacağı, geniş kabul görmektedir. Buna başta boru hatları olmak üzere, mevcut taşıma alt yapısının eskimesi ve hemen her alanda giderek büyüyen yatırım gereksinimi eklenmektedir. Uzak Doğu'ya ihracat için ciddi yatırım gereksinimi öne çıkmaktadır. Batlık yönünde, çıkış noktasında su sığılığı ve daha sonra da Hollanda Boğazları'ndaki geçiş kısıtlamaları, tankerle ihracatı fiziki ve mali açılardan zorlaştırmaktadır. Druzhba (Dostluk) Hattı'nda ciddi rehabilitasyon gereksinimi vardır. Taşıma tarifelerindeki olumsuzluklar da bir diğer sorun kaynağıdır. Karadeniz'den tankerlerle yapılan ihracatta, Türk Boğazları'nın ve İstanbul başta olmak üzere yerleşim yerlerinin tehdit altında olması nedeniyle getirilen kısıtlamalar da, ihracatı zorlaştıran bir diğer faktördür. Bu noktada Türkiye Samsun-Ceyhan hattını çözüm yollarından biri olarak önerirken, RF tarafı Kırıkköy-İbrikbaba hattını önermektedir. Bu konudaki anlaşmazlık, Rus tarafının bir başka hatta, Türkiye'yi dışarıda bırakan Burgaz-Dedeağaç hattına yönelmesine neden olmuştur. Bu gerginlik, son yıllarda enerji alanında yakınlaşan Türkiye ve Rusya arasında, iplerin gerilmesine yol açmıştır.

Harita-1: RF Petrol İhraç Yolları ve Sorunları

Yeni sahalardan (1988'de keşfedilen) Shtokman sahası 19 milyar varil petrol eşdeğeri rezerviyle, Rusya'nın en önemli sahaları arasındadır. Yabancı şirketler uzun süre bu sahadan pay almayı umut etmişlerse de, 2006'da RF, sahayı kendisinin geliştireceğini açıklamıştır. Geliştirmenin ilk aşamasının maliyeti 12-15 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Putin, Çin'e biri Doğu diğeri Batı Sibiry'a'dan başlamak üzere 2 ayrı gaz boru hattı için söz vermiştir. Çin'e ihraç için Doğu Sibiry'a'da kaynak olarak düşünülen Kovykta sahasının geliştirilmesinin önündeki en önemli sorun, gazın satış fiyatıdır. Pazarlama açısından çok daha farklı yaklaşımların geçerli olduğu Çin için, RF (projenin karlı olabilmesi için) en az 75 dolar fiyat saptarken, Çin en çok 40 dolar teklif etmektedir. Batı Sibiry'a'dan gelmesi düşünülen hat (Altay Boru Hattı) için de ciddi bir ilerleme olmamıştır. Öte yandan, Rus gazının Uzak Doğu'ya pazarlanması noktasında, Çin ve Japonya arasında da ciddi rekabet vardır.

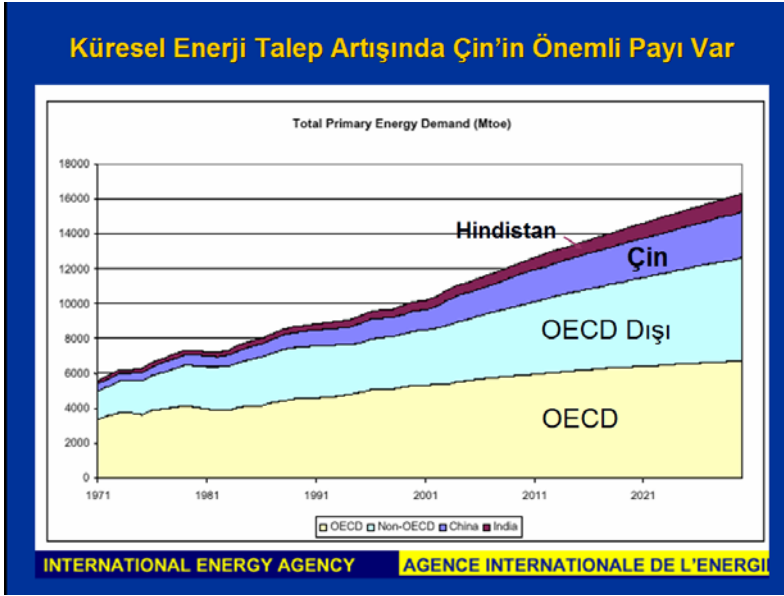
Sonuç olarak, her ne kadar mali ve teknolojik nedenlerle, petrol ve gaz üretim ve ihracı konusunda tereddütler olsa da, RF zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarını, gerek ekonomik gerekse politik bir silah olarak son derece başarılı bir biçimde kullanmaktadır. Sadece eski Sovyet coğrafyasındaki ülkeler üzerinde değil, AB üyesi birçok ülke üzerinde de, etkisini giderek artırmaktadır. Bu durum AB nezdinde sıkıntı yaratsa da, özellikle Almanya ve

İtalya gibi ülkeler, AB'nin genel politikalarından (taleplerinden) oldukça farklı olarak, RF ile çok daha iç içe bir enerji politikası izlemektedirler. ABD'nin giderek dozunu artıran emperyal istemleri ve uygulamaları karşısında, birçok Orta Doğu ülkesi de (örneğin İran ve Suriye) Rusya ile daha yakın bir diyalog içine girmektedirler. Bu da, Rusya'nın gerek Avrupa, gerek Orta Doğu ve gerekse Uzak Doğu'daki etkinliğini çeşitli ölçülerde de olsa, olumlu anlamda etkileyen bir husus olarak öne çıkmaktadır.

Çin

Çin son yıllarda, tahminlerin çok üzerinde sürmekte olan büyüme ve buna koşut olarak hızla artan enerji talep artış hızıyla, dünya enerji piyasasının en çok konuşulan oyuncularından biridir. Çin ile ilgili veriler konusunda, uluslar arası yayınlarda, ciddi farklılıklar vardır ve bu verilere dikkatle yaklaşmakta yarar vardır. ABD Enerji Bakanlığı'nın verilerine göre, Çin'in Gayri Safi Hasılası, 2004 yılında % 10.1, 2005 yılında ise % 9.9 büyümüştür. 2006 yılı için de % 9.9'luk büyüme tahmini yapılmaktadır. 2005 yılında ülkeye 86 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım girmiştir. Aynı yıl içinde, ticaret dengesinde 102 milyar dolar "fazlalık" rapor edilmektedir. Uluslar arası Enerji Ajansı'na göre, 1998 ile 2003 yılları arasındaki dönemde, dünya toplam GSH artışının yaklaşık % 25'i, ham çelik üretim artışının yaklaşık % 58'i, çimento talep artışının % 68'i, ham petrol talep artışının % 25'i¹³, kömür talep artışının % 50'si, elektrik talep artışının % 25'i ve karbon dioksit emisyon artışının ise % 18'i Çin tarafından gerçekleştirilmiştir. Önümüzdeki yıllarda, bu alanlardaki artış hızının bu kadar yüksek oranda gerçekleşmesinin mümkün olmadığı, bir diğer ifadeyle, bu kadar yüksek talep artış hızlarının sürdürülebilir olmadığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Çin'in enerji talep artışı, Uluslar arası Enerji Ajansı Referans Senaryosu'nda aşağıdaki gibi öngörülmüştür (Grafik-15).

¹³ Bu oran, son 4 yılda hızla artarak, dört yıllık ortalamada (yıllık) % 40'a yükselmiştir.

Grafik-15: Dünya Enerji Talep Artışında Çin'in Payı

Çin, enerji tüketim profilinde, zengin rezervleri nedeniyle, kömür % 69.7 gibi son derece yüksek bir oranla başı çekmektedir. 2006 yılı itibarı ile, petrolün payı % 21, hidroelektriğinki % 5.8, nükleerinki % 0.8 ve gazın payı % 2.7'dir. Uluslar arası Enerji Ajansı'nın referans senaryosuna göre, 2025 yılına kadar Çin'in enerji tüketim miktarları ile, kaynaklara göre bu tüketimin olası dağılımı da aşağıdaki grafikte verilmektedir (Grafik-16). Kömürün payının 2025 yılında da % 56 gibi çok yüksek bir oranla gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Petrolün payının ise % 29'a yükselmesi beklenmektedir.

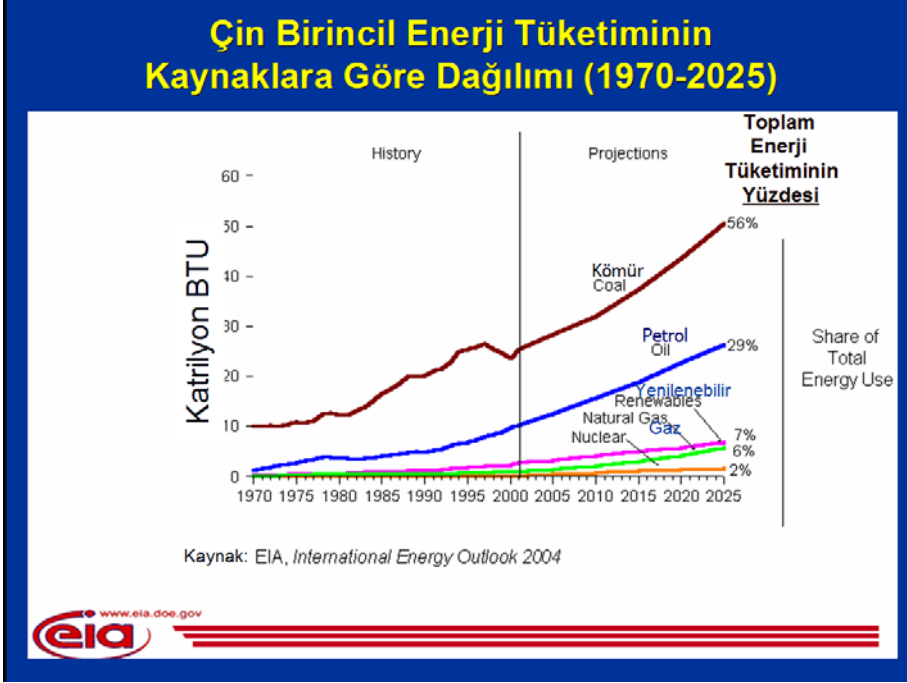
1978 ile 2000 yılları arasında ekonomisi dört kat büyüyen¹⁴ ve önümüzdeki 20 yılda da aynı oranda büyümeyi hedefleyen¹⁵ 1,3 milyar nüfuslu Çin için, enerji kaynaklarına erişim ve tüketim, diğer ülkelerden çok daha yakıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Çin'in böylesine "ihtiraslı" bir büyümeyi gerçekleştirebilmesinin olmazsa olmaz koşullarından birisi de, kesintisiz enerji sağlayabilmesine olanak verecek, enerji güvenliğini ön planda tutacak, kapsamlı bir enerji stratejisini yaşama geçirebilmesi ve buna bağlı olarak da

¹⁴ China, The World Fact Book, CIA; 14 Haziran 2005'de güncellenmiş web sayfasından

¹⁵ "Evaluation of China's Energy Strategy Options"; Lawrence Berkeley National Laboratory, May 2005

enerji verimliliğini mevcut olumsuz durumundan çok daha iyi düzeye getirebilecek, kalıcı enerji politikalarını uygulayabilmesi olacaktır¹⁶.

Grafik-16: Çin Birincil Enerji Tüketiminin Kaynaklara Göre Dağılımı (1970-2025)

“Çin’in ekonomik sisteminde hükümetin rolü” konusu, oldukça karmaşık bir konudur. “Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş” sıklıkla vurgulanan bir kavramdır. Bu süreçte de, kademeli liberalizasyon ve devletin merkezi yapısından aşamalı olarak uzaklaşma olgularına atıf yapılmaktadır. Bu genel ifadelerin enerji sektöründeki yansıması ise, merkezi planlama temelinde örgütlenmiş yapılardan, devlet (kamu) şirketlerine (China National Petroleum Corporation-CNPC ve Sinopec gibi..) dönüşüm biçiminde olmuştur. Bu dönüşüme koşut olarak da, enerji arz ve talep dengeleri açısından odaklanma, arzın sağlanması yönüne ağırlık verilmesi biçiminde bir gelişme gözlenmektedir.¹⁷ Çin’in ekonomik gelişimi, dengeli bir dağılımı yansıtmamaktadır. Özellikle güneybatıdaki kıyı kentleri ve civarında gözlemlenen gelişim, ülkenin diğer bölgelerine oranla çok daha hızlı

¹⁶ Çin ve Enerji Güvenliği, Necdet Pamir, Stratejik Analiz

¹⁷ “Evaluation of China’s Energy Strategy Options”; Lawrence Berkeley National Laboratory, May 2005

olmaktadır. Ülkede kamu ve özel şirketlerin bir arada olduğu, karma bir ekonomik yapı vardır¹⁸. Son yıllarda, bazı devlet şirketleri kısmen ya da tam olarak özelleştirilmişlerdir. Çin hükümeti, bazı sektörlerde, 1980'li yıllardan başlayarak ve belli sınırlar dahilinde, yabancı yatırımı özendirmiştir. Bu doğrultuda, bazı “özel ekonomik bölgeler” oluşturulmuş ve buralarda yabancı yatırımcılara vergi, tarife ve yatırım kolaylıkları sağlanmıştır. Daha önceki yıllarda ısrarla sürdürdüğü para politikasında, Temmuz 2005'de değişikliğe giderek, milli para birimini (renminbi) ABD dolarından bağımsız hale getirmiş ve bu kararın ardından da ilk aşamada % 2.1 oranında devalüasyon yapılmıştır. Temmuz 2006'da, Çin para birimi dolar karşısında % 1.4 değer kazanmıştır.

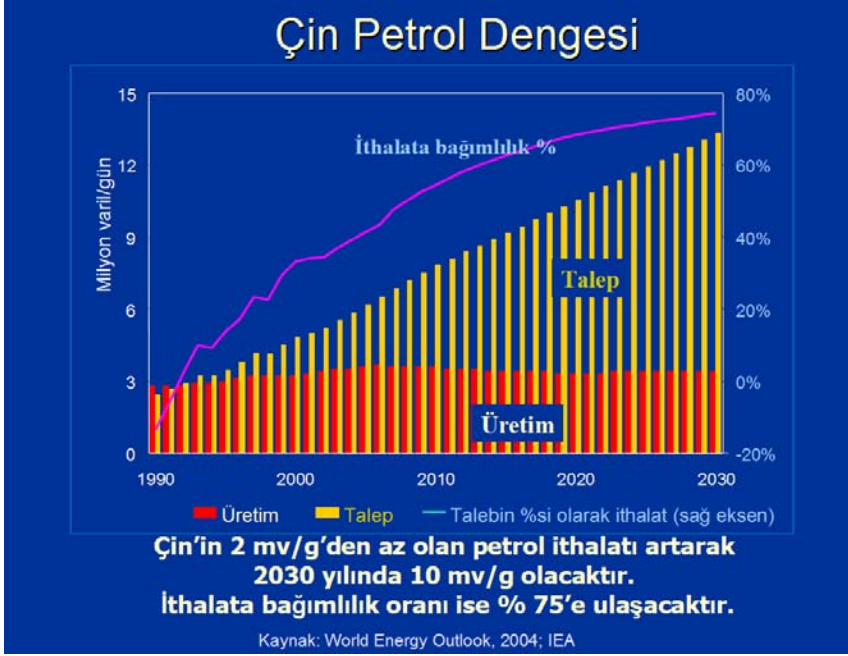
Çin 2006 yılında 3.4 milyon varil/gün petrol üretimi gerçekleştirmiştir. Buna karşın 2003 yılından bu yana, Japonya'yı da geçerek, ABD'nin ardından dünyanın en çok petrol tüketen ikinci ülkesi konumuna yükselmiştir. ABD Enerji Bakanlığı tahminlerine göre, halen günde yaklaşık 7.5 milyon varil olan Çin petrol tüketiminin¹⁹, 2025 yılında 14.2 milyon varile ulaşması beklenmektedir. Bu miktarın 10.9 milyon varilinin, ithalatla karşılanacağı öngörülmektedir. Uluslar arası Enerji Ajansı'nın tahminleri ise, Çin'in petrol üretim, tüketim dengesi ile ithalat gereksinimini, aşağıdaki grafikteki gibi vermektedir (Grafik-17). Son 4 yılda, dünya petrol tüketimindeki artışın % 40'ından “sorumlu” olan ve her yıl petrol tüketimi günde yaklaşık 1 milyon artan Çin, önümüzdeki yıllarda da, dünya petrol piyasalarının belirleyici oyuncularından biri olacaktır²⁰. Çin, petrol ithalatını başlıca 7 ayrı ülkeden yaparak, arz güvenliğini güvenceye almaya çalışmaktadır. En çok ithalat, halen Angola'dan yapılmaktadır (Grafik-18). Buna karşın, zengin ve geliştirme maliyetleri görece çok ucuz olan Orta Doğu bölgesi petrolü, Çin'in enerji ve dış politikalarının odağındaki konumunu sürdürmektedir ve uzun yıllar da sürdürecektir. Petrol fiyatlarının son yıllardaki “önlenemez” artışının ardındaki en önemli etkenlerden biri olarak, Çin'in öngörülenden de fazla gelişen petrol talep artışı gösterilmektedir. Bu değerlendirme önemli oranda gerçek payı taşımakta ise de, petrol fiyatlarının artışında, Çin'in talep artışı kadar önemli çok sayıda neden vardır (Diğer büyük tüketicilerin benzer talep artışları, arzda beklenenden az gelişme, arama ve rafineri yatırımlarında gecikme, jeopolitik etkenler-örneğin Irak'ın işgali, spekülasyon, mevsimsel etkenler, fırtınalar, vb..).

¹⁸ China Country Analysis Brief; Energy Information Administration, U.S. Department of Energy, Ağustos 2005

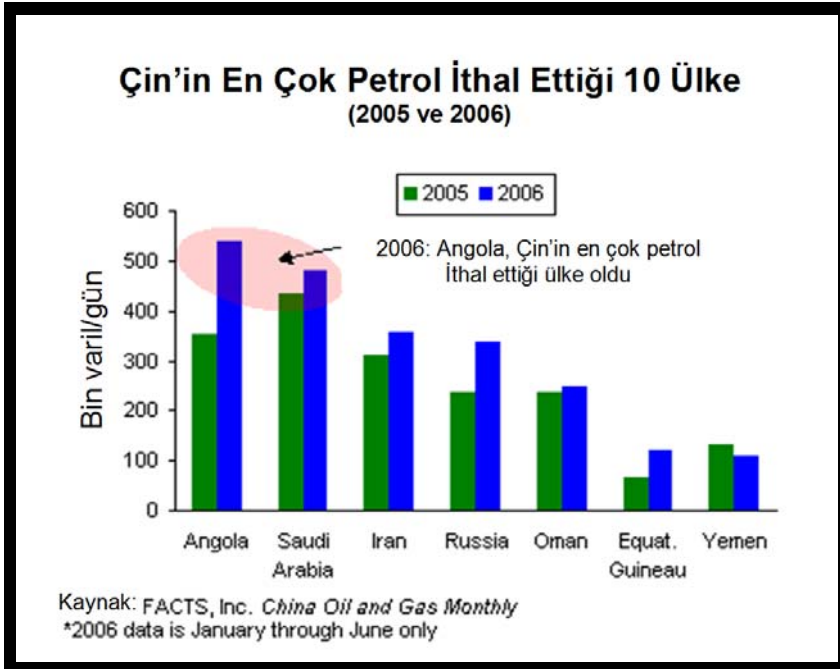
¹⁹ BP Statistical Review of World Energy, June 2007

²⁰ Çin ve Enerji Güvenliği, Necdet Pamir, Stratejik Analiz; Çin ile ilgili bölümün bundan sonraki kısmı, önemli oranda başlığı ve diğer verileri burada belirtilen ve daha önce tarafımdan yazılmış makaleden alınmıştır.

Grafik-17: Çin Petrol dengesi (1990-2030)

Grafik-18: Çin'in En Çok Petrol İthal Ettiği 10 Ülke

Petrol (alt) sektörünün en önemli özelliklerinden biri de, riskli arama yatırımlarının gereksinim duyduğu risk sermayesini oluşturacak biçimde, dikey entegre biçimde yapılanmasıdır. Daha anlaşılır bir anlatımla, en ileri teknolojilerin uygulanması durumunda bile, milyonlarca dolar gerektiren arama yatırımlarının sonucunda, petrol bulma olasılığının genel olarak % 20'leri zorlukla geçebildiği bu sektörde (Türkiye gibi jeolojisi çok karmaşık ülkelerde daha da düşük); arama ve üretimden, taşımaya, oradan da karlı dağıtım ve pazarlama alt sektörlerine uzanan bir zincirin gerekliliği söz konusudur. Çin yönetimi, bu gerçekten hareketle, 1998'den itibaren, çoğunluğu devlet şirketlerinden oluşan çok sayıdaki petrol şirketini, 2 dikey entegre petrol şirketi olarak (China National Petroleum Corporation-CNPC ve China Petrochemical Corporation-Sinopec) birleştirmiştir. Söz konusu birleşmeler öncesi, CNPC arama ve üretim, Sinopec ise rafinaj ve dağıtım alt sektörlerinde faaliyet göstermekteydi. Yeni yapılanma sonrasında, CNPC'nin kuzey ve batıda, Sinopec'in ise, daha ziyade güneyde etkinlik gösterdiği ve eski "uzmanlık alanlarını" kısmen korumakla birlikte, daha çok bölgesel çapta çalışmaya başladıkları bir süreç başlamıştır. Bu 2 şirketin yanı sıra, Çin petrol üretimini yaklaşık % 10'unu sağlayan ve denizel sahalarda etkinlik gösteren China National Offshore Oil Corporation-CNOOC de, üçüncü büyük entegre şirket olarak devreye girmiştir. Söz konusu şirketler, azınlık hisselerini uluslar arası borsalarda satışa çıkardılar ve ExxonMobil, Shell ve BP gibi uluslar arası petrol devleri bu hisselerin önemli paydaşları olmuştur. Ancak Çin yönetimi, bu hisselerin "azınlık" hisseleri olması ve satın alan şirketlere yönetimde söz (sandalye) verilmemesi konusunda, kararlı davranmıştır²¹.

1993 yılından beri, giderek artan biçimde, petrol tüketimini ithalatla karşılamak zorunda kalan Çin için, başta Orta Doğu ve Hazar kaynakları olmak üzere petrol sahalarına erişim, enerji güvenliğinin ve ulusal güvenliğin yaşamsal olgusu olarak öne çıkmaya başladı. Tek süper güç ABD'nin halen yaklaşık % 60 olan ve 2025'de yaklaşık % 61-67 (referans ve yüksek senaryolar) oranına yükselmesi ve AB için daha da ciddi oranlara varması beklenen ithalat gereksinimleri de dikkate alındığında, sınırlı petrol kaynaklarına erişim, taşıma yollarının ve ticaretin kontrolü savaşımının; önümüzdeki on yıllarda, soğuk savaştan sıcak çatışmalara yönelme olasılığı yüksek bir sürece gebe olacağını düşünmek için, yeterli nedenimiz vardır.

Çin'de halen petrol ürün fiyatları, uluslar arası fiyatlardan kopuk biçimde sübvansede edilmektedir. Tüketicinin niteliğine ve bölgelere göre, farklı fiyatlar uygulanmaktadır. Başta tarım sektöründe çalışanlar olmak üzere, dar gelirli geniş Çin nüfusu, düşük fiyatlı petrol ürünlerini bir anlamda "kaçınılmaz"

²¹ Çin ve Enerji Güvenliği, Necdet Pamir, Stratejik Analiz

kılmaktadır. Halkın gelir düzeyi ve hızlı ekonomik gelişime karşın hala çok yoğun olan yoksul nüfusun varlığı, farklı bir fiyat politikasının uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

Çin'in yerli petrol üretiminin % 85'i karasal sahalardan yapılmaktadır. Toplam 3.6 milyon varil/gün düzeyindeki üretimin 900 bin varil/günlük kısmı, kuzeybatıdaki tek bir sahadan (Daqing) yapılmaktadır. Ülkenin batısında ve denizel alanlarda yoğun arama çalışmaları sürmektedir. Denizel alanlarda, ABD'li ConocoPhilips, ChevronTexaco, Kerr-McGee ve Kanada'lı Husky Oil, önemli yatırımcılar arasındadır. Vietnam ile de ortak çalışmalar sürdürülmektedir. Çin son yıllarda birçok sahasını yabancı yatırımcılara açarak, yabancı sermaye çekmeye ve zor koşullarda arama ve üretim gerektiren sahalarını geliştirme çabası içindedir. 2006 Temmuz'unda PetroChina, Tarım Baseni'nde (Sincan-Uygur bölgesi) 9 bloğu, arama hedefli olarak ihaleye açtığını duyurmuştur. PetroChina'ya göre, söz konusu 42,000 mil karelik alanda yaklaşık 44 milyar varil petrol potansiyeli vardır. (Arama, sondaj ve uzun süreli, test yapılmadan açıklanan bu tür verilere, temkinli yaklaşılmasında yarar vardır. Yatırımcıyı çekmeye çalışan ülkeler rezervleri abartırken, yatırımcı şirket, karını en çok yapabilmek için, bu potansiyeli olduğundan düşük, yatırım maliyetlerini de çok daha şişkin gösterme eğilimindedirler.) Çin'in petrol gereksinimi açısından, Rusya'nın Uzak Doğu sahaları ayrı bir cazibe merkezidir ve bu bölgedeki sahalardan Çin'e petrol ithalatını sağlayacak boru hatları konusundaki fizibilite çalışmaları sürdürülmektedir. Biri Yukos, diğeri Transneft ile imzalanmış olan 2 ayrı iyi niyet protokolü söz konusudur. Bunlar yaklaşık 1 milyon varil/gün kapasiteli boru hattı projeleridir. Diğer yandan, Çin ile Kazak hükümeti arasında Mayıs 2004'de imzalanan anlaşma kapsamında, Kazak petrolünü Çin'e taşıyacak 700 milyon dolarlık bir boru hattı inşası gündemdedir. Bu hat, Kazakistan'ın ortalarında yer alan Atasu sahasından, Sincan'a uzanacaktır.

Çin, hızla artan petrol ithalat gereksinimini güvenceye alabilmek için, daha önce belirtilen entegre şirketleri aracılığıyla, dünyanın potansiyel arz eden hemen her bölgesinde yarımlara yönelmiş durumdadır. CNPC, 4 kıtada ve 21 ülkede faaliyettedir. Şirket, 2005-2020 yılları arasında, yabancı ülkelerdeki petrol ve gaz sahaları için, toplam 18 milyar dolar yatırım yapma planını açıklamıştır. Sudan'da, Kızıldeniz'e uzanan 1500 kilometrelik bir boru hattı da dahil olmak üzere, petrol sektörüne 8 milyar dolardan fazla yatırım yapmış durumdadır. Kazakistan'daki faaliyetleri kapsamında, 11 petrol sahasına ve 7 arama ruhsatına sahip olan PetroKazakistan'ı satın alma işlemlerini Ekim 2005'de tamamlamıştır. Bu yatırımını, Kazakistan'dan Çin'e uzanan 1000 kilometrelik ve 200,000 varil/gün kapasiteli bir petrol boru hattının inşaatını Aralık 2005'de tamamlayarak sürdürmüştür. Ekvador ve Suriye'de de, saha (petrol ve gaz) satın alma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bir diğer entegre petrol şirketi olan Sinopec ise, BP'nin Rusya'daki yatırımlarının bir bölümünü ifade

eden UdmurdNeft'in % 97'lik hissesini satın almıştır. Söz konusu şirketin 1 milyar varil petrol rezervi vardır ve halen günde 120 bin varil petrol üretmektedir. BU şirket ayrıca, İran'da önemli bir petrol sahası olan Yadavaran'ın % 51'lik hissesi için, İyi Niyet Protokolü imzalamıştır. Sahanın üretim kapasitesi, günde 300,000 varildir. Bunların yanı sıra, İran ile Çin arasında, kümülatif maliyeti 70 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilen bir gaz alım (LNG) anlaşması için görüşmeler sürmektedir. Çin şirketlerinin, Kanada'da da sentetik petrol üretimi için yatırımları vardır. CNOOC'nin de önemli açılımları vardır. ABD şirketi UNOCAL'i satın alma girişimleri (18.5 milyar dolarlık teklif yapmıştı) ABD Temsilciler Meclisi ve Başkan Bush'un engellemesine takılan CNOOC, Endonezya'nın en çok üreten şirketi Repsol-YFP'nin hisselerini devraldı. Şirket ayrıca, Nijer Deltası'nda bir petrol ve gaz sahasının % 45 hissesini 2.3 milyar dolara satın aldı. Bunların yanı sıra, Ekvator Ginesi ve Kenya gibi ülkelerde de daha küçük ölçekli yatırımlara girişti.

Çin petrol sektöründeki en önemli gelişmelerden biri de, yıllar sonra bu ülkenin stratejik petrol rezervi oluşturma yönünde karar vermiş olmasıdır. Uluslar arası Enerji Ajansı üyesi ülkelerinin zorunlu olarak oluşturmaları gereken söz konusu rezervi Çin'in de oluşturma kararı vermesi, uluslar arası petrol piyasalarının güvenliği ve fiyat istikrarı açısından, önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Halen çok az miktarda gaz tüketen Çin'de, gaza yönelik talebin önümüzdeki yıllarda hızla artması beklenmektedir. Fueleoil ile çalışan mevcut santraller gazla çalışacak biçimde dönüştürülürken, 6 adet (her biri 320 megawatt kapasiteli yeni gaz santrali inşa edilmektedir. Sıvılaştırılmış gaz (Liquified Natural Gas-LNG) kullanımının da, özellikle güneybatı kıyısındaki yerleşim birimlerinde hızla artması beklenmektedir. Ülkenin ilk LNG santrali BP tarafından inşa edilecektir. İkinci bir terminalin Fujian bölgesindeki Zhangzou'da inşa edilmesi planlanmaktadır. Bunları Dalyan, Hebei, Jiangsu terminallerinin izlemesi beklenmektedir. Her yıl % 4.3 büyüyeceği tahmin edilen elektrik talebinin karşılanmasında, payını en hızlı arttırması beklenen kaynak, doğal gazdır.

Çin'in en önemli enerji kaynağı kömürdür ve tüketimin yaklaşık % 70'ini sağlamaktadır. Geçtiğimiz yıllarda, özellikle küçük ocakların güvenlik ve "fazla üretim" nedeniyle kapatılmasına paralel olarak, azalma eğilimine giren kömür üretimi, 2001 – 2003 yılları arasında yeniden artış sürecine girmiştir. Çin'in kömür üretimi, dünya kömür üretiminin % 28'ini oluşturmaktadır. Ekonominin gelişimine bağlı olarak, kömür üretimi de hızla artmaktadır. ABD Enerji Bakanlığı kaynaklı değerlendirmelerde, kömür üretimine yönelik Çin resmi verilerinin güvenilirliği konusunda, kuşku yaratacak yorumlara

rastlanmaktadır²². Önümüzdeki yıllarda, kömür üretiminin diğer kaynaklardaki görece artış nedeniyle azalsa da, mutlak değer olarak hızla artması beklenmektedir. Kömür tüketiminde, klasik teknolojilerin yerini yeni teknolojileri almaktadır. Bu kapsamda, kömürden gaz eldesi, kömür yatakları ile ilişkili metan rezervuarlarının geliştirilmesi gibi projeler Çin'in gündemindedir. Bu projelerde BP, ChevronTexaco gibi şirketler imtiyaz anlaşmaları ile devrededirler. Kömürün sıvılaştırılması çalışmaları da gündemdedir.

Çin, kömür alt sektörünü bir yandan yabancı yatırımlara açarken, diğer yandan da, petrol alt sektöründe yaptığı gibi (CNPC, Sinopec örneklerinde olduğu gibi), kömür ocaklarını, 7 büyük entegre şirket çatısı altında birleştirmektedir.

Çin, 1990'lı yıllarda, birçok sanayi kuruluşunun verimsizlik nedeniyle kapanmasından kaynaklanan nedenlerle, elektrik üretiminde fazlalığın gözlendiği bir süreçten geçti. Alınan önlemlerle, kısa sürede bu süreci kontrol altına alan Çin yönetimi, 2002 yılından başlayarak, çok sayıda yeni santralin yapımı kararını aldı. Bu santrallerin inşa sürelerinin uzun olması nedeniyle, 2004 yılında yaklaşık 30 gigawattlık bir elektrik üretim açığı yaşandığı belirtildi. Bu açığın, bazı alanlarda petrol ürünleri ile kapatılmaya çalışılması, söz konusu ürünlere (özellikle dizel) olan talebi arttırdı. Elektrik tüketim ağının enterkonnekte bir ağ ile birleştirilmemiş olması, bazı bölgelerde elektrik açığı yaşanırken, bazılarında fazlasının olması, çift yönlü kayıplara neden olmaktadır.

Halen toplam 120 gigawatt kapasiteyi ifade eden yeni santrallerin inşa süreci yaşanmaktadır. Elektrikte arz talep dengesinin, 2007 yılından itibaren oluşması beklenmektedir. Halen en büyük proje, 28 adet her biri 700 megawatt kapasiteli jeneratörün bir araya getirilmesi ile, toplam 18.2 gigawatt kapasiteye ulaşacak olan "Üç Boğaz Barajı" (3 Gorges Dam)'dir²³. Bu dev projenin yanı sıra, gene oldukça büyük çaplı hidroelektrik santrallerinin inşası devam etmektedir.

Son yıllarda, Çin'in elektrik üretimi için yöneldiği en önemli kaynakların başında nükleer kaynaklar gelmektedir. 2002 yılında toplam 2 gigawatt kapasitesi olan nükleer santraller, 2005 yılı ortalarında 15 gigawatt toplam kapasiteye erişmiştir. Çin, 2020 yılına kadar, bu kapasiteye 27 gigawattlık yeni nükleer santral kapasitesi eklemeyi hedeflemektedir.

²² China Country Analysis Brief, Energy Information Administration, U.S. Department of Energy, Ağustos 2005

²³ <http://tr.chinabroadcast.cn/chinabc/chapter3/chapter30901.htm>

Daha önce de vurgulandığı gibi Çin, dünyanın ikinci büyük enerji tüketicisi olmuştur. Petrol tüketiminde de, Japonya'yı geçerek, 2003 yılından itibaren ikinci sıraya yerleşmiştir. Daha da önemlisi, hızla artan enerji ve özellikle petrol gereksinimini karşılamada, giderek daha fazla oranda dış kaynaklara yönelmektedir. Enerji güvenliği, Çin'in enerji politikasının en önemli gündem maddesidir²⁴. Deng Xiaoping'in de vurguladığı gibi, "Enerji, ekonominin öncelikli konusudur."²⁵ Bu yaşamsal gereksinimin karşılanabilmesi için bir yandan kaynaklarını çeşitlendirmeye, dikey entegre şirketleri aracılığı ile dünyanın her bölgesinde arama ve üretim yatırımlarına yönelen Çin, bir yandan da ülkesinde kontrollü olarak yabancı şirketlerin yatırım yapmasına da olanak sağlamaktadır. Son dönemde enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak atılan en önemli adımlardan biri de, acil durumlar için stratejik stok oluşturma kararı almasıdır.

1993'den beri petrolde ithalata yönelmek zorunda kalan Çin, halen tüketiminin % 40'ını ithalatla karşılamaktadır. Bu ithalatın % 60'ı Orta Doğu'daki petrol üreticilerinden sağlanmaktadır. Son 2 yılda Çin petrol talebi yılda ortalama % 13'lük büyük bir artış göstermiştir. Bu durum, dünya petrol fiyatlarındaki olağandışı yükselişin nedenleri arasında yer almaktadır. 2004 yılında günde 6.4 milyon varil olan Çin petrol tüketiminin, 2030'da günde 13 milyon varile yükselmesi beklenmektedir. Petrol ithalatının 2010'da 4.5 milyon varil/gün, 2030'da 10.5 milyon varil/gün olacağı tahmin edilmektedir. Böylece, petrol tüketiminde ithalatın payı % 75'e ulaşmış olacaktır.

Irak'ın ABD ve koalisyon güçleri tarafından işgalinden önce, Irak'ta imzaladığı ön anlaşmalar da, Çin'in enerji güvenliğine yönelik Orta Doğu'yu merkeze alan açılımından kaynaklanan adımlar olarak algılanmalıdır. Dolayısı ile söz konusu işgal sonrasında gelişen durumun, Çin açısından güvenlik sorunu olarak algılanması doğaldır. Diğer yandan, önümüzdeki on yıllarda, petrole yönelik talep artışında en büyük payın sahibi olmaları beklenen Asya'nın diğer ülkelerinin (özellikle Japonya ve Kore) de, öncelikle Orta Doğu rezervlerine yönelmiş olmaları, taraflar arasında önemli bir rekabet ve olası çıkar çatışması potansiyeli yaratmaktadır. Çin'in enerji güvenliğine yönelik atılımlarının bir diğer alt başlığını da, dünyadaki diğer büyük güçlerin de yaygın olarak yaptıkları gibi, diğer enerji şirketlerinin hisselerinin satın alınması suretiyle rezervlerin kontrolüne yönelik adımlar oluşturmaktadır.

Son dönemde, büyük oyuncuların enerji güvenliğine yönelik stratejilerinin çatışmasına çarpıcı bir örnek, Çin'in CNOOC şirketinin ABD'nin UNOCAL şirketini satın almak üzere 18.5 milyar dolarlık teklif yapması ile yaşanmıştır. CNOOC'nin teklifi, en yakın rakibi olan ChevronTexaco'ya göre 2 milyar dolar

²⁴ Findings of Recent IEA Work 2005; International Energy Agency, sayfa 71

²⁵ "Evaluation of China's Energy Strategy Options"; Lawrence Berkeley National Laboratory, May 2005, sayfa 3

fazla iken, ABD Temsilciler Meclisi, bu satışa, “ulusal çıkarlara yönelik endişe” gerekçesi ile aşırı tepki göstererek, 30 Haziran 2005’de, Bush yönetiminden bu satışa izin vermemesini isteyen bir karar aldı²⁶. “Küreselleşme”nin en temel argümanlarından biri olarak öne sürülen eşit ve açık rekabet ilkesinin “ruhuna fatiha okunduğu” nedense hak ettiği kadar dikkat çekmedi ve eleştirilmedi. Çin, bu olayda, gerektiğinden de düşük profilli bir politika izledi ve başlangıçta sessiz kaldı. Ancak, olayın üzerinden birkaç ay geçtikten sonra, CNOOC yöneticilerinden Yang Hua’nın açıklamaları, olayın kolay hazmedilemediğini ortaya koydu. Hua şöyle diyordu: “Nedir insan hakları? Size söyleyeyim: Enerjiye erişimin garanti edilmesidir. Arabanızı çalıştıracak petrole sahip olabilmelisinizdir.”²⁷ Unocal olayının ardından, bir diğer Çin petrol şirketi CNPC, PetroKazakhstan’ı (Kanada şirketi) 4.2 milyar dolara satın aldı²⁸. Günde 150 bin varil petrol üreten şirketin satın alınması, uluslar arası piyasalarda, Çin’in hızla artan petrol ithalatının bir bölümünü karşılamaya yönelik önemli ve başarılı bir hamle olarak değerlendirildi. Böylece, bir Çin atasözü daha yaşamda sınanmış oldu: *“Kimse boğulma ihtimalinden dolayı, yemek yemeyi bırakmaz.”*

Görünen odur ki, başta ABD olmak üzere AB, Japonya gibi petrol ve doğal gaz ithalat gereksinimleri hızla artan dünya devleri, özellikle Orta Doğu, Hazar ve Afrika gibi bu kaynakların barındığı topraklara yönelik stratejilerini geliştirirken, kaçınılmaz olarak diğerleriyle çatışmalarını sürdüreceklerdir. Çin, bu oyuncular arasında önemi ve potansiyeli en hızlı artan oyuncudur. “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika” kavramı, yalnızca gelişme sorunları olan bir coğrafyanın değil, dünya petrol ve doğal gaz kaynaklarının üçte ikisinden fazlasını barındıran bir alanın da adıdır. Bu coğrafyaya yönelik geliştirilen “inisiyatiflerin” ya da “projelerin” en önemli ayağında (söylenmese de) bu kaynakların, taşıma yollarının ve ticaretini kontrol planlarının olmadığını iddia etmek, gerçeklerle pek örtüşmemektedir. Bu nedenle, yapacağımız planlarda, uygulanacak politikalarda, enerji stratejilerini baş köşeye oturtmakta sayısız yarar vardır.

Küresel Enerji Politikaları Etkisinde Türkiye

Enerji alanında mevcut küresel durumu ve olası gelişmeleri dikkate almadan, herhangi bir ülkenin enerji politikasının belirlenmesi, en azından sağlıklı ve güvenilir olmayacaktır. Küresel ölçekli analizin ise, sadece enerji kaynakları temelindeki gelişmeleri değil, buraya kadar başlıcalarını değerlendirmeye çalıştığımız önemli aktörlerin politika ve stratejilerini incelemeyi de gerekli,

²⁶ “China wants end to U.S. interference in Unocal deal”; bizjournals.com, 6 Temmuz 2005, (<http://biz.yahoo.com/bizj/050706/1129078.html?v=1&printer=1>)

²⁷ “CNOOC executive speaks out about failed bid”; Financial Times (FT.com), 16 Eylül 2005

²⁸ “Chinese oil company to buy Canadian firm for \$ 4.2 B”; Associated Press, 22 Ağustos 2005

hatta zorunlu kıldığı açıktır. Bu nedenle, biz de, Türkiye'nin (varsa) enerji politikalarını değerlendirirken, tüm aktardıklarımızı göz önünde bulundurarak, nesnel bir analiz yapmaya özen gösteriyoruz.

Türkiye'nin Enerji Politikası Var mı ?

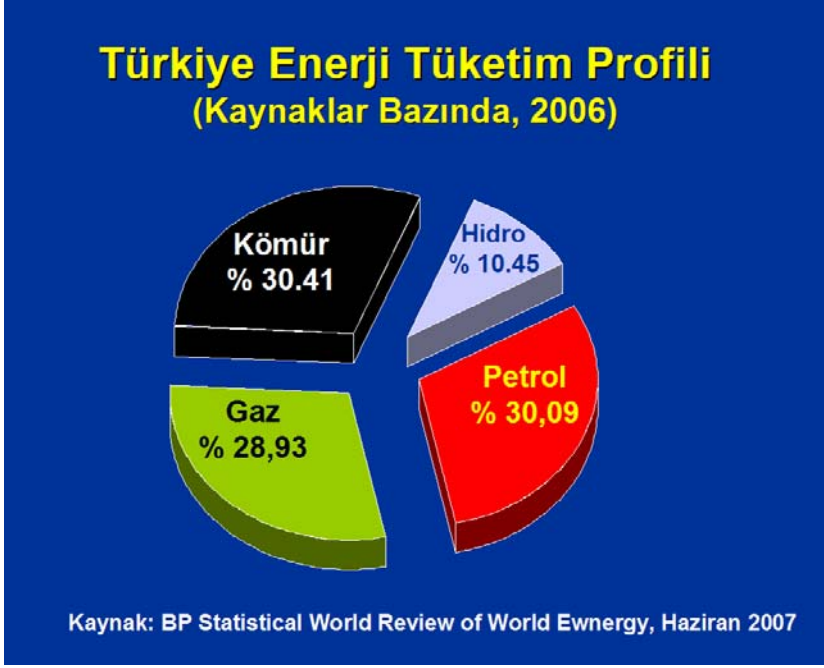
Türkiye'nin enerji kaynaklarının mevcut durumunu, potansiyelini tanımlamış, geleceğe yönelik kısa, orta ve uzun erimli planlarını içeren ve süreklilik arz eden entegre bir enerji politikası olduğunu söylemek zordur. Gerek doğal kaynaklarımızın potansiyelinin belirlenmesi, gerek kaynakların çeşitlendirilmesi ve gerekse ihtiyaç duyulan kaynakların güvenilir, ucuz, temiz biçimde temini ve üretimi noktasında, ciddi eksikliklerimiz vardır. Türkiye, enerji politikalarındaki eksik ve yanlış uygulamaların bedelini, gerek ekonomik güvenliğini ve gerekse ulusal güvenliğini, giderek artan dışa bağımlılık noktasında, önemli boyutlarda ödeme riskiyle karşı karşıya kalan bir ülke konumundadır. Uygulanan yanlış politikaların sonucunda, enerjide dışa bağımlılığımız % 70 civarındadır. Türkiye, 2006 yılında sadece petrol ve gaz ithalatına, yaklaşık 26 milyar dolar ödemiştir. Doğal gaz ithalatında, tek bir ülkeye (Rusya Federasyonu) olan bağımlılığımız, % 64 oranındadır. Bu oran, kabul edilebilir sınırların çok üzerindedir. Oysa ülkemiz, kimilerinin yıllardır savladığı gibi, “enerji kaynakları bakımından yetersiz ve ithalattan başka çıkışı olmayan bir ülke” değildir. Türkiye, yanlış politikalar sonucunda, gerek (elektrik) kurulu gücünü ve gerekse mevcut (halen devreye alınamamış) kaynaklarını kullanamayan bir ülke konumundadır.

Ülkemizin zengin linyit ve hidroelektrik kaynakları ile, yenilenebilir diğer enerji kaynaklarının (rüzgar, jeotermal, güneş) devreye alınamamış olması, yaşamsal bir sorundur. Elektrik kurulu gücümüzden elde etmemiz gereken elektrik üretiminin % 15'ini santrallerimizde, eksik üretimin ise yaklaşık % 20'sini “kayıp ve kaçak” adı altında yitirdiğimiz bir “elektrik sistemi”miz varken, “Her şey yolunda” mesajları veren ve sürekli başarı öykülerini anlatan siyasilerle bürokratlara inanmakta, ciddi zorluk yaşanmaktadır.

Türkiye’de Enerji Sektörünün Genel Verileri

Türkiye’de tüketilen birincil enerjinin %39’u petrol, %27’si kömür, %21’i doğal gaz ve %13’ü büyük oranda hidroelektrik ve diğer yenilenebilir kaynaklardan karşılanmaktadır (Grafik-16).

Grafik-19: Türkiye Enerji Tüketim Profili (2006)

Enerji tüketimimizde ithalatın payı ise, yaklaşık %70'dir. Enerji politikalarımızda köklü değişiklik yapılmadığı takdirde, enerjideki dışa bağımlılığımızın oranının, 2030'a kadar yaklaşık aynı düzeyde seyredeceği, buna karşın ithalatın mutlak değerinin hızla artacağı hesaplanmaktadır (Tablo-2).

Tablo-2: Türkiye Birincil Enerji Dengesi ve Gelişimi

Türkiye Birincil Enerji Dengesi ve Gelişimi (milyon ton petrol eşdeğeri)			
	2002	2010	2020
Enerji Talebi	78.4	126	222
Yerli Üretim	24.6 (Talebin %31'i)	37 (% 29)	66 (% 30)

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Türkiye'nin Enerji Kaynakları (Rezervleri ve Potansiyeli) Yeterli mi?

Öncelikle, yurt içi doğal kaynaklar ve özellikle fosil kaynaklar potansiyelimizin; **ileri teknoloji, arama ve işletme teknikleri** uygulanarak yeterince ortaya konulmadığı kanısında olduğumuzu belirtmemiz gerekmektedir. Buna paralel olarak bir diğer olgu da, ispatlanmış iki zengin kaynağımız hidroelektrik ve linyitin, büyük oranda atıl durumda beklediğini, bu iki kaynağa dayalı kurulan santrallerinse, yanlış enerji politikaları sonucunda, uzun sürelerle devre dışı tutulduğu hususudur. Bunun en önemli nedenleri ise, önceki hükümetler döneminde imzalanan uzun erimli “al ya da öde” koşullu gaz anlaşmalarıyla, doğal gazla çalışan “Yap-İşlet” (Yİ) ve “Yap-İşlet-Devret” (YİD) modelleriyle kurulmuş olan ve yüksek maliyetle elektrik üreten santrallere verilmiş olan satın alma garantileridir. Elektrik depolanamadığından, sağlıklı ve bilimsel olarak hesaplanması gereken tahminlere uygun miktarda ve makul bir yedek kapasite eklenerek üretilmelidir. Bu nedenle, satın alma garantisi verilmiş YİD ve Yİ santrallerinden pahalı (12 cent/kwh civarı) elektrik satın alınıp, kamunun daha ucuza (2-5 cent/kwh) üreten santralleri düşük verimle (satın alma garantileri olmadığından!) çalıştırılmaktadır. Böylece tüketici ve sanayici elektriği çok pahalıya kullanmakta, ulusal servet boşa harcanmakta, sularımız boşa akmakta, kömür üretimi düşmekte, kimi alt sektörlerde işçi çıkarımına gidilmektedir. Geçmiş yıllarda tüm eleştirilere rağmen hayata geçirilen ve ülkemizi doğal gaza büyük oranda bağımlı hale getiren uygulamalar, 20-25 yıl erimli “al ya da öde” koşullu anlaşmalar ve uluslararası tahkim haklarıyla

“pekiştirildiği” için, iptal edilmeleri de zordur. Türkiye, bu nedenlerle, enerji alanında ciddi bir kısır döngü yaşamaktadır.

Ülkemizin doğal kaynaklarının, bazı çevrelerce iddia edildiği gibi, sınırlı olmadığını da vurgulamak gerekir. Bu çevreler, “Türkiye’nin enerji kaynaklarının kısıtlı olduğunu, tamamı devreye konulsa bile, ülke gereksinimini karşılamada yetersiz kalacağını, bu nedenle de enerji kaynağı ithalatından başka çıkış yolumuz olmadığını” öne sürmektedir. Bu yanlış yaklaşım; yurt içi petrol, gaz ve kömür aramacılığının neredeyse durmasına, elektrik üretiminin yüksek ve sakıncalı oranlarda doğal gaza bağlanmasına, doğal gaz ithalatında tek kaynağa (Rusya²⁹) bağımlılığın %65 gibi kabul edilemez oranlara çıkmasına, kendi zengin kaynaklarımızın devre dışı bırakılmasına yol açmıştır. Bu kısır döngü kırılmadan, ne mevcut kurulu gücümüzün yeterince kullanılması, ne de atıl bekleyen zengin kaynaklarımızın devreye sokulması mümkündür.

Enerji politikamızın yeni bir anlayışla ve bir “master plan” dahilinde yeniden değerlendirilmesinde yarar vardır. **Bunun ilk adımı, kendi kaynaklarımızın sağlıklı olarak saptanmasından, kurulu gücümüzün tam olarak üretime dönüştürülmesinden, kayıp ve kaçakların en aza indirilmesinden ve yenilenebilir kaynaklarımızın (kullanımları teşvik edilmek suretiyle) devreye alınmasından geçmektedir.**

Bu genel değerlendirmeyi yaptıktan sonra, kaynaklarımızın durumunu şöyle özetlemek mümkündür:

- **Petrol:** Türkiye’nin bilinen (kalan) üretilebilir petrol rezervleri 300 milyon varil (43 milyon ton) civarındadır³⁰. Türkiye’nin petrol potansiyelinin, çevresindeki petrol zengini (Irak, İran, S. Arabistan) ülkelerle kıyaslanacak kadar fazla olmadığı gerçektir. Bunun jeolojik olduğu kadar, siyasi ve tarihi gerekçeleri de vardır. Buna karşın, ülkemizde bugüne kadar 1.3 milyar varil civarında üretilebilir petrol rezervi keşfedilmiş, bunun yaklaşık 900 milyon varili tüketilmiştir. Derin formasyonlarda ve özellikle denizlerimizde bugüne kadar yapılan aramalar çok yetersizdir. Türkiye’nin, bir “master plan” dahilinde, öncelikli alanlarını belirleyerek, yoğun bir arama hamlesine girişmesi gerekmektedir. Ancak bundan sonra, ülkemizin “gerçek” petrol ve gaz potansiyeli hakkında doğruya daha yakın görüşler ortaya çıkabilecektir. Bu yapılmadan, “ülkemizde petrol yoktur” savıyla yola çıkıp, tamamen ithalata bel bağlayan bir politika belirlemek yanlış olacaktır. Özellikle denizlerimizdeki

²⁹ Bu kadar yüksek oranda bağımlılık, sadece Rusya’ya değil, hangi ülkeye olursa olsun sakıncalıdır. Örneğin, Avrupa Komisyonu, AB üyesi olmayan bir ülkeden yapılacak kaynak ithalat oranının % 30 ile sınırlandırılmasını önermektedir.

³⁰ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü web sayfası (<http://www.pigm.gov.tr>)

petrol ve gaz potansiyelinin ortaya konulması, ekonomik ve stratejik açıdan yaşamsal değer taşımaktadır.

Ülkemizde yılda yaklaşık 30.6 milyon ton petrol (ürünü) tüketilmektedir (sivil tüketim). İthal edilen ham petrol miktarı 23.5 milyon ton (2005 yılı)³¹, rafinerilerimizde işlenen ham petrol miktarı 25.5 milyon ton, yerli üretim ise 2.2 milyon tondur. Bir diğer ifadeyle, rafinerilerimizde işlenen ham petrolün sadece %8.6'sı yerli üretimle karşılanabilmektedir.

- **Kömür:** Ülkemizin ispatlanmış linyit rezervleri 8.1 milyar ton, taş kömürü rezervleri ise 1.1 milyar tondur.³² Bazı uzmanların mevcut rezervler üzerindeki yeni değerlendirmeleri ve son yıllarda sınırlı da olsa yapılan yeni bazı keşiflerle, linyit rezervlerimizin yaklaşık 10 milyar ton olduğu da ifade edilmektedir. Linyit kaynaklarımızın üçte ikisi henüz devreye alınamamıştır. Bunun temel nedenlerinden en önemlisi, Yİ ve YİD santrallerine verilen satın alma garantileri nedeniyle, hidroelektrik, doğal gaz ve kömürle çalışan santrallerin bile yeterince üretim yapamadığı bir ortamda, yeni yatırımların cazip ve mümkün olmaktan çıkmış olmasıdır.

Kömür sektöründeki bir diğer sorun, 1970'li yıllardan beri kömür aramacılığının neredeyse durmuş olmasıdır. Ülkemizin önde gelen birçok uzmanı, kömür potansiyelimizin çok daha fazla olduğunu öne sürmektedir. Temiz yakma teknolojileri kullanıldığı takdirde, verimi yükselen ve çevreye zarar riski en aza inebilen linyit santralleri, ülkemizin enerjide dışa bağımlılığını azaltacak en önemli kaynaklar arasındadır. Linyit ve taş kömürü aramacılığı, ülkemizin önünü açabilecek önemli bir gizil gücü olarak, mutlaka dikkate alınmalıdır.

- **Doğal Gaz:** Ülkemizin kalan üretilebilir gaz rezervleri yaklaşık 8 milyar metreküptür. Türkiye'de 2006 yılı itibarıyla, 30.83 milyar metreküp gaz tüketilmiştir³³. Bunun 19.65 milyar metreküpü (%64'ü) 2 ayrı boru hattıyla Rusya Federasyonu'ndan alınmıştır. İthalatın yapıldığı diğer ülkeler Cezayir (4.2 milyar metreküp), Nijerya (1.12 milyar metreküp) ve İran'dır (5.69 milyar metreküp). Cezayir ve Nijerya'dan yapılan ithalat, sıvılaştırılmış gaz (LNG) biçimindedir.

³¹ Kaynak: TÜPRAŞ web sayfası, EPDK web sayfası

³² Enerji Bakanlığı web sayfası (<http://www.enerji.gov.tr>)

³³ BOTAŞ web sayfası (<http://www.botas.gov.tr>)

Tablo-3: BOTAŞ Doğal Gaz Arz-Talep Senaryosu (2006-2020)

BOTAŞ Doğal Gaz Talep Tahmini

(2 Eylül 2007)

Hosgeldiniz Ziyaretçi - 02.09.2007

DOĞAL GAZ

Doğal Gaz Talep Tahmin ve Doğal Gaz İhracat Miktarları (Milyon m³)

	YILLAR	2006	2007	2008	2009	2010	2015	2020
Sm ³	TÜRKİYE DOĞAL GAZ TALEP MİKTARLARI	29.505	32.288	34.430	38.300	43.297	53.616	62.468
Sm ³	DOĞAL GAZ İHRACAT MİKTARLARI (YUNANİSTAN)	21	492	737	737	737	737	737
Sm ³	TOPLAM DOĞAL GAZ TALEP MİKTARLARI	29.526	32.780	35.167	39.037	44.034	54.353	63.205

Not : *TTEİAŞ'ın ilave elektrik üretimi için doğal gaz talepleri dikkate alınmıştır.

** İç Tüketim Dahil edilmemiştir.

KONTRATA BAĞLANMIŞ ARZ MİKTARLARI

	YILLAR	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2015	2020
Cm ³	RUSYA FEDERASYONU	5000	6000	6000	6000	6000	6000	0	0
Cm ³	1. UNG (M.EREĞLİSİ) CEZAYİR	4444	4444	4444	4444	4444	4444	0	0
Cm ³	1. UNG (M.EREĞLİSİ) NDERYA	1338	1338	1338	1338	1338	1338	1338	1338
Cm ³	İRAN	6689	8600	9556	9556	9556	9556	9556	9556
Cm ³	RUSYA FED. (İLAVE)(BATTI)	8000	8000	8000	8000	8000	8000	8000	8000
Cm ³	RUSYA FED. (KARADENİZ HATTI)	6000	8000	10000	12000	14000	16000	16000	16000
Cm ³	TÜRKMENİSTAN (*)	0	0	0	0	0	0	0	0
Cm ³	AZERBAIJAN (**)	0	0	2000	3000	5000	6600	6600	6600
Sm ³	TOPLAM ARZ	30938	35766	40638	43587	47519	51058	40791	40791

(*) : Doğal gaz alımı belirsizliğini korumaktadır.

(**): Yıllık kontrat miktarları gaz teslimatlarının başlangıç tarihine göre değişebilecektir.

Kaynak: BOTAŞ web sayfası

Tüketilen gazın 16.64 milyar metreküpü (%55'i), elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Tamamı ithal edilen bir kaynak olan doğal gazın, bu kadar yüksek oranda elektrik üretiminde kullanılması, ithalatla Rusya'ya bağımlılığımız kadar önemli bir sorundur. 2006 yılı itibarıyla, konut sektöründe 7.26 milyar metreküp, sanayi sektöründe 6.44 milyar metreküp ve gübre sanayinde 0.16 milyar metreküp gaz tüketilmiştir. 2005 yılı ham petrol, petrol ürünü ve doğal gaz ithalat faturamız 20 milyar dolar civarındadır. Ülkemizde, gaz talep tahminleri, 1990'lı yıllarda, meslek Odaları'nın ve DPT'nin tüm uyarılarına karşın abartılarak, bazı özel sektör gaz santrallerinin inşasını haklı çıkaracak (zorunluymuş gibi gösterecek) biçimde çarpıtılmıştır. BU nedenle, güvenilirlikleri sürekli sorgulanmaktadır.

Petrol aramacılığında olduğu gibi, doğal gaz aramacılığında da, bir "master" plan dahilinde ve özerkleştirilecek ve dikey entegre yapıya dönecek bir TPAO öncülüğünde, yeni bir arama hamlesinin başlatılması gereklidir.

- **Hidroelektrik:** Enerji Bakanlığı ve DSI verilerine göre, ülkemizin teknik-ekonomik-kullanılabilir hidroelektrik potansiyeli, 125-130³⁴ milyar kilowattsaat/yıldır (125-130 Gigawattsaat/yıl). Bu potansiyelin kurulu güç

³⁴ 125 rakamı Bakanlığın, 130 rakamı DSI'nin web sayfasında yer alan rakamlardır.

cinsinden ifadesiye, yaklaşık 34,729 MW/yıldır. Bunun üçte ikisi henüz (kömür bölümünde aktarılan nedenlerle) kullanılamamaktadır. Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi'nin yaptığı bir çalışmaya göreyse, havza bazında yapılan yeni değerlendirmeler ve özellikle küçük hidroelektrik santrallerin yaratacağı potansiyel dikkate alındığında, ülkemizin teknik-ekonomik-kullanılabilir hidroelektrik potansiyelinin 163-188 milyar kilowatt-saat olduğu değerlendirilmektedir. Bu değer (yüksek olanı) dikkate alındığında, kullanılmayan teknik-ekonomik ve kullanılabilir hidroelektrik potansiyelimizin dörtte üçünün devreye alınamadığı görülmektedir.

Ülkemizde bugüne kadar pompa depolamalı hidroelektrik santral inşa edilmemiştir.³⁵ Birçok ülkede başarıyla uygulanan bu tür santraller de inşa edilmelidir. Diğer yandan, kurulu kapasiteleri 50 MW'ın altında olmak üzere planlanan 400'e yakın termik santralin toplam kurulu güç kapasitesi 5000 MW'ın üzerindedir. Japonya'da, bu tür santraller 1980'den beri desteklenmekte, inşaat bedelinin %5'iyle %15'i arasında değişen bu devlet desteğiyle, elektrik kurulu güç profili çeşitlendirilmektedir. Ülkemizde de, bu tür santrallerin bir an öne inşası için gereken destek sağlanmalıdır. Böylece, temiz, yenilenebilir ve yerli bir kaynak olan hidroelektrik potansiyelimizin, ülkemizin enerji gereksinimi için gereğince kullanımı sağlanmış olacak, dışa bağımlılığımız azalacaktır.

• **Yenilenebilir kaynaklar:** Ülkemizin önemli yenilenebilir kaynakları; rüzgar, güneş ve jeotermaldir.

o **Güneş** potansiyeli açısından coğrafi konumu nedeniyle şanslı ülkelerden sayılan ülkemizde Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nün güneşlenme süresi ve ısınım şiddeti ölçümleri üzerinde EİE tarafından yapılan çalışmaya göre, Türkiye'nin yıllık toplam güneşlenme süresi 2640 saat ve ortalama toplam ısınım şiddeti 1,311 kWsaat/metrekare-yıl olarak saptanmıştır. Enerji Bakanlığı verilerine göre, elektrik amaçlı kullanılabilecek güneş potansiyelimiz 8.8 milyon ton petrol eşdeğeri (mtpe), ısınma amaçlı kullanılabilecek potansiyelse 26.4 mtpe olarak verilmektedir. 2005 yılında yaklaşık 90 mtpe enerji tükettiğimiz dikkate alınırsa, özellikle ısınma amaçlı kullanım potansiyelinin boyutu daha iyi algılanabilir. Konutlarda tüketilen enerjinin %80'inin ısınmaya harcandığı düşünülürse, öncelikle büyük kentlerden başlanarak yeni yapılacak binalarda yönlendirme ve yalıtım gibi unsurlar dikkate alınarak, %30'lara varan ısı kazancı sağlayan mimari tasarımlar hayata geçirilmelidir³⁶.

³⁵ "Türkiye'de Enerji Dinamikleri", Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi (DEK-TMK), Aralık 2004, Ankara

³⁶ "Türkiye'de Enerji Dinamikleri DEK-TMK, Aralık 2004, Ankara

o Ülkemizin **rüzgar** potansiyeli konusunda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, bu kaynak açısından da şanslı ülkeler arasında sayılabiliriz. Enerji Bakanlığı web sayfasına göre, EİE'nin ölçüm istasyonlarından elde edilen ortalama rüzgar hızları, bu bölgelerin birçoğunun rüzgar enerjisi uygulamaları için elverişli olduğunu göstermektedir. Bu çalışmamızda sıklıkla anılan DEK-TMK çalışması, rüzgar santrallerinin öncelikle, potansiyelin yoğun olduğu Marmara, Ege, G.Doğu ve Doğu Akdeniz bölgelerinde gerçekleştirilmesini önermektedir.

o Enerji Bakanlığı verilerine göre, elektrik üretimi amaçlı kullanılabilir (görünür ve mümkün) toplam **jeotermal** potansiyelimiz 4,500 MW/yıl, termal amaçlı kullanılabilir toplam potansiyelimiz ise 31,000 MW/yıldır. Yenilenebilir kaynaklarımız, tamamen atıl biçimde, devreye alınmayı beklemektedir. Jeotermal kaynaklarımızın öncelikle termal amaçlı kullanımının geliştirilmesi, 5 MW civarında (modüler diye tanımlanan) elektrik üretimi teknolojisinin geliştirilmesine paralel olarak elektrik üretiminde de devreye alınması önerilmektedir (DEK-TMK).

o **Biyogaz, biyoetanol ve biyodizel** de, son yıllarda adlarından daha fazla bahsedilen yenilenebilir kaynaklardır. Ancak bu kaynakların kullanımı için, tarım ve sanayi politikasıyla birlikte, yarar ve zararları dengeli planlayan, vergi sistemini sağlıklı belirleyen bir “master plan” hazırlanması gerekli görülmektedir.

- **Enerji Verimliliği/Enerji Yoğunluğu:** Ülkemizde, enerji tüketiminin en önemli sorunlarından birini, enerjinin OECD ortalamasına göre son derece verimsiz, bir diğer ifadeyle daha yoğun olarak (olumsuz anlamda) kullanılması oluşturmaktadır. Türkiye'nin 0.38 olarak verilen enerji yoğunluğu, OECD'nin gelişmiş ülkeleriyle karşılaştırıldığında, hayli yüksektir (yaklaşık 2.5 katı). Enerjide dışa bağımlılığımız yetmezmiş gibi, enerjiyi verimsiz kullanmamız, ülke ekonomisini 2 kez yıpratmaktadır. Bu noktada, enerji politikamızın, sanayi ve özellikle ulaştırma politikasıyla beraber planlanması gereği ortaya çıkmaktadır. Sadece arz güvenliğini değil, talep tarafı enerji planlamasını da gözeten, çok yönlü bir enerji politikasına gereksinim vardır.

Türkiye Elektrik Sektörü'nde Durum

2006 yılı itibarıyla, (elektrik) kurulu gücümüz 40,563 MW³⁷'tir. Bunun 11,436.6 MW'ı doğal gaz (%28,2), 13,144 MW'ı hidroelektrik ve diğer yenilenebilir (%32,3), 10,196 MW'ı kömür (%25,1)³⁸ ve 2,474.8 MW'ı fuel oil

³⁷ MW: megawatt

³⁸ Linyit+taş kömürü+ithal kömür dahil

(%6.1), 3,268.3 MW'ı çoklu yakıtlı (% 8,1)³⁹ santrallerine aittir (Tablo-5). Bu santrallerin yıllık toplam üretimlerinin 210 milyar kilowatt-saatın üzerinde olması gerekirken, 2006 yılı fiili üretimi 175,9 milyar kilowatt-saat, olarak (% 16 düşük) gerçekleştirilebilmiştir. Bunun temel nedenleri arasında, önceki yıllarda imzalanmış olan satın alma garantili anlaşmalar (yurt dışından doğal gaz satın alma, yurt içinde özel santrallerden pahalı elektrik satın alma) yer almaktadır. Diğer nedenler arasında; yatırım ve bakım-onarım eksiklikleriyle, yönetim sorunları sayılabilir. Ayrıca, ülkemizdeki kurulu gücün %9,2'si civarında (2006 yılı) payları olan oto-prodükörlerin⁴⁰, tamamen kar amaçlı üretim politikaları nedeniyle (kendi açılarından "haklı" nedenlerle), kurulu güçlerini kendilerine en uygun saatlerde devreye sokmaları ve kar etmediklerinde de, üretimi kesme politikaları da önemli bir sorundur. Bu nedenle, kurulu güç kabulüne dayalı bir planlama yapılamamaktadır (Tablo-4).

Türkiye elektrik sektörünün, kurulu gücünü yeterince üretime çevirememesi (% 16 eksik) sorununun yanı sıra, eksik ürettiği elektriğin yaklaşık %20'sini "kayıp ve kaçak" altında tüketiciye ulaştıramaması da bir diğer problemidir. Elektrik sistemimiz, üretim, iletim-dağıtım kayıpları ve "kaçak" elektrik kullanımı nedeniyle, içine konulanın %35'ini kaybeden "dibi delik bir kova" gibidir. Bu sorunlar çözülmeden, eklenecek yeni kurulu güç kapasitesinin önemli bölümü de, kullanılmadan yitirilmiş olacaktır.

³⁹ "Çoklu yakıtlı santraller, yakıt tedarik durumuna göre, gerektiğinde gaz ya da fuel oil ile çalışabilen santrallerdir. Bu nedenle, bazı rapor ve istatistiklerde, kimi zaman gaz, kimi zaman da fuel oil hanesine yazıldıkları ve bu nedenle de kargaşaya neden olabilecekleri dikkate alınmalıdır.

⁴⁰ Otoprodükörler, bazı sanayi kuruluşlarının kendi elektrik tüketimlerini sağlamak için kurdukları sınırlı kapasitedeki santrallerdir. Süreç içinde bazıları, çevredeki sanayi tesislerine ve elektrik ağına da satış yapacak biçimde, kendi gereksinimlerinden daha yüksek kapasiteyle kurulmuşlardır. Fiyatlandırma sisteminin (devletin alım politikası) avantajlı olduğu dönemde ciddi oranda kar eden bu santraller, kar etmediklerini düşündükleri dönem ve saatlerde üretimlerini kesmekte ve daha ucuza mal olan diğer santrallerden elektrik almaktadırlar. Bu düzensiz üretim, planlama yapılamamasına ve kimi zaman sistemin çökmesine neden olmaktadır.

Tablo-4: Türkiye Elektrik Üretimi'nin Üretici Tiplerine Göre Dağılımı (2006)

Türkiye Elektrik Üretimi Üreticilere Göre Dağılım (2006)				
	ÜRETİM		KURULU GÜÇ	
	GWH	%	MW	%
EÜAŞ	71077,1	40,4	19881,9	49,0
EÜAŞ B. Ort.	13447,7	7,6	3834,0	9,5
İHD	4060,5	2,3	650,1	1,6
MOBİL	531,1	0,3	725	1,8
OTOPROD.	16586,1	9,4	3750,1	9,2
Yİ	42667,0	24,3	6101,8	15,0
YİD	14769,5	8,4	2449	6,0
Serbest Ürt. Ş.	12754,3	7,3	3170,6	7,8
TOPLAM	175893,3	100,0	40562,5	100,0
KAMU (Mobil dahil)	85055,9	48,4	24440,9	60,3
ÖZEL	90837,4	51,6	16121,6	39,7
TOPLAM	175893,3	100,0	40562,5	100,0

Tablo-5: Türkiye Elektrik Üretimi'nin Yakıt Tiplerine Göre Dağılımı (2006)

Elektrik Üretiminde Kaynakların Payları				
	ÜRETİM		KURULU GÜÇ	
	GWH	%	MW	%
Kömür	46307,1	26,3	10196,8	25,1
Sıvı Yakıt	7697,5	4,4	2474,8	6,1
Doğal Gaz	77386,9	44,0	11436,6	28,2
Yenilenebilir+Atık	120,6	0,1	41,3	0,1
Çok Yakıtlı		0	3268,3	8,1
TERMİK	131512,1	74,8	27417,8	67,6
HİDROLİK	44157,7	25,1	13062,8	32,2
Jeotermal+Rüzgar	223,5	0,1	81,9	0,2
TOPLAM	175893,3	100,0	40562,5	100,0

Enerji Sektöründe “Yapısal” Bir Sorun: Dikey Entegrasyonun Parçalanması

Ülkemizin enerji sorunları arasında en önemlilerinden biri de, 1980’li yıllardan itibaren etkisini gösteren ve Dünya Bankası tarafından önerilip uygulanan hatalı politikalardır. Bu süreçte, enerji ve elektrik sektöründe etkin olarak çalışan Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) ve TPAO gibi entegre yapıdaki kamu enerji kurumları, Dünya Bankası taleplerine uygun olarak parçalanmıştır. Bu süreç TEK’in Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ), Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ), Türkiye Elektrik Ticaret A.Ş. (TETAŞ) gibi şirketlere bölünmesine, TPAO’nun ise önceki entegre ana yapısından; TÜPRAŞ, Petrol Ofisi, BOTAŞ, PETKİM, İPRAGAZ, İGSAŞ gibi birçok şirketin koparılmasıyla, sadece bir arama-üretim şirketi halinde cılız ve kaynaksız kalmasına yol açmıştır. Son dönemde, Petrol Ofisi ve TÜPRAŞ gibi kuruluşların özelleştirilmesiyle, bu olumsuz süreç doruk noktasına erişmiştir. Böylece, Cumhuriyet’in bu en önemli kamu sanayi kuruluşları, mali ve yönetsel açıdan güçsüz bir konuma sürüklenmiş; büyük devletler enerjiyi stratejik bir sektör olarak tanımlayıp, stratejilerini dev entegre şirketler eliyle yürütürken, Türkiye bu alanda “etkisiz bir eleman” konumuna düşmüştür. Son yıllarda giderek artan kadrolaşmalarla, bu kurumları neredeyse çalışamaz hale getirmiştir. Ulusal ölçekte dahi asli işlevlerini güçlükle sürdürebilen bu kuruluşların, yurt dışındaki (özellikle TPAO) etkinlikleri de sınırlı ve etkisiz kalmıştır. TKİ ve MTA gibi, başta kömür ve maden aramacılığı alanlarındaki öncü kuruluşlar da aynı süreçten benzer biçimlerde “nasiplerini” almıştır.

Bu kuruluşların, yeniden entegre yapıda organize olmaları ile, profesyonel ve özerk biçimde yönetilebilmeleri sağlanmalıdır. Ancak bundan sonra, petrol, gaz, kömür ve diğer stratejik madenlerin aramacılığı canlanabilecektir. Bu, ulusal bir görevdir.

Türkiye ve Boru Hatları

Son yıllarda kamuoyunda en fazla konuşulan konulardan biri de Türkiye’nin, kendi doğusunda (Hazar, Orta Asya ve Orta Doğu) yer alan zengin doğal kaynakların, ithalat gereksinimi hızla artan Avrupa ve batı pazarlarına taşınması sürecinde, bir koridor olacağı konusudur. Kimileri bu konumu önemserken, kimileri de, geçiş yolu üzerinde “trafik polisi” gibi durmanın bir getirisinin olmayacağını, bunun yerine bir “terminal” olmamız gerektiğini öne sürmektedir. Türkiye’nin, coğrafi konumu itibarıyla öneminin, bahsedilen nedenlerle arttığı tartışmasız olmakla birlikte, her iki yaklaşımın da haklı olduğu kadar, eksik yanlarının olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, önceki yıllarda tüm uyarılara karşın imzalanan uzun erimli ve uluslararası tahkim koşullu “al ya da öde” gaz anlaşmalarının, Türkiye’nin bu avantajlı konumunu gereğince değerlendirebilmesinin önünde engel oluşturduğu da bir gerçektir. 1990’lı yılların sonunda yapılan abartılı gaz talep tahminlerinin kaçınılmaz sonucu olarak Türkiye, birçok ülkeyle, tüketemese de bedelini ödemek

zorunda kalacağı bir dizi gaz alım satım anlaşması imzalamıştır. 2010 yılı gaz tüketimini 55 milyar metreküp, 2020 yılı tüketimini 84 milyar metreküp olarak “hesaplayıp”, bu doğrultuda özellikle Rusya’dan Mavi Akım Anlaşması’yla yılda 16 milyar metreküp almayı taahhüt eden Türkiye, bugün 2010 yılı için 43 milyar metreküp, 2020 için 62 milyar metreküplük bir talep öngörmektedir. Mevcut yönetim, bir yandan müzakerelerle bu arz fazlasına çözüm ararken, başta Rusya Federasyonu, bunun karşılığında yeni imtiyazlar beklemektedir. Diğer yandan, bu arz fazlası gazın bağlandığı YİD ve Yİ santralleri, artan doğal gaz maliyetlerinin de katkısıyla, satın alma garantilerinin güvencesini de kullanarak ve ürettikleri elektriği yüksek fiyatla devlete satarak, Hazine’yi büyük yük altına sokmaktadır. Dolayısı ile, ülkemizden geçen ve geçmesi planlanan boru hatlarının, ülke ekonomisine olası katkılarını hesaplamaya çalışırken, risklerini ve kimi zaman yarattığı zararları (Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı’nda olduğu gibi) da hesaba almalıyız. Boru hatları, sadece enerji sektörünün bir “iş”i değildir; ekonomik güvenliğimizin ve ulusal güvenliğimizin de ayrılmaz bir parçasıdır ve bu nedenle de o kapsamda değerlendirilmelidir.

- **Mevcut ve Tasarlanan Ham Petrol Boru Hatları (HPBH)**

o Kerkük-Yumurtalık (Irak-Türkiye) HPBH: Paralel 2 hattan oluşan sistem, Irak’ın başta Kerkük bölgesi olmak üzere önemli bir miktardaki üretimini, ülkemizin Ceyhan terminalinden uluslar arası piyasaya çıkarmaktadır. Toplam uzunluğu 1876 km. olup, bunun 1297 km’lik kısmı ülkemizdedir. 2. hattın 1984 yılında tamamlanması ile, toplam 70.9 milyon ton/yıl taşıma kapasitesine erişmiştir. İran-Irak Savaşı sırasında, bazı teknik çalışmaların katkısı ile, fiili taşıma kapasitesi (belli bir dönem) yılda 82 milyon tona ulaşmıştır. Taşıma tarifi; 50 milyon ton/yıl için 60 cent/varil, 60 milyon ton/yıl için 50 cent/varil, 70.9 milyon ton/yıl için ise 43 cent/varil olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak yıllık yaklaşık 30 milyon dolarlık deniz hizmeti geliri (liman, römorkaj, pilotaj, yanaşma, vb..) söz konusudur. Ayrıca, gelen gemilerden alınan “slop”un TUPRAŞ’a satışı ile yılda yaklaşık 20 milyon dolarlık gelir elde edildiği dönemler olmuştur. Saddam döneminde uzun süre yarı kapasite ile çalışan hat, ABD işgalinden bu yana neredeyse hiç çalışmamıştır.

Hattan taşınan petrol miktarı ile ilgili tablo aşağıda verilmektedir. Tam kapasite ile taşıma halinde, her yıl almamız gereken yaklaşık miktar:

Taşıma Geliri: (70 milyon ton X 7 varil/ton X 43 cent) = 210 milyon \$

Diğer gelirler: 50 milyon \$

Toplam: (Yılda) 260 milyon dolar olarak hesaplanabilir.

Hattın tam kapasite ile çalışmadığı her yıl, bu miktardan kayıp olarak hesaplanmalıdır (Tablo-6). Doğal olarak Irak'taki işgal öncesinde ve sonrasında yaşanan tüm olumsuzlukların Türkiye'ye faturası, bunlarla sınırlı değildir. Yitirilen on binlerce can, ülkede yaşanan kaosların maliyeti ve kimi verilere göre 100 milyar doları geçen kayıplar, bu "teknik" hesabın çok ötesindeki insani, sosyal ve ekonomik kayıplardır. Tablodan da anlaşılabilir gibi, ABD işgalinden sonraki kayıplarımız, taşınan miktar "yok" denecek kadar azaldığından, çok daha yüksek düzeye erişmiştir.

Tablo-6: BOTAŞ Boru Hattı Taşımaları

BOTAŞ Boru Hatları Taşımaları (Bin varil/gün)					
Ham Petrol Boru Hattı Taşımacılığı					
YILLAR İTİBARIYLA TAŞINAN HAM PETROL MİKTARLARI (BİN VARİL)					
	IRAK-TÜRKİYE HPBH	CEYHAN-KIRIKKALE HPBH	BATMAN-DÖRTYOL HPBH	ŞELMO-BATMAN HPBH	BTC (BİL) HPBH
1990	339.939	21.130	22.544	1.526	
1991	-	17.697	27.944	1.332	
1992	-	20.374	25.732	1.295	
1993	-	24.210	23.041	804	
1994	-	22.648	22.289	1.088	
1995	-	24.887	20.146	832	
1996	5.215	29.642	16.979	751	
1997	134.562	27.644	18.753	703	
1998	277.671	23.435	17.128	644	
1999	305.603	28.897	17.767	611	
2000	285.716	24.751	18.904	825	
2001	230.855	24.779	19.836	793	
2002	175.667	26.510	18.482	691	
2003	60.824	26.357	9.417	851	
2004	37.685	24.601	9.488	767	
2005	13.166	25.986	10.108	634	
2006	12.930	27.381	10.822	535	57
2007	983	5.996	3.768	173	58.425

- **Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) HPBH:** Yıllık taşıma kapasitesi 50 milyon ton (1 milyon varil/gün) olan hat, Azerbaycan'ın Azeri-Çıralı-Güneşli sahalarından üretilen petrolü, Gürcistan üzerinden geçerek ülkemize ulaştırmaktadır. 1774 km'lik hattın, 1074 km'si ülkemizdedir. 2006 Haziran'ında ilk petrol yüklemesinin yapıldığı hattan, Eylül 2007'ye kadar, yaklaşık 200 milyon varil (toplam) taşıma gerçekleştirildiği açıklanmıştır. Hat, Ceyhan'daki Haydar Aliyev terminalinden uluslar arası piyasaya petrol arz etmektedir. Hattın yapımı bir yıldan fazla gecikme ve öngörülenden yaklaşık 300 milyon dolar fazlaya mal olmuştur. Türkiye, daha önce imzalanan anlaşma ile, 300 milyon dolara kadar olacak fazla maliyeti tek taraflı ödemeyi taahhüt etmiştir. Ancak,

bu maliyet artışının nedenlerinin taraflar arasında çözümlenmesi için müzakereler sürmektedir. Zira, gerek gecikmenin ve gerekse maliyet artışının nedenleri arasında, operatör şirket olan BP'nin uygulamalarının da olduğu öne sürülmektedir. Anlaşma olmazsa, uluslar arası tahkim söz konusu olacaktır. BTC'nin taşıma gelirleri ise, BOTAŞ'a ödenecek işletme, gemi kılavuzluk, gemi yanaşma, depodan yükleme vb. dahil bir bedel ile, Hazine'ye ödenecek "toprak kullanım" bedelinde BOTAŞ'a n oluşmaktadır. Anlaşmaya göre, ilk 16 yıl için; taşınan her varil petrol için 35 cent, Hazine'ye 20 cent (toplam: 55 cent) ödenecektir. İlk 16 yılı izleyen, sonraki 24 yıl içinse, BOTAŞ'a 55 cent, Hazine'ye 25 cent (Toplam: 80 cent) ödenecektir. Kerkük-Yumurtalık hattından farklı olmak üzere, burada ayrıca liman ve benzeri hizmetler için ayrı bir bedel ödenmemektedir. Eylül 2007'de Botaş International Ltd. (BIL)Genel Müdürü, yaptığı açıklamada "BTC'den 200 milyon varil petrol taşıyarak 900 milyon doların üzerinde gelir sağlandığı"nı ifade etmiştir. Yukarıda verilen tarife ve anlaşmanın hükümleri dikkate alındığında, 200 milyon varillik taşıma için, BOTAŞ ve Hazine'nin alabileceği toplam gelir (200 milyon X 55 cent =) 110 milyon dolardır. Dolayısı ile, BIL açıklamasında ifade edilen miktarın dikkatle değerlendirilmesinde yarar vardır. Doğal olarak BTC'nin bu gelirlerin dışında, ve ülkemiz açısından çok önemli diğer getirileri de vardır. Bunların başlıcalarını, şöyle sıralamak mümkündür:

- o "Doğu Batı Enerji Koridoru"nun önemli bir ayağını oluşturan BTC Hattının Türkiye'ye sağlayacağı jeopolitik/stratejik önem
- o Enerji bağımlılığı giderek artan ve kaynak çeşitliliği arayan AB açısından, Türkiye'nin öneminin artması
- o Ceyhan'ın önemli bir uluslararası petrol merkezi haline gelmesi (yeni rafineri, borsa, petrokimya)
- o Tanker trafiğindeki azalmanın boğazların ve istanbul'un çevresel emniyetine olumlu katkısı
- o Türk müteahhitlerine repütasyon ve gelir; hizmet sektörüne katkı
- o Azerbaycan ve Gürcistan'a ekonomik katkı, bölgesel işbirliği ve yatırım ortamına katkı
- o "Doğu Batı Enerji Koridoru"nun diğer adımları (Güney Kafkasya Gaz Boru Hattı, Kazak ve Türkmen gazı?) için yatırım ortamını cazip hale getirmesi
- o Boru Hattı iç hacminin depo işlevi görerek, arz güvenliğine katkı sağlaması (2 milyon metre küp)

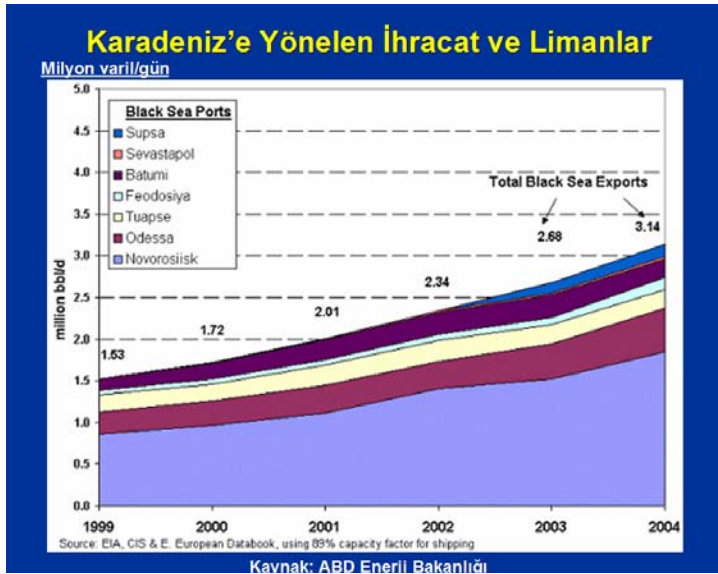
• **Türk Boğazları "By-Pass" Hatları:** Türk Boğazları, İstanbul ve Çanakkale gibi yoğun yerleşim birimlerimiz, Boğazlar'dan geçmekte olan petrol yüklü tankerlerin yarattığı büyük tehditle sürekli karşı karşıyadır. Halen Boğazlar'dan geçmekte olan petrol yüklü tankerlerin toplam hacmi, yılda yaklaşık 150 milyon tondur (Grafik-19). Bu miktar, Boğazlar'ın kaldıracabileceğinin çok üzerinde iken, Hazar ve Rusya bölgesindeki üretim ve

ihraç trendlerine bakıldığında, 2010 yılında bu miktarın yılda 200 milyon tona erişeceği öngörülmektedir.

Harita-2: Türk Boğazları'nı “By-Pass” Projeleri

Grafik-19: Karadeniz’e Yönelen Petrol İhracatı ve Limanlar

Bu nedenle de, gerek ülkemizdeki ve gerekse bölgedeki bazı şirketlerin (konsorsiyum) geliştirdiği çeşitli Boğaz “By-Pass” boru hattı projeleri gündemdedir (Harita-2). Ülkemizin sınırları içinden geçen (bazıları aynı

güzergah için verilen farklı teklifler olduğundan, iki adet projeden söz edilecektir) iki adet “by-pass” projesi vardır. Bunlardan biri Kırıkköy-Saros, diğeri (önce) Samsun-Ceyhan (ya da daha sonra değiştirilen güzergahı nedeniyle, Ünye-Ceyhan) Boru Hattı projeleridir. Her 2 seçenek de, en genel hedefleri itibarı ile, Boğazlar’a yönelik riskleri azaltacağından, desteklenmesi gereken hatlardır. Ancak, Karadeniz’e yönelen ihraç petrolünün çok büyük bir kısmının kontrolünü elinde tutan RF, Kırıkköy-Saros hattını (kendi açıklamalarına göre, ekonomik nedenlerle) tercih ederken, Türk tarafı (hükümet), Samsun (Ünye)-Ceyhan seçeneğinde ısrarlı olmuştur. Bu konuda bir uzlaşma sağlanamayınca, Rus tarafı, Türkiye’yi de “by-pass” eden, Burgaz-Dedeagaç projesine yönelmiştir. Bu gelişme, Türkiye kamuoyunda, Türkiye’nin enerji terminali/köprüsü (ya da bazılarının nedense kullanmayı yeğledikleri İngilizce deyimleriyle: “hub”) olma şansını yitirdiği biçiminde yorumlanmıştır. Oysa, her boru hattının ülkemizden geçmesi gibi bir durum olamayacağından, en azından konunun böyle değerlendirilmesinin doğru olmadığı söylenebilir. Buna karşın, mevcut enerji yönetiminin, birçok konuda olduğu gibi, bu konuda da başarılı bir sınav vermediğini söylemek de mümkündür. Samsun-Ceyhan hattındaki ısrarın nedenleri arasında sayılan (resmen ifade edilmese de, el altından yayılan) “Asker de Samsun-Ceyhan’ı istiyor” savı, gerçeği tam yansıtmamaktadır. Alternatif hat olan ve Rusların da tercih ettiği ve bu nedenle de, içinden geçecek petrol bulunduğundan yapılma şansı çok daha yüksek olan Kırıkköy-Saros hattı için, ilgili belediyelerin, çevre örgütlerinin karşı çıktıkları bilinmektedir. Diğer yandan, Saros Körfezi ve çevresinin Deniz Kuvvetleri Komutanlığımız açısından, eğitim ve atış sahası olması nedeniyle, gerek tankaerler için ve gerekse Deniz Kuvvetlerimize ait gemiler için bazı sorunlar yaratacağı doğrudur. Buna karşın, gerek Deniz Kuvvetleri Komutanlığımızın ve gerekse Genel Kurmay Başkanlığımızın, “Samsun-Ceyhan’ı tercih ettikleri” ya da “Kırıkköy-Saros’a karşı oldukları” ifadeleri, gerçeği yansıtmamaktadır. Aksine, Kırıkköy Saros hattının yukarıda değinilen sakıncalara rağmen, Burgaz-Dedeagaç’a tercih edilebileceği, Boğazların yükünü (riskini) azaltacağı ve bu nedenlerle de olumlu bakılabildiği düşünülmektedir. Bu ayrıntıya girilmesinin nedeni, enerji politikaları ve genel olarak ülke politikaları ile ilgili bu tür kararlar alınırken, sık sık başvurulmuş bir yanlış yönlendirme olayına dikkat çekmek olarak algılanmalıdır.

Harita-3: BTC, Kerkük-Yumurtalık ve Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hatları

Halen, ülkemizdeki enerji üst yönetimi Samsun (Ünye)-Ceyhan noktasındaki ısrarını sürdürürken, Rus tarafı da Bulgaristan ve Yunanistan ile, Burgaz-Dedeoğlu hattı için mutabakat imzalamış durumdadır. Hattın içinden geçecek petrolü Rusların vermemesi halinde, Kazakistan'ın vereceğini savunanlar da vardır. Buna karşın, Kazakistan'ın enerji ve dış politikalarını yakından takip edenler, bugün ve yakın gelecekte, Kazak tarafının, Rusya ile ters düşecek bir politikaya eğilimli olmadıklarını çok iyi bilmektedirler. Bu nedenle, daha önce de belirttiğimiz gibi, enerji politikalarımızı, dış politika da dahil, diğer birçok sektörle birlikte düşünmek ve hepsinden önemlisi, şirket önceliklerinden ziyade, ulusal çıkar ve kamu yararı doğrultusunda şekillendirmemizde sonsuz yarar vardır.

- **Mevcut ve Tasarlanan Doğal Gaz Boru Hatları (DGBH)⁴¹**

- **Rusya Türkiye Batı Gaz Hattı:**

Bu hat; Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan üzerinden gelerek, Malkoçlar mevkiinden ülkemize girmekte ve yılda yaklaşık 14 milyar metre küp Rus gazını taşıyacak kapasitededir. 1986 yılından beri faaliyettir.

- **Mavi Akım Gaz Hattı (Karadenizin altından):**

Rus gazını, Karadeniz'in altından ve yaklaşık 2150 metre derinlikten geçerek ülkemize doğrudan ulaştıran hattın kapasitesi 16 milyar metreküptür. 2006

⁴¹ Bu bölüm "Türkiye'nin Doğal Gaz Temin ve İhracat Seçenekleri" adlı ve Oğuz Türkylmaz ile Necdet Pamir ile tarafından hazırlanmış olan makaleden geniş ölçüde yararlanılarak konulmuştur.

yılında, bu hat ile ülkemize 7.4 milyar metre küp gaz ulaştırılmıştır. Rusya'dan her 2 hattan alınan gazın toplamı, 2006 yılında 19.65 milyar metre küptür. Toplam ithalatımızın (30.8 milyar metre küp) yaklaşık % 64'ü Rusya'dan yapılmaktadır. Bu oran, arz güvenliği açısından, kabul edilebilir oranların çok üzerindedir. Örneğin, Avrupa Komisyonu, tek bir ülkeye en fazla % 30 oranında bir bağımlılığı, üst sınır olarak önermekte ve buna uygun politikalar geliştirmektedir. Hattın kapasitesinin artırılması suretiyle, Ankara'dan Ceyhan'a uzanacak yeni bir hattın da ilavesi ile, İsrail'e uzatılması da gündemdedir.

- Azerbaycan-Türkiye DGBH (G. Kafkasya Gaz B. Hattı):

BTC hattına paralel olarak inşa edilen hattın 2006 Temmuz'unda devreye girmesi gerekirken, 1 yıl gecikme ile Temmuz 2007'de devreye alınabilmektedir. Bu gecikme için öne sürülen nedenler arasında, hatta gaz veren ŞahDENiz sahasındaki üretim kuyularındaki çimento sorunu ile, hattın ülkemizden sonra devamı niteliğindeki Türkiye-Yunanistan gaz hattının tamamlanamaması gibi nedenler sıralanmaktadır. Bunlar belli ölçüde etken olsalar da, asıl neden, Rus politikalarıdır. Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan'a daha önce uyguladığı 110 dolarlık gaz ihraç fiyatını, 2007 başından itibaren 230 dolara çıkarma kararı alınca, Azerbaycan ve Gürcistan, Türkiye'den Azerbaycan gazının alımını 1 yıl ertelemesini (daha ucuz Azerbaycan gazını kendileri kullanıp, pahalı Rus gazına mahkum kalmamak için) istediler. Azerbaycan, tükettiği (yıllık) 11 milyar metreküp gazın 4.5 milyar metreküpünü, Gürcistan ise tamamını Rusya'dan aldığından, bu fiyat artışı ekonomilerine büyük darbe vuracaktı. Bu nednle, ülkemizin kaynak çeşitliliği ve arz güvenliği gereksinimlerine olduğu kadar, ucuz fiyatı ile (120 dolar) ekonomimize de önemli katkısı olacak Azerbaycan gazının alımı, 1 yıl gecikmiş oldu. Bunun da ülke ekonomisine, önemli bir yük getirdiği açıktır.

- İran-Türkiye DGBH

Bu hat ile 2001 yılından başlayarak alınan gaz miktarı, 2006 yılı içinde 5.7 milyar metre küpe ulaşmıştır. Mevcut anlaşmaya göre, hattın en tepe noktada 10 milyar metre küp taşıması hedeflenmiştir. İran, yılda yaklaşık 89 milyar metre küp gaz üretmekte ve eşit miktarda tüketim gerçekleştirmektedir. Türkiye'ye verilen gaz, bir anlamda İran'ın Türkmenistan'dan almakta olduğu gazın "swap" (takas) edilmesi ile verilebilmektedir. Körpece-Kurtköy hatından aldığı gazı kendi gereksinimine kullanan İran, ürettiği gazın bir miktarını Türkiye'ye verebilmektedir. İran, rezervleri itibarı ile, Rusya'nın ardından en zengin kaynaklara sahip ülkedir. Ancak, daha fazla ihracat yapabilmesi için, yeni sahaların (örneğin Güney Pars) geliştirilmesi gerekmektedir. İran ile gaz alımı konusunda sık sık sorun yaşanmaktadır. İthal edilen gazın ısı değeri, içeriği ve ölçümüne yönelik nedenlerle yaşanan anlaşmazlıklar uluslar arası tahkime taşınmıştır. 13 Temmuz 2007'de İran ile imzaladığımız mutabakat, bu saptamalar da dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Söz konusu

mutabakatta, İran gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzatılması hususu da yer almaktadır.

- Türkiye-Yunanistan-İtalya DGBH:

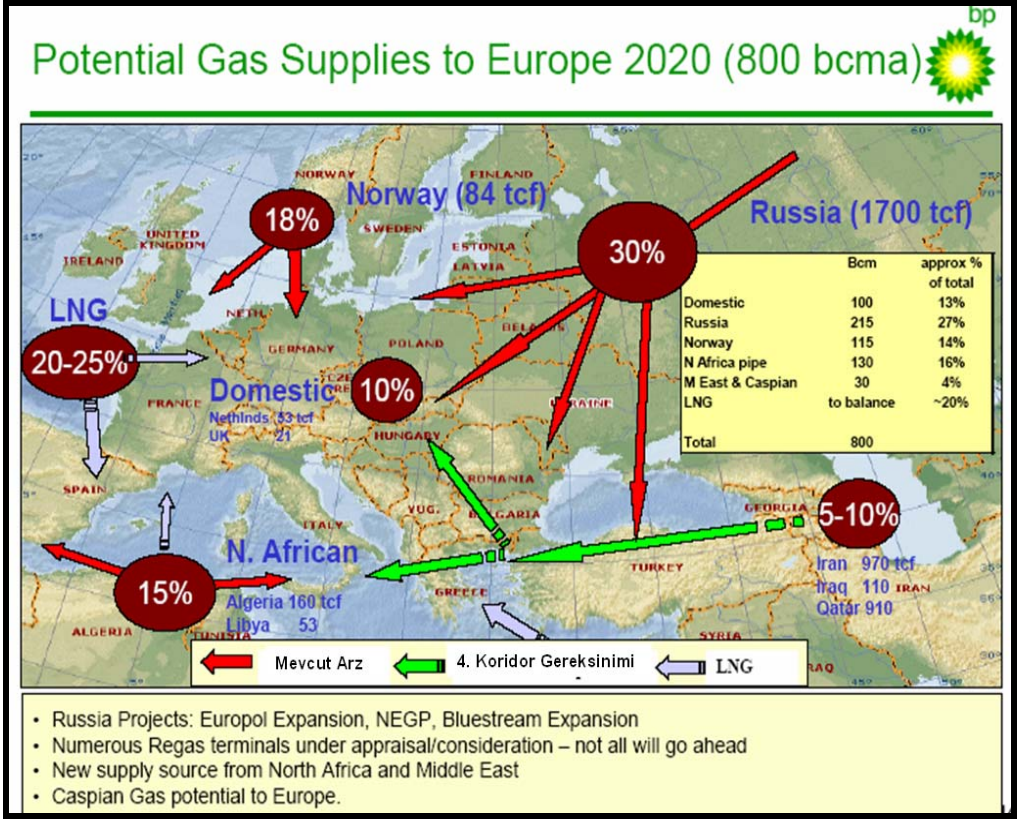
2006 yılı yaz aylarında devreye alınması gereken hattın, bir yılı aşkın bir gecikme ile 2007 Sonbahar'ında işletmeye alınması beklenmektedir (Harita-4). Azerbaycan'dan alınmaya başlanan gazın bir bölümü bu hatta verilecektir. Başlangıçta yılda 750 milyon metre küp ile başlayacak transit taşıma, kademeli olarak 3 veya 4 milyar metre küp seviyesine yükselecektir. Hattın daha sonra İtalya'ya (ek olarak yılda 8 milyar metre küp) da uzatılması için çalışmalar sürdürülmektedir. Bu hat ile, uzun süredir konuşulan Türkiye'nin Avrupa'nın artan enerji gereksinimi için bir köprü işlevi göreceği ve bu nedenle de stratejik öneminin artacağı noktasındaki söylem, bir anlamda eyleme dönüşmüş olacaktır. Buna karşın, enerji üst yönetimi tarafından dile getirilen, "Türkiye bir enerji terminali değil, ticaret merkezi olacak" söylemi açısından, aynı iyimserliği göstermek kolay olmamaktadır. Zira, Azerbaycan'dan 120 dolara alınacak gazın, Yunanistan'a en çok 149 dolara satılacağına taahhüt edildiğinin öne sürüldüğü ve Bakanlık yetkililerinin de bunu yalanlamadıkları⁴² dikkate alınırsa, burada "ticaret merkezi" olacağımıza dair bir belirti görülememektedir. Rusya ve İran'dan (bugün için) aldığımız gaza 300 dolar öderken, Yunanistan'a 149 dolardan gaz satmanın, bizi nasıl bir "ticaret merkezi" yapacağına verilecek yanıtı, kamuoyuna bırakmakta yarar vardır.

Harita-4: Türkiye-Yunanistan Gaz Boru Hattı

⁴² "260 Dolar" a al, "149 Dolar" a sat. Bu nasıl iş ?", Gülümhan Gülten, Vatan Gazetesi, 6 Aralık 2006; Aktaran: "Haber Bizde.Com" (<http://www.haberbizde.com/detay.asp?hid=7769>)

**Harita-6: 2020 Yılı-Avrupa Gaz Arzı İçin Potansiyel Kaynaklar
(800 milyar metre küplük piyasa)**

Bu noktada, bazılarının inşasına başlanmış, bazılarının ise fizibilite ve/veya mühendislik etütlerine girilmiş çeşitli projelerin varlığı, bu değerlendirmeleri daha da güçlendirmektedir. Söz konusu projeleri (doğal gaz boru hattı projeleri) şöyle sıralamak mümkündür:

- Türkiye – Yunanistan (-İtalya) Doğal Gaz Boru Hattı
- NABUCCO (Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya) Doğal Gaz Boru Hattı
- Mavi Akım'ın İsrail'e Uzatılması
- Irak – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı
- Türkmenistan – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı
- Irak – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı
- Mısır – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

Söz konusu hatların gerçekleştirilebilmesinin; yatırım sağlanabilmesi, jeopolitik etkenler ve ilgili taraflar arasındaki pazarlıklar gibi geniş bir yelpazedeki değişkenlere bağlı olduğu bilinmektedir. Bu noktada, yukarıda

sıralanan projeleri, gerek mevcut durumları ve gerekse söz konusu etkenler açısından değerlendirmekte yarar vardır.

- **Türkiye – Yunanistan (-İtalya) Doğal Gaz Boru Hattı (DGBH)**

Söz konusu hat, Türkiye ve Yunanistan doğal gaz şebekelerinin enterkoneksiyonunu hedeflemektedir. Toplam uzunluğu 300 km olan ve 209 km'si ülkemizde kalan hattın, ikinci aşamada İtalya'ya uzatılması ve buna paralel olarak da Güney Avrupa Gaz Ringi'nin gerçekleştirilmesine yönelik tamamlayıcı adımların atılması planlanmaktadır. Türkiye – Yunanistan DGBH, 2007 Temmuz'una kadar bitirileceği açıklanan Meriç Nehri geçişi hariç tamamlanmıştır. 23 Aralık 2003 tarihinde Ankara'da düzenlenen bir törenle doğal gaz alım-satım anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma kapsamında 2007 yılında 750 milyon metre küp ile başlaması beklenen gaz sevkini, 3 veya 4 milyar metre küpe ulaşması beklenmektedir. Hattın Türkiye-Yunanistan bölümü bitmiş olup (Bu nedenle de, bir önceki bölümde, 'mevcut hatlar' arasında da değinilmiştir), gaz sevkine hazırlanılmaktadır. Boru hattının Yunanistan'dan sonra, İtalya'ya da uzatılmasına yönelik çalışmalar da başlatılmıştır. İtalya'ya kademeli olarak artacak biçimde yılda 8 milyar metre küp gaz sevkisi planlanmaktadır. Hattın ikinci bölümü için İtalyan Edison Gas şirketi ile Yunanistan'ın DEPA şirketi anlaşma imzalamıştır. Proje'nin AB TEN Projesi fonlarından desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Fizibilite çalışmaları sürdürülmektedir.

- **NABUCCO (Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya) Doğal Gaz Boru Hattı (Harita-7):**

Avrupa'nın hızla artan gaz ithalat gereksiniminin mevcut ithalat kaynaklarını çeşitlendirmek üzere, özellikle Türkiye üzerinden geçecek alternatif hatlarla karşılanmasının önemi ve gereği, uzun süredir tartışılan ve çeşitli AB belgelerine yansıtılan bir husustur. Bu kapsamdaki en önemli ve iddialı proje, Türkiye üzerinden geçecek Orta Doğu, Hazar ve/veya Orta Asya kaynaklı doğal gazın Avrupa'ya taşınmasını hedefleyen NABUCCO Projesi'dir. Hattın Türkiye'den sonra Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya ulaşması hedeflenmektedir. Söz konusu ülkelerin ilgili şirketlerinin (BOTAŞ, Bulgargaz, Transgaz, MOL, OMV) katılımıyla, NABUCCO Company Pipeline Study GmGH (Nabucco Boru Hattı İş Geliştirme Şirketi) kurulmuştur. Fizibilite çalışmasının 2007 sonunda tamamlanması, inşaatı 2008 yılında başlanması, 2 aşamada tamamlanması hedeflenen boru hattı inşaatının 2010 sonunda tamamlanması ve 2011 başından itibaren hattın gaz sevkine başlanması öngörülmektedir. Hattın ikinci aşamasının inşasına da bu tarihten itibaren paralel olarak başlanacaktır. Avrupa'nın gaz temininde kaynak çeşitliliğini sağlamayı hedefleyen bu çok önemli projenin gerçekleşmesi halinde, Türkiye'nin de elde edeceği ekonomik getiri kadar, Avrupa nezdindeki önemi de artacaktır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, projeyi yürütmekte olan ülke ve şirketlerin olumlu ve yoğun çabalarına karşın, hattın yapılabilmesinin

önünde halen bazı sorunların olduğunu da görmekte yarar vardır. Bunlardan biri, başta doğal gaz ithalatı olmak üzere Rusya Federasyonu'na enerji alanında büyük oranda bağımlı olan Macaristan'ın, NABUCCO konusundaki ikircikli tutumudur. Bilindiği gibi halen Rus gazı Ukrayna ve B. Rusya üzerinden Avrupa'ya taşınmakta, bu ülkeleri “by-pass” eden ve Batlık Denizi'nin altından döşenmesi planlanan yılda 55 milyar metre küp kapasiteli yeni hattın da 2010 yılında devreye alınması öngörülmektedir. Rusya, Türkiye'nin doğal gazda kendine çok yüksek orandaki bağımlılığını (yaklaşık % 65) da kullanarak, Mavi Akım'ın Avrupa'ya uzatılmasını önermektedir. Bu hatta Rus ve/veya Orta Asya gazını vermeyi önermektedir. Rusya ayrıca, NABUCCO hattına ortak olarak bu hatta da gaz vermeyi önermektedir. Macaristan Başbakanı Gyurcsany'nin Rus önerilerine yakın açıklamaları muhalefetten sert tepki görünce farklı bir ton aldıysa da, NABUCCO Projesi'nin önemli bir halkasındaki zaaf, tüm projeyi etkileyebilecek potansiyel arz etmektedir. AB'nin temel hedefi, “gaz tedarik güzergahlarını çeşitlendirmek” değil, gaz tedarik kaynaklarını çeşitlendirmek olduğuna göre, Rus tekliflerinin kabulü, amacın gerçekleşmemesinin ötesinde Avrupa'nın ve ilgili tüm ülkelerin, Rusya'ya daha fazla bağımlı hale gelmeleri sonucunu verecektir.

Diğer yandan, Rus gazına alternatif olabilecek tüm kaynakların temininde (yani arz kaynakları bakımından da) de halen önemli engeller vardır. Türkmenistan gazının Rusya üzerinden olmayan yollardan alınabilmesi, iki ayrı güzergahtan mümkün olabilecektir. Bunlardan ilki, Azerbaycan üzerinden ve BTC hattına paralel olanıdır. Bu hattın yapılabilmesi için “Hazar'ın Statüsü” sorununun çözülmesi, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında Hazar'daki bazı sahalar (Serdar/Kepez) konusundaki anlaşmazlıkların giderilmesi gereklidir. Diğer güzergah ise, İran üzerinden olanıdır. Burada da, ABD ile İran arasındaki gerginliğin kalkması ve İran'ın nükleer konusundaki politikasının değişmesi gibi ön koşullar vardır ve yakın erimde olanaklı görünmemektedir. Bunların da ötesinde, Türkmenistan'ın, 10 Nisan 2003 tarihinde Rusya ile imzaladığı 25 yıl süreli ve yılda 80 milyar metre küplük gaz alım-satım anlaşması, diğer yandan Çin'e ve Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a (Trans-Afgan Hattı) gaz sevki için mevcut anlaşmalar, Türkmenistan'ın Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz sevk edebilmesi için gereken ek üretimi sunabilmesini, bu aşamada olanaksız kılmaktadır. Nitekim BOTAŞ'ın web sayfasına girildiğinde, “Doğal Gaz Arz ve Talep Senaryoları” tablosuna bakıldığında (Tablo-), bugün itibarı ile, 2020 yılına kadar Türkmenistan'dan gaz alımının öngörülmediği görülmektedir. Türkiye'nin Mavi Akım'a öncelik vermesi de dahil yukarıda belirtilen diğer sorunlar, Türkmenistan'ın alternatifsiz kalarak, Rusya ile uzun erimli ve yüksek hacimli bir anlaşma imzalamasına zemin hazırlamıştır. Kimi ABD ve Türk yetkililerin zaman zaman Türkmenistan ziyaretlerinde Türkmen gazını Türkiye'ye ve Avrupa'ya ulaştırma yönündeki beyanları, bu veriler ışığında

değerlendirildiğinde, fazla iyimser ve biraz da temelsiz sayılmalıdır. Yapılması gereken, somut anlaşmalar temelinde, hangi şirket ya da konsorsiyumun, Türkmenistan'daki hangi saha(lar)da, ne zaman, ne boyutta bir yatırımla gaz üreteceğini, üretimin hangi yıl ne miktara ulaşabileceğini ortaya koyabilmektir. Bu yapılmadan dile getirilen açıklamalar, kamuoyunu yanıltmaktan öte bir anlam taşımamaktadır.

Harita-7: NABUCCO ve Türkiye - Yunanistan - İtalya Gaz Boru Hattı Projeleri

(Kaynak: Energy Information Administration, Department of Energy, ABD)

• Mavi Akım'ın İsrail'e Uzatılması

Bilindiği gibi Mavi Akım, Karadeniz'in altından geçerek Rus gazını doğrudan Türkiye'ye ulaştıran ve Samsun'dan Ankara'ya kadar uzanan, en tepe noktada ülkemize yılda 16 milyar metre küp gaz ulaştıracak bir boru hattıdır. Mavi Akım ile Türkiye'ye gaz sevki 2003 yılı Şubat ayında başlamış ve 2006 yılında da 7.4 milyar metre küplük gaz ihracı gerçekleştirilmiştir. Uzun süreden beri, Rusya Federasyonu, Türkiye ve İsrail yetkilileri arasında, Mavi Akım'a paralel yeni bir hat döşenmesi ve hattın Ankara'dan Ceyhan'a uzatılması, daha sonra da Akdeniz'in altına döşenecek bir hat ile, Rus gazının İsrail'e ulaştırılması kapsamında çok sayıda görüşme ve prensipte mutabakat sağlandığı bilinmektedir. Böylesi bir hattın döşenmesi, ülkemizin gerek Rusya ve gerekse İsrail nezdindeki önemini artıracak, mütevazı da olsa transit geçişten kaynaklanan gelir sağlayacak olumlu bir girişim olarak değerlendirilebilir. Ancak diğer yandan, bu gelişmeden rahatsızlık duyacak tüm taraflar açısından da, ilgili ülkelere (RF, Türkiye, İsrail) zarar verilebilecek

bir alt yapı yatırımı olarak düşünüldüğünde, ülkemiz açısından risk potansiyeli taşıyan bir proje olarak değerlendirilebilir.

Tüm bu genel saptamaların ötesinde, son dönemde Rusya Federasyonu'nun Türk Boğazları'nı "by-pass" eden boru hattı seçenekleri arasından, Türkiye'nin ısrarla öne çıkardığı Samsun-Ceyhan hattı yerine, Türkiye'yi de "by-pass" eden Burgaz-Dedeağaç (petrol) hattını tercih ederek, Bulgaristan ve Yunanistan ile anlaşmaya vardığını açıklaması, Mavi Akım'ın İsrail'e uzatılmasına yönelik gaz boru hattı projesini de sıkıntıya sokmuş görünmektedir. Rusya'nın "Samsun-Ceyhan'a petrol vermeyeceğini" açıklamasına tepki veren hükümet bir misilleme olarak, Mavi Akım'ın İsrail'e uzatılması projesinin askıya alındığını açıklamıştır. Bu satranç hamlelerinin nasıl gelişeceği henüz belli değildir. Rusya, bir yandan Türkiye'den geçecek Kıyıköy-Saros "by-pass" hattı için baskı yaparken, diğer yandan Tuz Gölü'nün altında yapılması hedeflenen doğal gaz deposu, İstanbul'un gaz dağıtım özelleştirmesi ve diğer bazı konularda ayrıcalıklar talep etmektedir. Putin'in Burgaz-Dedeağaç ile ilgili anlaşma sonrasında yaptığı açıklama da, Türkiye'ye yönelik bir pazarlık hamlesi olarak değerlendirilebilir. Ancak sonuç olarak, Rus tarafının, gaz ithalatında onlara olan aşırı bağımlılığımızı ustaca kullandığını ve bu noktada da, ülkemiz için en uygun seçenekleri yaşama geçirmede, bu nedenle de ciddi sıkıntı yaşayabileceğimizi görmemiz gerekmektedir.

• **Irak – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı**

Irak, dünya petrol rezervleri açısından olduğu kadar, gaz rezervleri açısından da en önemli kaynak ülkelerden biridir. Ulusal kuruluşumuz TPAO, yaklaşık 10 yıldır Irak'ta, hem petrol hem de gaz sahalarında arama ve geliştirme hakkı almak için mücadele etmektedir. Saddam döneminde başarılı olamayan bu mücadele, ABD işgali sonrasında da olumlu bir gelişme göstermemiştir. TPAO, Mansuriye gaz sahası ve çevresindeki 4 diğer sahada hak alabilmek için uzun süredir çaba göstermesine karşın başarılı olamamıştır. Aslında Irak'ın işgalinin en temel nedeninin, bu ülkenin zengin petrol ve gaz kaynaklarının ele geçirilmesi olduğu düşünüldüğünde, ABD politikalarının uygulanmasına "gerektiği ölçüde" yardımcı olamayan (örneğin, 1 Mart tezkeresini TBMM'den geçiremeyen) bir Türkiye'nin bu sahalardan pay alması olanaksız değilse, en azından hiç de kolay olmayacaktır. Buna ek olarak, geçtiğimiz günlerde ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu'nda, sözde "Ermeni Soykırımı" Tasarısı'nın kabul edilmesi, Irak'ın kuzeyindeki gelişmelerle bağlantılı terör olaylarının tırmanması ve giderek artan ABD karşıtlığı, Irak'taki olası olumlu gelişmeleri yakın gelecekte pek de olası göstermemektedir. Oysa Türkiye'nin ulusal şirketleri TPAO ve BOTAŞ'la birlikte TEKFEN, uzun yıllardır söz konusu sahaların aranması, geliştirilmesi ve yılda 10 milyar metre küplük Irak gazının Türkiye'ye ve buradan da Avrupa'ya taşınması amacıyla, kapsamlı bir projeyi hayata geçirmek için

uğraşmaktadırlar. Son dönemde, bu konuda olumlu gelişmeler olduğu açıklanmakta ise de, somut bir anlaşma olmaksızın bu konuda olumlu düşünmemiz zordur. Bu projenin gerçekleşmesi, Türkiye'nin arz güvenliği açısından olduğu kadar, ekonomik güvenliği açısından da çok önemlidir. Ancak Irak Petrol Kanunu ve onun tamamlayıcısı niteliğindeki “Kar Paylaşım Anlaşması” kabul edilmeden ve daha da önemlisi anlaşmaların koşulları Türkiye açısından kabul edilebilir nitelikte olmadan, bu hattın inşasını beklemek ya da koşulsuz savunmak olası görünmemektedir. Diğer yandan daha önce dönemin Cumhurbaşkanı sayın Sezer'in haklı olarak veto ettiği, ancak hükümetin yeniden çıkarmaya çalıştığı 5574 sayılı “Türk Petrol Kanunu”nun, diğer sakıncalı maddelerinin yanı sıra, ulusal kuruluşumuz TPAO'nun “devlet adına petrol ve gaz arama/geliştirme hakkını” ortadan kaldıracığı dikkate alınır, kanunun aynen kabul edilmesi halinde, TPAO'nun bundan sonra devlet şirketi değil, herhangi bir özel Türk şirketi konumunda olması, diğer ülkelerde olduğu gibi Irak'ta da devlet adına hareket etmemizi olanaksız kılacağından, doğal gaz ithalat ve ihracat olanaklarımız değerlendirilirken, bu husus da dikkate alınmalıdır.

• **Türkmenistan – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı**

Bu konuya ilişkin ayrıntılı değerlendirme, NABUCCO ile ilgili bölümde yapıldığından, yinelenmeyecektir.

• **Mısır – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı**

Bu proje üzerinde de uzun yıllardır konuşulmaktadır. Mısır gazının Akdeniz altından geçecek boru hattı veya LNG tankerleriyle Türkiye'ye ulaştırılması ve daha sonra da Avrupa'ya nakli konusunun, önceki dönemlerde de kimi zaman önem kazandığı, kimi zamansa “rafa kaldırıldığı” görülmüştür. Bu konudaki ilk resmi belgenin, 2 Şubat 2000 tarihinde iki ülkenin ilgili Bakanları arasında imzalanan “Akdeniz geçişi” bir hatla yılda 4 milyar metre küp Mısır gazının ülkemize nakli konusundaki niyet beyanı belgesi olduğu söylenebilir. 31 Mart 2001'de imzalanmış olan Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması kapsamında, Türkiye'ye doğal gazı satacak yetkili şirket Eastern Mediterranean Gas Company (EMGC) olarak belirlenmiştir. 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu'na göre (Geçici 4. madde), “EPDK tarafından yapılacak olan arz-talep dengesi çalışmaları sonucunda, bir arz açığı saptanırsa”, bu kaynağın devreye girmesi mümkün olacaktır.

Mevcut gelişmeler doğrultusunda, Mısır gazının ülkemize Arap Gaz Boru Hattı Projesi kapsamında; İsrail, Ürdün, Suriye'ye de gaz sağlayarak erişmesi öngörülmektedir. Haziran 2005'de İsrail (MERHAV) ve Mısır (EMGC) arasında imzalanan alım satım anlaşması uyarınca, Mısır gazının 2007 sonlarında İsrail'e ulaşması beklenmektedir. Mısır gazı Ürdün'e, yapımı Mısır tarafından üstlenilen ve İsrail karasularını “by-pass” ederek Ürdün'ün Akabe Körfezi'ndeki El-Ariş terminaline erişen su altı boru hattı ile 2003 yılında

ulaşmıştır. Hat daha sonra kuzey Ürdün'e gaz iletmek üzere uzatılmıştır (Ocak 2006). Mısır, Ürdün ve Suriye arasında 2001 yılında varılan prensip anlaşmasına göre, hattın Suriye'ye uzatılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu hattın daha sonra Türkiye'ye ve mümkün olursa Lübnan ve KKTC'ye ulaştırılması söz konusu olacaktır. Hattın Türkiye'ye uzatılması çerçevesinde de Mısır ve Türkiye arasında iki ülke arasında imzalanan Mutabakat Zaptı'na göre TERGAS adlı ortak şirket kurulmuştur. Ayrıca, 17 Mart 2004 tarihinde, ETKB ile Mısır Petrol Bakanlığı arasında; Türkiye'ye gaz ithalatı ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz iletimi hususlarında çerçeve anlaşma imzalanmıştır. Bu kapsamda da Türkiye'nin yılda 4 – 6 milyar metre küp Mısır gazı satın alması, daha sonra da ek hacimlerin NABUCCO hattı ile Bulgaristan ve Romanya üzerinden Avrupa'ya gaz sağlanması hedeflenmektedir. Bu hatla ilgili son bir görüşme de, Başbakan Erdoğan'ın 4 Nisan 2007 tarihindeki Suriye gezisinde, tarafların bu hattın yapımı konusundaki niyet beyanlarının tekrarlanması kapsamında olmuştur. Hattın Ürdün üzerinden İsrail'e (Ashkelon) uzatılması ve İsrail'e yılda 1.7 milyar metre küp gaz satılması (15 yıl süreyle) da projenin bir diğer ayağıdır. Bu ayağın da 2007 sonunda devreye girmesi yönünde çalışmalar vardır.

Söz konusu hattın Türkiye'ye ve oradan da Avrupa'ya ulaşması için NABUCCO hattının sorunsuz olarak hayata geçirilmesi gerekli görünmektedir. Bu noktada da gerek Rusya'nın izlemekte olduğu politikalar ve gerekse buna paralel olarak Macaristan'ın, Avusturya'nın ve Bulgaristan'ın izleyecekleri yol önemli etken olacaktır. Zira son günlerde, Macaristan'ın yanı sıra, Avusturya ve Bulgaristan da, NABUCCO'yu olumsuz etkileyebilecek bazı angajmanlar içine de girmektedirler. RF, Avusturya'yı Orta Avrupa'nın en önemli gaz dağıtım merkezi yapma önerisiyle NABUCCO'dan caydırmaya çalışırken, aynı amaçla Bulgaristan'a da, NABUCCO'ya alternatif projesi olan Güney Akım'da önemli rol önermektedir. Tüm bu gelişmeler dikkatle izlenerek, enerji politikamız çok yönlü ve entegre biçimde yeniden oluşturulmalıdır.

Ne Yapmalı?

- Enerji politikamız, ulusal çıkarları gözetken, entegre bir anlayış temelinde yeniden oluşturulmalıdır. Bu yapılırken, enerji politikasının, sanayi, ulaştırma, güvenlik politikaları ve dış politikayla birlikte planlanması gereklidir.
- Kendi kaynaklarımızın bir “master plan” dahilinde aranması ve ülkemizin özellikle fosil kaynaklar potansiyelinin sağlıklı olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için ilgili kurumlarımız (TPAO, MTA, TKİ, vb.) dikey entegre şirketler olarak örgütlenmelidir. Bu kurumlar her türlü politik müdahaleden uzak ve özerk biçimde yapılanmalıdır.
- Kamuda, enerji alanındaki küresel gelişmeleri iyi analiz edebilecek yapılanmalar oluşturulmalıdır. Yurt dışında da, ulusal kuruluşlarımız aracılığı ile, doğru ve karşılıklı yarar ilkesine uygun projelere girilmesi sağlanmalıdır.

- Elektrik kurulu gücümüzün mevcut kapasitesini gereğince üretime çevirebilmesi sağlanmalıdır. Bunun için mevcut santrallerin ehil ellere teslimi, yıllardır ihmal edilen yatırımlarının yapılması, bakım ve onarımlarının temini ve doğru işletilmeleri gereklidir. Özellikle iletim hatlarına yapılan yatırımlar tamamlanmalı, dağıtım hatlarının bakım-onarım ve yenilenmeleri sağlanarak, teknik kayıplar mümkün olan en az düzeye indirilmelidir. “Kaçak”lar mutlaka önlenmelidir. Sadece bu maddede yer alan konularda yapılacak düzeltmeler, kurulu gücümüzün yaklaşık %30-35 daha fazla etkin olması demektir. Kaçaklarla uğraşmak, sosyal politikaların uygulanması kadar, kararlılık da gerektirir. “Kaçak” elektriğin en önemli kısmının, büyük kentlerimizdeki bazı büyük sanayi kuruluşları tarafından gerçekleştirildiği unutulmamalıdır. Bu husus, Enerji Bakanı sayın Güler tarafından da defalarca açıklanmıştır.
- Atıl konumdaki hidroelektrik (dörtte üçü) ve kömür (üçte ikisi) santral potansiyelimiz, mutlaka devreye alınmalıdır. Bunun için YİD ve Yİ santralleri konusu, uluslararası ticaret hukuku uzmanları da dahil, ehil bir ekip tarafından özenle gözden geçirilerek, fahiş kazancı önleyecek çözüm sağlanmalıdır.
- Pahalı elektriğin bir nedeni de, büyük oranda girdi payı olan pahalı doğal gazdır. Gerek İran, gerekse “Batı” Hattı’ndan aldığımız Rus gazında, tahkime gidildiğinde, bu anlaşmaların bazı hükümlerinin lehimize iptalini sağlayabilecek gerekçeler olduğu değerlendirilmektedir (Örneğin; aynı tarih, aynı resmi evrak numaralı, buna karşın iki ayrı formül içeren 2 ayrı anlaşmanın varlığı gibi...). Bu anlaşmaları yasal olarak iptal etme hakkımız olduğu noktasında muhataplarımız ikna edilerek, iptal etmek yerine, mevcut (pahalı) anlaşmalarda, Türkiye’nin menfaatlerine daha uygun koşullarla revizyon sağlanabilir.
- Halen tamamına yakını ithal edilmekte olan doğal gazı bağımlılığımız, diğer kaynaklarımız hızla devreye sokularak (ve gerektiği ölçüde teşvik edilerek) kademeli olarak azaltılmalıdır. İthalatın yapıldığı ülkelerin sayısı hızla ve mutlaka çeşitlendirilmelidir.
- Yenilenebilir kaynaklardaki önemli potansiyel, makul destek ve teşviklerle devreye alınmalıdır. Bu kaynaklar özellikle bölgesel ısınma-aydınlatma projeleri kapsamında hızla kullanıma aktarılmalıdır.
- En büyük kaybımız, yetişmiş insan gücümüze yönelik duyarsızlıklarımızdır. Türkiye’nin yetişkin insan gücünü kullanmama gibi bir lüksü yoktur. Bu nedenle, haksız ve partizan uygulamalarla yitirdiğimiz profesyonel kadrolarımız, derhal etkin ve hak ettikleri görevlere getirilmelidir. Siyasilerin ve çeşitli menfaat gruplarının, kamu kurumlarına etkilerini olanaksız kılacak düzenlemeler yapılmalıdır.
- Enerji sektöründe, çok yüksek olan vergi oranları, gerçekçi oranlara çekilmelidir. ÖTV üzerinden KDV tahakkuk ettirilerek, vergiden de vergi alma uygulamasına son verilmelidir. Akaryakıt kaçakçılığını da arttıran bir boyut olan bu uygulama bir an önce değiştirilmelidir.
- Yasal düzenlemeler yapılırken, ülke gerçekleri ve menfaatleri dikkate alınmalıdır. Dünya Bankası ya da dış kaynaklı yasa modelleri, her zaman

ülke çıkarlarına uygun sonuçlar vermeyebilir. Enerji alanını düzenleyen çeşitli “piyasa yasaları”nda bunun yansımaları görülmekte ve henüz yasaların mürekkebi kurumadan, birçok maddesinin değiştirilmesi gereği doğmaktadır. Yasalar, ülke gerçeklerine uygun olarak, ilgili sektördeki tüm kurum ve kuruluşların etkin katılımı ile ve meslek Odaları’nın görüşleri dikkate alınarak çıkarılmalıdır. Ulusal çıkar ve kamu yararını gözetmeyen yasaların, yaşama şansı yoktur.

- TBMM’de 17 Ocak 2007 tarihinde kabul edilen, ancak Sayın Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen “Türk Petrol Kanunu” da bu kapsamda ele alınmalıdır. Yeni kanunun, eski yasadaki “milli menfaat”lere ilişkin maddeleri kaldırmasından, “ülke ihtiyacı için gerekli petrol” maddesini çıkarmasına, devlet hissesini %12.5’tan, kimi koşullarda % 1’e kadar düşürmesine kadar, kanımızca sakıncalı çeşitli maddeleri vardır. Ancak en az bunlar kadar önemli ve ülkemiz açısından olumsuz jeopolitik sonuçları olacak kimi maddeler yeterince irdelenmemektedir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Kıbrıs açıklarında uluslararası şirketlere arama amaçlı ihale açarak başlattığı hamleye, TPAO’nun “misilleme” yapacağı yorumları medyada yer almaktadır. Oysa yeni çıkarılan “Türk Petrol Kanunu” TPAO’nun önceki yasa da tanımlanan “devlet adına arama ve üretim yapma hakkı”nı ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla TPAO, yasa aynen çıkarsa, artık devlet adına faaliyet gösterebilecek bir şirket olmayacaktır. Bu ulusal konu gözlerden kaçırılmamalı, yasa da TPAO’nun mutlaka önceki konumuna geri dönüşü sağlanmalıdır. Yasa’nın, önceki veto gerekçelerine göre yeniden düzenlenmemesi halinde, yeniden TBMM’ye getirilerek bir zorlama yapılmasının önüne geçilmelidir.

- Söz konusu kanunda, devlet hissesinin %50’sinin üretimin yapıldığı ilin İl Özel İdaresi’ne verilmesi hükmü vardır. Bu madde, idarenin tekliği ilkesine aykırı bir maddedir ve merkezi yönetimi zayıflatan, ayrımcılığa yol açan bir maddedir. Bunların da ötesinde, Irak politikamıza da zarar veren yanı gözden kaçırılmamalıdır. Irak’ta Kerkük dahil, ülkede üretilen petrolün tüm Irak halkına ait olduğu, kuzeydeki federal yapıya verilemeyeceği, ayrıcalık tanınmaması gerektiği Türkiye tarafından haklı olarak savunulmaktadır. Irak için bu savunulurken, kendi ülkemizde belli bölgelere ayrımcılık yapılması, Irak politikamızı da çelişkili ve tutarsız kılma riski taşımaktadır. Tüm bu yanlışların düzeltilmesi gerekmektedir.

- Enerji kurumları arasında işbirliği ve veri paylaşımı etkin biçimde sağlanmalıdır. Her kurumun kendi gündemi ve çıkarı doğrultusunda hareketi, toplam verimliliği düşürmektedir.

- Enerjinin verimli kullanılmasıyla sağlanabilecek tasarruf, binlerce megawatt’lık yeni santral yapımının yerine geçebilecek bir potansiyel taşımaktadır. Bu nedenle “Enerji Verimliliği Kanunu”nun hızla çıkarılması dahil, bu konuda eğitim ve yaptırımların çağdaş bir anlayışla planlanması gerekmektedir.

- Enerji ile ilgili verilerin doğru, güncel ve şeffaf biçimde halkın erişimine hazır hale getirilmesi; başta Enerji Bakanlığı'nın ve daha sonra da bağlı ve ilgili kuruluşlarının görevleridir. Bu görev gereğince yerine getirilmemekte, kimi zaman birkaç yıl öncesinin verileri yayınlanmakta, kimi zaman da medya ve kamuoyuna doğru olmayan veriler aktarılmaktadır.
- Üniversitelerin ilgili bölümlerinin ders programları, ülke gerçeklerine ve küresel gelişmelere uygun olarak öngörülmesi ve sürekli yenilenmelidir.
- Resmi kuruluşların da katkısı ile, ancak onlardan bağımsız; meslek Odaları'nın da etkin katılımı ile, bir Enerji Enstitüsü kurulmalıdır. Bu enstitü, gerek dünyadaki gelişmeleri, gerekse ülkemizin enerji sektörünün veri ve politikalarını "A'dan Z'ye" değerlendirmeli, politika önerileri geliştirmelidir.